SADRŽAJ. — САДРЖАЈ.

I. Arheologija i povijest. — I. Археологија и повијест.

A. Izvještaji i rasprave. — А. Извјештаји и расправе.

Strana — Страна

*

B. Biljeŝke. — Б. Биљешке.

II. Nauka o narodu. — II. Наука о народу.

Biljeŝke. — Биљешке.

III. Nauka o prirodi. — III. Наука о природи.

A. Izvještaji i rasprave. — А. Извјештаји и расправе.

B. Biljeŝke. — Б. Биљешке.

Imenik spisatelja. — Именик списатеља.

Strana — Страна

Sarajevo, januar—mart. **1897.** Сарајево, јануар—март.

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

Slavonski banovci.

(Prinos hrvatskoj numismatici[1]).

Napisao

dr. **Ćiro Truhelka.**

I. Povijest novčarstva u Slavoniji.

1. Uvod.

U XI. i XII. vijeku nijesu Hrvati kovali svog novca. Umjesto novca upotrebljavahu prirodnine[2]) ili pako tugji novac. Najobičnije vrste novaca, koje upotrebljavahu, bijahu im *pecuniae Graecorum, byzantini, byzantii, romanati* ili *romanati d' oro,* to jest zlatni *solidi* ili *aurei.* Srebrni novci zvali su se na prosto *argentei,* a računali su se već onda na *pense.*

Često se plaćalo i nekovanim zlatom i srebrom, koje bješe odmjereno na tezulji, a metričkom jedinicom bila im je marka.

Od srebrnog novca bijahu osobito obljubljeni dinari, koje su kovali oglajski patrijarke i friulske kovnice, i kojim se je plaćalo i u Hrvatskoj i u drugim susjednim zemljama, dok ne počeše hrvatske vojvode i banovi

[1]) Na ovu radnju ponukao me je znameniti nalaz slavonskih banovaca, nagjen kod Brdara, kotara Sanskog mosta, u kom bijahu obilno zastupani tipovi, koji su do onda bili baš slabo poznati. Kako je pitanje o tim banovcima još slabo obragjeno, valjalo mi se njime po dulje baviti, a ako sam ikako dospio da dovršim tu radnju, bilo mi je to samo time moguće, što me je visoka zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu izaslala, da proučim materijal u muzejima i arkivima monarkije, koji se odnosi na to pitanje.

Dužnost mi je, da se osobito zahvalim prijateljima znanosti, koji me u mom radu nesebično pomagahu: gosp. dvorskom savjetniku dru L. pl. Thalloczy-ju, koji me je kod izragjivanja rukopisa i savjetom i djelom prijateljski pomogao, te mi dao važnih priloga; ministerijalnim savjetnicima J. Pauleru, ravnatelju kr. drž. arkiva u Budimu i J. pl. Belhazy-u, te prof. dru J. Hampelu i dru Rethy-u na narodnom muzeju u Budimpešti; vladinom savjetniku vitezu F. Kenneru i kustosu dru Domanigu na c. kr. dvorskom muzeju u Beču; prebendaru Ivanu Tkalčiću i prof. dru J. Brunšmitu u Zagrebu; sveuč. prof. H. Finalyu u Kološvaru; dru Müllneru, ravnatelju muzeja u Ljubljani i prof. A. Celestinu i C. F. Nuberu u Osijeku.

Svi ovi prijazno mi bijahu na pomoći, bilo dozvoljavajući mi da se koristim zbirkama povjerenim njihovoj skrbi, bilo upozorujući me na bibliografički i arkivalni materijal, koji je u veliko unapregjivao moje studije.

[2]) „Emimus terras a Zulo pro III modiis frumenti et I argenteum pro fine.“ Iz jedne listine iz XI. stoljeća. — Kukuljević: „Codex dipl.“ I., 170.

— po tadanjem službenom jeziku nazvani banovima cijele Slavonije — da kuju po uzoru oglajskih ili „frizaških" dinara novce samo za banovinu. Ti dinari svidješe se do skora svojim sadržajem, te kolahu ne samo po banovini, već i po susjednim pokrajinama, a osobito po Bosni, gdje dopriješe na jug do Huma, i pošto se onda u Bosni još nije novac kovao, namirivale se njima i dubrovačkim novcem potrebe u prometu.

Da su ti banovski dinari bili obljubljeni u Bosni dokazuje nam to, što im se uspomena do danas sačuvala u nazivlju banovca, kojim se zove srebrni novac u današnjoj vrijednosti od 10 novčića i koji je od prilike jednake vrijednosti kao i stari banovac.

Kovanjem tih banovaca počelo se u trinaestom vijeku, a do onda se u Hrvatskoj najviše upotrebljavao frizaški novac, kako to primjerice razabiremo iz listine, kojom se osniva topuska opatija, gdje se *„pensae frisaticorum"* spominju kao obična vrst novca (1213.).

U Friulskoj kovani *denarii frisacenses, frixorii, frixacenses, frixachii*, ili kako se njemačkim nazivom zvahu Allgäueri, uvažali su se u susjedne pokrajine za to, što bijahu kovani od razmjerno čista srebra, i što u tim pokrajinama nije kovan poseban novac; no vremenom je ponestajalo i tih novaca, a vrijednost im je tako padala, da su nakon 200 godina pogoršali za 60%, te ih Venecija proglasila „hrgjavim novcem" *(monete male)*, i zabranila im ulaz u svoju vladavinu, a kad se počelo u Hrvatskoj kovati, nestade ih i tu u prometu.

2. Regalno pravo rudarenja.

Prije, nego razmotrimo organizaciju hrvatskog autonomnog novčarstva u srednjemu vijeku, valja nam se osvrnuti i na one pravne nazore, koji vladahu u to doba u pogledu rudarstva, a poimence glede zlatnih i srebrnih majdana.

Rudu, osobito zlatnu i srebrnu, mogla je iskapati samo kruna, dok je samo u nekim slučajevima odstupila kruna to pravo pojedincu, ili kojoj korporaciji, pridržavši sebi u svakom slučaju pravo na stanoviti dio prihoda dotičnog rudnika. Pače, kad bi ko slučajno našao kakovo zakopano blago, prva imagjaše na nj pravo vlasništva kruna, a tek onda nalaznik. Kad bi koji privatnik dobio pravo, da iskopa rudu i da je obragjuje, dobio bi tu povlasticu prema tomu uvijek *„salvo jure regio"*.

To regalno pravo prilično nam opširno karakteriše listina Bele III. od 29. januara 1238., kojom daruje Božjacima *(Templarima)* imanje Petrić u požeškoj županiji i gdje se doslovno navodi: *„Sed si auri fodina fuerit ibi inventa, eximius frater Colomanus rex et dux Totius Sclavonie debet*

habere quintam partem eiusdem terre. Kruna je dakle tražila od rudokopa petinu koristi. Uz ovu listinu valja osobito pripomenuti, da Bela III. to pravo ne vindicira sebi, već Kolomanu, i to ne kao kralju rusinskom, jer se taj naslov u listini i ne spominje, već kao vojvodi cijele Slavonije (1226. do 1241.), a po tome sudimo, da je to regalno pravo bilo samo privilegija slavonske autonomije.

Dalje se navodi u pomenutoj listini, da će se, ako se iscrpi dotični rudokop, ona petina vratiti Božjacima. Ako bi se na tom zemljištu slučajem našlo zlatna ili srebrna blaga, dobivaju vlasnici zemljišta trećinu, a komora (riznica) *„juxta consuetudinem regni"* dvije trećine[1]).

Te pravne nazore razlaže potanje dekret Sigismunda od god. 1397., (Törtenelmi Tár. III. sv., str. 224.) gdje se veli:

„Item si alique Minere auri, argenti, cupri, ferri vel alie fodine in possessionibus Nobilium invenirentur, absque competenti concambio non auferantur, sed pro talibus possessionibus, Mineras auri in se germinardis, si regie placuerit voluntati, equales possessiones conferat Nobilibus prenotatis, alioquin, si ipsas possessiones Minerosas regia maiestas pro concambio habere nollet, extunc Jus regale seu urbure Juri regis pertinentes, percipi suo nomine faciet, easdem possessiones ipsis Nobilibus cum ceteris quibuslibet suis utilitatibus proventibus et juribus relinquendo.

Ti nazori o pravu rudarenja ostaše u bitnosti nepromijenjeni i poznijih vijekova, a tek 15. decembra 1521. dozvolio je kralj Ljudevit zagrebačkom kaptolu, da bilo u Slavoniji, bilo u Ugarskoj, slobodno iskapa zlatnu, srebrnu, gvozdenu, olovnu, kositrenu ili drugu rudu[2]).

Nada, da bi se negdje sretnim slučajem naišlo na bogati majdan zlata, srebra ili druge rude, ponukala je krunu, da salvira svoja prava na prihod takih majdana, a ponukala je i privatne osobe, da za taki slučaj osiguraju svoja prava. To je bivalo obično kod diobe dobara, gdje bi obje stranke sebi pridržale pravo na stanoviti dio prihoda od majdana, što bi ga sreća na ovom ili onom dijelu podijeljena zemljišta iza diobe iznijela.

Kao značajan primjer navodim diobu imanja Našica, Pakraca (Pagrach), Radovana i Sv. Mihajla (Miholjac) u današnjoj Slavoniji megju članovima obitelji Aba. U povelji Andrije III., izdanoj u toj stvari 1299., veli se: *„... si minera auri et argenti vel cujusuis generis metallorum, aut salis fodina seu puteus salis reperta sunt vel reperiri poterint in futurum in possessione memorata, videlicet in portione utriusque, prouentus huiusmodi partes comuniter percipient et habebunt, cultores autem seu operarij metallorum*

[1]) Fejer: „Codex dipl." IV., 1., 104.
[2]) Mesić: „Gragja u Starinama" V., 198.

eorundem et salisfodine seu putey salis ad illam partem pertinebunt, in cuius porcione reperta fuerint metalla, sales et puteus salis memorata; et pecuniam ad opus incoandum ipsis operarijs partes dare comunites tenebuntur"[1]).

Sličan primjer nalazimo napokon i u listini od god. 1239., kojom pečujski kaptol, predajući Božjacima imanja „*Liceniss*-u" i Našice, pridržaje sebi pravo na desetinu prihoda zlatnih ili srebrnih majdana, koji bi se slučajno tamo našli[2]).

3. Ius cudendae monetae.

U Ugarskoj, s kojom bijaše Hrvatska u tijesnom državnopravnom odnošaju, bijaše pravo kovanja novca isključivo regalno pravo, što već slijedi iz onog paragrafa konstitucije od godine 1298., koji glasi: „*Tko god bi se usudio da u svom domu kuje novac, gubi imanje i dom.*"

Za Hrvatsku te ustanove megjutim nijesu vrijedile, jer su tamo za rana vojvode i banovi kovali novac i autonomno namirivali novčane potrebe. Na osnovu žalibože nedosežnog arhivalnog materijala, teško je riješiti pitanje, da li je sebi ban *jus cudendae monetae* svojatao vlastitom inicijativom ili mu ga je kralj ustupio u prenešenom djelokrugu.

Mi imademo samo jednu listinu, iz koje indirektno razabiremo, da je kralj priznavao i garantirao kraljevini Slavoniji pravo kovanja novca. Ta listina jest povelja Andrije II., kojom 1217. potvrgjuje povlastice zagrebačke biskupije i koju potvrdiše iza njega i ostali kraljevi (Bela IV. 1269., Stjepan V. 1272., Karlo Roberto 1318., vojvoda Stjepan 1358., Ladislav 1492.)

U toj povelji nalaze se ove ustanove:

„*Istud specialius adiciendo statuimus, quod licet nunquam moneta regalis in regno banatus sive ducatus facta fuerit ab aliquo rege, tamen a successoribus nostris si fieri contingeret, quod non credimus, populos ecclesie tam episcopi quam capituli, mercimonia sua vendendo vel emendo dare non compellantur pro eadem, nec etiam monetarii ad aliquod forum episcopi causa exercende monete, accedere aliquomodo praesumant*".

Interpretacijom ovih izreka valja nam kako tako rekonstruisati slavonsko pravo kovanja novca. Po sadržaju razabraćemo prije svega ovo:

I. Ni Andrija II., ni njegovi predšasnici nijesu u opsegu banovine ili vojvodine, t. j. u „Slavoniji" onoga doba, kovali kraljevske (t. j. ugarske) novce.

[1]) Wenzel: „Codex Arpad." X., 332.

[2]) Kukuljević: „Jura regn. Sclav., Dalm. et Croat." I., 60.

II. Kaptolu se daje unaprijed pravo, ako bi se takav novac kovao u Slavoniji, da ga ne primi u prometu.

III. Pošto Andrija II. misli, da je ta eventualnost nevjerojatna, ali ipak moguća, proishodi, da je kraljevo subjektivno mnijenje bilo, da je pravo kovanja novca u Slavoniji pravo krune, koje ona do sada nije osobno vršila, a sam Andrija II. nije ga namjeravao vršiti.

Kada su već banovi izvršivali to pravo, desio se je jedan slučaj da je kralj raspolagao prihodom kovnice. Kada su se na ime gragjani Grčkog brda (današnjeg gornjeg grada u Zagrebu) potužili kralju Andriji III. radi nasilja medvedgradskog kastelana, zloglasnog crnog Januša *(comes Gyan)* odredi kralj, da se preda *camera* (kovnica) *zagrabiensis* Gyanu, da njenim prihodom namiruje potrebe medvedgradske posade (23. juna 1294.), te da nema više uzroka globiti gragjane.

Da je banska komora *(camera banalis)* u prijašnje doba bila bar neko vrijeme kraljevskom komorom, vidi se po tome, što *Liber statutorum* zagrebačkog kaptola navodi, da se je ona marka srebra globe, koju su zagrebačkom arcigjakonu morali plaćati osugjeni radi ubojstva ili umorstva, prije plaćala kraljevoj komori.

IV. Pošto ne bi imalo smisla, da je kralj Andrija II. kraljevski (ugarski) novac isključio iz slavonskog prometa radi tugjeg, inostranog novca, slijedi, da se je već 1217. bar pomiljala ideja, da se u Slavoniji kuje autonomni novac, ako i nema nigdje dokaza, da se ta ideja za vlade Andrije II. doista izvela.

Daljni sadržaj pomenute listine zabranjuje kraljevim novčarima zalaziti na kaptolska tržišta i tamo prodavati novac, te se ovlašćuje kaptol, ako bi se ko zatekao u tom poslu, da mu se zaplijeni vas novac, što bi se uza nj našao, i da se krivac drži četrdeset dana u zatvoru. To bijaše vrlo drakonska kazna, jer se onda isti ubojica kažnjivao tek markom globe.

Na te povlastice pazilo se za Andrijinih našljednika, a dokinuše ih tek za vlade Anžuvinaca.

Kada su banovi počeli kovati novac, nijesu oni vršili to pravo kao osobno pravo, već kao zastupnici kraljevi, jer se u jednoj listini Bele IV. od godine 1256. veli: „..... *idem episcopus (zagrabiensis) una cum bano Stephano vice nostra procuraverat cameram ultra Dravam*"[1]), a ban nije ni svoje volje mogao raspolagati kovnicom, već samo privoljenjem staleža, što razabiremo iz toga, da je ban Nikola, 1344. dao zagrebačku kovnicu u zakup tek „*de concesu et deliberatione universorum nobilium regni Sclavonie nobiscum existentium*".

[1]) Fejer: „Codex. dipl." IV., 2., 393.

Novci, što su ih kovali banovi, a na korist autonomne uprave, spominju se prvi puta u listini Bele IV., godine 1258., kojom se ustanovljuje *census*, što ga imaše da plati grčki grad banu, sa 200 penza *„monete usualis“*.

Taj novac bijaše doskora vrlo obljubljen, te ga počeše upotrebljavati i van granica slavonskih. U prometu zvalo ga značajnim imenom *„moneta banalis“*, *„denarius banalis“*, a taj naziv, — koji ne valja zamijeniti nazivom *„denarius bannalis“*, kojim se označivaše u Njemačkoj tako zvani Bannpfennig, te ga igjaše dvanaest na jedan *solidus*, — nahodimo prvi puta u listini od godine 1260.

4. Područje, u komu su banovci po zakonu vrijedili.

Granice, u kojima se zakonito trošio banski novac, istovjetne su sa granicama vlasti bana Slavonije.

Ime Slavonije, *Sclavonia*, označivalo je prije daleko opsežniji geografski prostor, nego li ga danas označuje. Inostranci razumijevahu pod njim uopće zemlje, u kojima obitavahu Slovjeni, ali i u domaćim vrelima spominje se tim imenom uz Slavoniju i Hrvatska i Dalmacija. Tek kad je izumrla domaća dinastija, pojaviše se ona tri naziva u smislu oznake posebnih, administrativno razlučenih pokrajina, kojima se opseg vremenom mijenjao.

Tako se je i opseg vlasti bana „Slavonije“ vremenom mijenjao. Za Arpadovaca pa do početka XIII. vijeka bijaše samo jedan ban bez lokalne oznake, koji vladaše i Dalmacijom i Hrvatskom, kojoj pripadaše onda i današnja Slavonija.

Za vlade Andrije II. počelo se od te cjeline odcjepljivati pojedine pokrajine, te ih davati na upravljanje posebnim banovinama. Tako nalazimo banove Slavonije (prvi Ivan[1]) 1215.), Slavonije i Primorja (Dioniz 1242.), Primorja (Butko 1249.), Dalmacije i Hrvatske (Nikola 1274.), a uz ove i bana, koji se nazivlje banom cijele Slavonije — *banus tocius Sclavonie*.

Naziv *tota Sclavonia* označuje onu upravnu cjelinu, kojom obično vladaše *jure geniture*[2]) mlagji sin kraljev s naslovom vojvode *(dux)* cijele Slavonije.

Ako nije bilo mlagjega odvjetka kralja, koji je vladao ili ako ovaj nije bio kadar, da osobno vrši svoju vlast, imenovala je kruna posebne

[1]) Spominje se 1215. pod svojim inicijalom „I“ (Tkalčić: „Monum. episcop. Zagr.“ I., 36.) Možda isti ko i Iula, što se spominje 1219.

[2]) 1269. „Bela dux totius Sclav., Dalm. atque Croatiae .... ad quem jure geniture ducatus Sclavonie, Dalm. et Croat. pertinet.“ Theiner: „Monum. Vetera Hung.“ I, 311.

banove, koji se zvahu banovima cijele Slavonije i kojima je kralj — kao primjerice Bela IV. — podjeljivao za osobite zasluge i naslov vojvode slavonskog.

Granice te cijele Slavonije historička kritika do danas nije posve pouzdano ustanovila, jer im se opseg, kako rekoh, vrlo često mijenjao. Po jednoj listini od god. 1343. prostirala se banovina ili vojvodina od Dunava do mora, jer se u njoj nazivlje Thomasina *„ducissa tocius Sclavonie a Danubio usque mare“* [1]).

U XIII. vijeku nije banovina tako daleko sezala, već je obuhvatala današnju Slavoniju, osim županije Vuke i srijemske županije, kojima je kruna neposredno vladala[2]), današnju Hrvatsku osim jugozapadnog Primorja, sjevernu Dalmaciju, u koliko nije imala posebne banove, ili u koliko nije bila pod mletačkom vladom, te današnju bosansku krajinu, poimence okružje banjalučko i bihaćko.

Sjeverna granica prema Ugarskoj bijaše Dunav, zapadna prema Primorju ili Hrvatskoj, kako se onda zvaše, bijaše planina Gvozd.

To razabiremo iz onog križevačkog privilegija, što ga potvrdi 1252. ban Stjepan, i kojim se izrično kaže, da Križevčani nijesu dužni slijediti bana na vojsku, preko Drave, ili preko Gvozda[3]), tu dakle prestaje banska vlast.

Granica na Gvozdu ističe se i s druge strane u povlasticama knezova veljskih i modruških, koje im je podijelio Bela IV. i gdje kralj od njih traži, ako bi ih zvao na vojsku preko Gvozda, da vode samo dvadeset vojnika sa sobom[4]). Da banska vlast ne sizaše preko Gvozda razabiramo još i iz toga, da je generalna kongregacija 1278. izrično izjavila, da banski sudac ili *comes curialis,* ako bi polazili na komisiju preko Gvozda, ne imadu pravo da traže *descensus*[5]), to jest stanoviti deputat hrane i zaire, što im ga je narod bio dužan za službenog putovanja davati.

Granicu na Dravi zasvjedočuje nam i jedna listina kraljice Jelisave, kojom ovjerovljuje povlastice plemstva županije virovitičke i gdje se veli, da nijesu dužni odazvati se sudbenom pozivu s onu stranu Drave[6]).

[1]) „Codex Andegavensis“ IV., 352.

[2]) Te dvije županije megjutim nijesu bile uvijek odcijepljene od ostale Slavonije, već bi njima upravljao i vojvoda slavonski, kako se razabire iz toga, da je vojvoda Koloman 1231. dijelio povlasti Vuci. Sravni Kukuljević: „Jura“ I., 56. i privileg kaptola Požege 1279. u istoj knjizi I., 88.

[3]) Citatio quippe Maioris villae non aliter nisi cum specialibus litteris Bani mediante bono testimonio fieri debeat, et ipse Major villae citatus per quempiam Banum vltra Gozd et vltra Draum non sequatur Fejer: „Codex dipl.“ IV., 2., 164.

[4]) Insuper cum necesse fuerit exercitum Croaticum convocari infra montem qui Gozd dicitur et ubicunque in illis partibus servient cum viginti armatis decenter expeditis. Fejer: „Codex dipl.“ IV., 2., 101.

[5]) Fejer: „Codex dipl.“ V., 2., 498.

[6]) Kukuljević: „Jura regnorum“ I., 83.

Na jug sterala se vlast banova cijele Slavonije u Bosnu, te je obuhvaćala današnje bihaćko i banjalučko okružje, koji se do nedavna zvahu turskom Hrvatskom, a megjašnom joj bijaše bosanska župa Dônji kraj.

U tom opsegu kolao je zakonito samo banski novac, a granica, osobito na Gvozdu, pouzdano ustanovljuje to, da s onu stranu Gvozda ni u prometu ni u listinama nema spomena o banovcima, već se trošio gotovo samo mletački novac.

Gdjegod u daljnjim listovima spominjem ime „Slavonije", ili pridjevak „slavonski", mislim prema tomu onaj gore opisani kraj, koji se u kurijalnom stilu XIII. i XIV. vijeka nazivlje cijelom Slavonijom, a ni po što onaj geografski pojam, koji danas razumijevamo imenom Slavonije.

5. Banska komora.

Komorom *(camera)* zvala se vrhovna financijalna oblast u zemlji, koja se bavila i kovanjem novca, a zato se poslije uobičajio naziv komore skoro isključivo u značenju kovnice.

Za vrijeme, kada su Slavonijom vladali vojvode, bijahu oni vrhovni gospodari komore, koja se onda zvala *„camera ducalis"*, dočim je za vrijeme, kada su banovi bili najviši dostojanstvenici i komora bila banska *(camera banalis)*.

Vojvode imali su dvorske uredbe slične kraljevskim pa i posebne dostojanstvenike za razna upravna odjeljenja, a jedan bio je na čelu komore. Najstariji komornik spominje se 1222. u listini Bele, vojvode cijele Slavonije pod imenom *„Vaivoda camerarius"*[1]). U listini kralja Bele IV. od godine 1263. spominje se neki Moys kao *summus camerarius Bele Ducis*[2]), a to je po svoj prilici zadnji vojvodski komornik, jer iza Bele Slavonijom vladaju skoro isključivo banovi.

Kako je uvijek samo jedan ban imao vrhovnu vlast u zemlji, tako je bila u Slavoniji samo jedna komora, ali ta je mijenjala svoje mjesto sa sjedištem banovim.

Najstarija kovnica bijaše u Pakracu, a spominje se u listinama iz godine 1256. pod imenom *camera de Puchruch (Pukur)* ili *camera de vltra Draua.* Da je taj Pukruk istovjetan sa današnjim Pakracem, dokazuju opisi njegovih megja u listini Bele IV. od godine 1257. *„Terra Puchur incipit super ripam fluminis Zoplonche in valle quae dicitur Pukur et ad locum ubi dicta Zoplunche cadit in Pukur"* i u starijoj listini vojvode

[1]) Tkalčić: „Monum. episcop. Zagr." I., 50.

[2]) Wenzel: „Codex Arpad." III., 35.

Kolomana od godine 1237., gdje se kao megjaši spominju: *fluvius Pukur, fl. Iwana, fl. Mechenyca, Kamenic pothoca, Mogorovca pothoc, Soplonica, Welyca pothoca* i *Liscovech pothoca*[1]), a ti megjaši spominju se i u potonjim listinama, gdje se samo mjesto već nazivlje *Pagraach.*

U Pakracu ne osta megjutim kovnica za dugo, već se preseli u Zagreb, gdje je radila već oko 1260., jer se u to doba već nazivlju banski dinari imenom *denarii zagrabienses.*

U Zagrebu, i to u današnjem dônjem gradu zagrebačkom, osta kovnica sve do polovine XIV. vijeka, te je onda premjestiše na Grič (gornji grad), jer 1344. spominju se ti novci pod imenom *„denarii grechenses"*.

Zagrebačkom kovnicom upravljahu dugo vrijeme neposredno banovi, dok je nije dao ban Nikola 1344. u zakup monetaru Nikoli, sinu Ulfardovom, a zagrebačkom gragjanu, koji bijaše glava konsorcija, koji se bavio tim poslom.

U popisima bira papinske desetine iz XIV. vijeka od godine 1332.—1337. naći ćemo i spomena novcu, koji se zove *denarii vercenses, denarii verocenses,* po čemu sudimo, da je u to doba opstojala i u Virovitici kovnica, o kojoj nema inače nikakvog drugog spomena[2]).

Ovi novci zvali su se i *denarii Gurches* a Rupp, II., 166 drži, da su dobili to ime po monetaru, koji ih je kovao, jer se za Karla Roberta 1323., jedan od naimenovanih komornih komesa *(comes camerae)* zvao Ladislaus Gurches.

Na teritoriju današnje Slavonije spomije se još jedna kovnica u Mitrovici *(Syrmium),* no ta ne bijaše banska, već kraljevska.

Ona se već za rana, 1253., spominje u parnici protiv nekog varalice, koji bješe osugjen radi krivotvorenja novca. Tu kovnicu darovao je 1266. Bela IV. svojoj supruzi kao miraz, a Stjepan V. potvrdio je tu darovnicu, koja je obuhvatala i županiju požežku[3]).

Upraviteljem srijemske kovnice spominje se u pomenutoj parnici 1253. neki Leopold sa drugovima.

Ta kovnica nije radila uvijek samostalno, već se združila sa pečujskom, a kao komorni grofovi obih združenih kovnica spominje se magister Nikola Chempelinus (1339.—1342.), Nikola de Záthmár (1343.), magister Jakov Ivan Saracenus (Szerencseny) de Mesztegne, koji su kovali one vrlo obične novce sa svojim domaćim grbom — glavom crnca (Saracena) na licu. Oba Szerencsena se u listinama kralja Ljudevita često

[1]) „Codex Arpad." VII., 38., 39., VI., 508., 558., IX., 293, XII., 400.

[2]) Moguće je megjutim, da je tu pogrješka u pismu, te imade glasiti mjesto verocenses „veronenses", jer se u Slavoniji doista trošio i veroneški novac, koji bijaše u vrijednosti jednak slavonskomu, kako to razabiremo iz listine kralja Karla Roberta od godine 1308. gdje se veli: „pro quinque marcis, singulis cum quinque pensis antiquae Banalis monetae cum Veronensibus computatis". Listina u Kerchelicha: „Notitiae präliminares", str. 129.

[3]) Pray: „Hierarchia Hung." T. II., str. 62. Fejer: „Codex dipl." IV., 3., 364.

spominju (1362.—1385.) i bijahu bogati i glasoviti bankiri, koji su pomagali kralju u novčanim oskudicama. Osim srijemske i pečujske komore povjerio im je kralj druge kolekte, a na otocima Cresu i Osoru i monopol solana.

Novac, kovan u srijemskoj kovnici, zvaše se *„denarii boni duplati compoti syrmiensis“* [1]), a kovnica opstojaše i u XV. vijeku, jer se 1405. spominju *„floreni novorum denariorum in Syrmio“*.

U popisima istog papinskog bira spominju se još i *„denarii compoti posegani“*, te bi se po tome dalo suditi, da je u četvrtoj desetini XIV. vijeka bila i u Požegi posebna kovnica, ili da se je bar tamo računalo posebnom novčanom mjerom *(compotus = Münzfuss)*. Kao i o virovitičkoj, tako nam se ni o požeškoj kovnici nije sačuvao daljnji spomen, a primijetiti mi je, da je prema spomenutoj već darovnici od 1266. Požega bila aneks srijemske kovnice. Moguće, da je ona bila neko vrijeme i amo premještena.

Kovanje novca nadziraše u Slavoniji ban, koji je vladao, a kovao se u banskoj komori *(camera banalis)*, koja bješe najviša financijalna oblast u kraljevini. Na čelu te komore bijaše posebni komorni grof *(comes camerae)*, a uza nj posebno komorsko činovništvo *(officiales camerae)* [2]).

§ 24. zlatne bule Andrije II. ustanovljuje, da komorni grof uvijek mora biti kraljevski plemić, a isključuje od te časti Ismaelite i Židove. Iste ustanove imade i u § 31. dodataka ovoj buli od 1231., gdje se isključuju i Saraceni [3]).

Tehnički upravitelj kovnice bijaše monetar, koji ne odgovaraše običnom sudu, već samome banu, a jamčio je za zakonitu težinu i vrijednost novca.

U kovnici (— *cusa)* bijahu posebni sanduci za spremanje čeličnih kalema *(cunei)* i za nekovano srebro. Ti sanduci bili su uvijek zaključani i zapečaćeni, a jedan ključ čuvao je sam ban, tako da su se mogli otvoriti samo u prisutnosti njegovog povjerenika.

6. Lucrum camerae [4]).

Komora davaše banu veliki prihod. Taj prihod sastojaše ponajprije od pizeta *(pisetum)*, koja riječ označivaše iz prvine stanovitu mjeru,

[1]) „Codex hung. Andegavensis“ IV., 650., god. 1346.

[2]) Spominju se u listini bana Mikca Prodanića od 29. aprila 1333. Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba“ listina 159.

[3]) Za Sigismunda, kada se prosvjedovalo protiv toga, da se više dostojanstva dadu istim osobama, a naročito plemstvu, odregjeno je dekretom od god. 1397., da komorni grofovi ne smiju biti plemići ni Jevreji. (Magy. Törtenelmi tár III., 219.)

[4]) Prvi koji se potanje bavio iztraživanjem tog poreza bijaše Dr. Thalloczy Lajos: Lucrum camerae (A régi kameray grofjai es a kamera-haszna).

(=pondus), a poslije onaj prihod, koji je komori tekao uslijed razlike izmegju nominalne vrijednosti i faktične vrijednosti srebrnog novca. Ta razlika bijaše u potonje vrijeme tolika, da je na primjer 1344. iznosila 46·2 %.

Još znatniji bijaše prihod, što ga je komora davala pod imenom *lucrum camerae* [1]), koji se je takogjer zvao imenom *cambium, monetagium moneticum, monetaticum, monetatio.*

Stariji novci uvijek su se nakon stanovitog vremena stavili izvan tečaja, a narod bio je dužan zamijeniti ih novima. Ali kod te zamjene nije se davao jednak broj novih za stare, već dva nova za tri stara.

Novac kovao se svake godine od Martinja do svršetka godine, a onda se počelo mijenjanjem, tako da je od toga u državnu blagajnu tekao redoviti godišnji prihod. Taj običaj je razlogom, da iz onoga doba, makar da se posve kratko vrijeme kovao autonomni novac, imade nebrojeno mnogo serija različitih emisija [2]).

Posebni mijenjači *(campsores, monetarii, numularii)* donosili bi nove novce na javne trgove, te bi ih izlagali na posebnim tablama, a narod imao je da do ustanovljena dana zamijeni, što je bilo starijih kovina u njega. Poslije toga vremena proglašeno bi, da stariji novac više ne vrijedi.

Lukrumu spadaše i trgovački porez, — 6 dinara godišnje od svakog trgovca — a kad bi se kojemu trgovcu bilo s kojeg razloga zabranila trgovina te bi mu se roba zaplijenila, dobio bi ban dvije, a novčari jednu trećinu vrijednosti.

U ono doba kolao je dakle novac zakonito prisilnom vrijednošću a uz prilike, koje danas i ne možemo pojimati. To bijaše prava globa, tijem gora, što se od Bele IV. svake godine ponavljala.

Lukrum morao je svako da plaća. U Ugarskoj prijeti konstitucija od 1298. svakom plemiću, koji bi branio, da mijenjači zalaze na njegova trgovišta i da mijenjaju novac, gubitkom tržnog prava, a koji bi uskraćivao mijenjanje, plaćao je $^1/_4$ marke globe.

U Slavoniji imadoše dapače komorni grofovi pravo premetati kuće, ako bi o kome posumnjali, da krije stari novac, a u najamnom ugovoru od godine 1344. veli se: *„si collectas marturinarum nostrarum vel lucrum camere nostre solvere aut solvi facere non curarent homines possessionati, in*

[1]) U doba, o kojemu govorimo, uživaše ban ove vrste prihoda: 1. Vectigalium, ili sextarium, t. j. šestinu prihoda nekih mlinova; 2. trećinu dobara zaplijenjenih od ljudi, koji bjehu osugjeni radi ubojstva; 3. Tributum portae, fori, a to bijaše carina u lukama i na kapijama, koje pola pripadaše kruni, a pola banu; 4. prihod camerae salis (solana) i tricesima; 5. Census (daće) slobodnih gradova; 6. Descensus bani, porez, koji se plaćaše hranom i živežom, što ga bijaše narod dužan davati banu, kod instalacije, i kada bi putovao; 7. Marturina (kunovina) i zulusma (založina); 8. trgovački porez i 9. Lucrum camerae.

[2]) Koliki je bio prihod tog lukruma, razabire se, ako se isporedi sa odnošajima u Ugarskoj. Tako je na primjer za Bele III., dok su još novci bili kovani od skoro čista srebra, te prema tomu davali manju korist — iznosio lucrum camerae 60.000 maraka. (Kukuljević: „Codex dipl.“ II., 91.)

possessionibus talium comites camerarum nostrarum descendendi liberam habeant facultatem.“

Vaš taj novčani promet bijaše pukom samovoljom, koja je tlačila narod to gore, što nije bilo dovoljnih zapreka, da se zapriječi novčarima kovanje hrgjavijega novca, nego li im je zakon naregjivao [1]. Novac dosljedno s vremenom postajaše hrgjaviji, a godine 1345. povisila se u zagrebačkoj biskupiji mardurina od 17 na 18 dinara, a u statutima biskupije se to naročito opravdava pogoršanjem novca.

Lucrum camerae bijaše osobito teška globa na mjestima, gdje su imale komore svoje sjedište, jer je tu bio novčani promet pod neposrednim nadzorom monetara, koji bi bez milosti silili narod, da uzima novi novac. Razumije se, da je tu bilo svuda prilike tlačiti narod, a gdjegod se dalo tu su gragjani nastojali, da odstrane komoru iz svoga grada.

U Ugarskoj pokušao je već Andrija III. (1290.—1301.), da toj nevolji doskoči i da mjesto lukra digne porez u iznosu od $^1/_4$ marke. To razabiramo iz jedne listine kraljeve: *„.....presentem collectam vnius fertonis, quam ratione lucri camerae nostre exigi ordinavimus“* [2]).

Čini se megjutim, da je to bio samo pokušaj, koji bi naskoro napušten, jer već 1323. predložiše iz nova staleži Karlu I. da *lucrum camerae,* usljed koga pati i narod, a i sama državna blagajna, dokine, a na mjesto toga da ustanovi neku vrstu zemljarine, koju će plaćati svaki gragjanin i da se time naknadi gubitak, što ga pretrpješe kovnice.

U Slavoniji se megjutim već davno prestalo po starom načinu dizati lukrum, te se taj porez tako reorganizovao, da nijesu monetari mogli samovoljno postupati, a ta reorganizacija osobito je utjecala na konstantnu vrijednost novca. Kod redovitog mijenjanja samoga novca bijaše čisti prihod komore tim veći, čim je novi novac bio manje vrijednosti od staroga i čim se manje novoga davalo za stare novce. To bijaše klica svim financijalnim nevoljama srednjega vijeka, s kojih je patila osobito Ugarska, a to neprirodno sredstvo za povećanje prihoda komore bijaše tim hrgjavije, što je ona dosljedna progresija na gore morala da nagje kraja.

U Slavoniji uklonila se ta neprilika time, da se *lucrum* nije više plaćao *in natura,* već je mjesto toga plaćao posebni porez svaki slobodni gragjanin. Tako narod ne bijaše više prisiljen da gleda, kako ga novčari svake godine muče i gule, a to redovito mijenjanje postalo je uopće suvišnim.

---

1) Za obranu samovolje novčara bilo je valjda posebnih ustanova, ali za njih neznamo. Moguće, da su bile slične ustanovi 6. članka gradskog i majdanskog prava šemničkog iz dobe Bele IV., koji glasi: Wir gesworne haben gesacz, das kein Cammer-graff noch kein andrer monn in keines monnes haws suchen soll oder suchen heissen weder Falsches oder falsche Mwnncz, oder andere verpottne dynng, Im helffn denn die Richter und die Geswornen der Statt. „Codex Arpad.“ III., 209.)

2) Wenzel: „Codex Arpad.“ X., 416.

Komora imagjaše od sada da se samo skrbi, da bude u prometu uvijek u zalihi dovoljno kovana novca, a pošto joj je direktni prihod od sada sastojao samo u *pisetu,* ne bijaše više ni nužno, da se mijenja vrijednost i težina novca.

Tako je ostao u Slavoniji banovac dugo vremena nepromjenljiv u vrijednosti, dok je u Ugarskoj novac od dana do dana postajao slabijim, što nam svjedoči, da je banovac bio baš u Ugarskoj osobito obljubljen. Da se je u Slavoniji već vrlo rano namirivao lukrum stanovitim novčanim porezom, dokazuje nam listina od godine 1269., kojom se daje Božjacima u zamjenu za Senj i Gvečku županija dubička sa svima pravicama i povlasticama *„et nominatim com marturinis et descensu bani vulgaliter zulusina vocata, collectaque per totam Sclavoniam ratione lucri camerae exigi consuetam“* [1]).

Tu se prvi puta spominje, da se na mjesto lukra plaćao osobiti porez, a u drugoj jednoj listini taj se porez tačnije opisuje kao *„reservata duci et ducatui collecta, quae per totam Sclavoniam ratione lucri camerae ducalis exigi consuevit“* [2]).

U listini kralja Stjepana V. od godine 1271. nahodimo rečenicu: *„collectam septem denariorum a tempore Belae regis editam et indictam ratione lucri camerae,“* a iz toga razabiremo, da je taj bir ustanovio kralj Bela IV., pa da se je lukrum otplaćivao sa 7 dinara.

Značajna je još i listina bana cijele Slavonije Petra, iz koje razabiremo, da se taj porez plaćao svake godine: *„collecta septem denariorum, que ratione lucri camerae annuatim exigi consuevit“* [3]).

Isti taj porez — bir 7 dinara —, koji je zamijenio lukrum, spominje se i u jednoj listini Bele IV., gdje se veli, da se je uzimao u zagrebačkoj biskupiji već onda, kada se je vjenčao sin kraljev, a vojvoda slavonski Bela[4]). Po Mikoczu oženio se vojvoda god. 1264.[5]), dakle se reluirao lukrum već pet godina prije, nego to gore nagjosmo.

Iz jedne remonstracije zagrebačkog kaptola protiv bana Nikole od godine 1349. razabiremo, da je taj porez ostao baš do polovine XV. vijeka nepromijenjen. Iz te listine zanimaju nas osobito ove stavke: *„...Item investigando diligenter rescivissent, quod ab antiquis temporibus pro marturina a quolibet Iobagione integre curie exigebantur duodecim denarii banales, item pro lucro camere iidem denari septem et sic decem et novem simul conjun-*

---

1) Povelja vojvode Bele u Theinera: „Monumenta hung.“ I., 311. i kralja Bele IV. u Fejera: „Codex dipl.“ IV., 3., 506.

2) Fejer: oc. V., 1., 150.

3) Kukuljevićeva regesta u „Starinama“ jugosl. akademije.

4) Tkalčić: „Monum. episcop. Zagr.“ I., 146.

5) Series banorum u Arkivu za jugosl. povjestn. IX., 154.

gendo, et ultra hec exigebantur duo denarii competentes exactoribus ipsarum marturinarum et septem denariorum"[1]).

Upravni porez slobodnoga čovjeka iznosio je prema tome u Slavoniji 12 dinara marturine, 7 dinara u ime lukra, a 2 dinara porezniku za eksekuciju; ukupno dakle 21 dinar.

Taj način uplaćivanja lukra imagjaše, isporedimo li ga s plaćanjem, kakvo bje u običaju u Ugarskoj, prednost, da se je porez laglje kupio, a novčarstvo ne bijaše toliko izvrgnuto tendenciji na loše; mana mu bijaše opet ta, da je lucrum zasnovan kao novčani porez, koji je narod razmjerno prema njihovom imetku tištio, dok je u reluiranoj formi više tištio neimućne nego imućne.

Lucrum camere, koji bijaše iz prvine općeniti porez, opraštao se vremenom osobitim kraljevskim privilegijem stanovitim osobama, korporacijama i općinama[2]). Tako bi oprošten Božjacima, kada dobiše Dubicu, a s njom dobiše i oprost od mardurine, založine i bira 7 dinara u ime prida komore; Stjepan V. podijelio je poveljom od godine 1271. i sinovima grofa Dmitra, Dmitru i Aleksandru „*ultra Dramam existentes*" oprost od tog poreza, što ga je Bela IV. na mjesto lukra kamere ustanovio. 1279. oprošten je taj porez i podanicima grofa Pouse (Puže) u županiji križevačkoj i šomogjskoj[3]).

Kao osobiti primjer takoga oprosta valja spomenuti, da je Karlo Roberto zagrebačke gragjane, da im se zahvali za njihoveza sluge, koje stekoše po nj za našljednog rata, oslobodio ne samo u opsegu gradske općine, već i u granicama cijele kraljevine Slavonije od plaćanja lukra, a tu darovnicu oglasio je ban Mikac Prodanić listinom od 29. aprila 1333.[4]).

7. Desetina od lukra.

Sam ban bijaše dužan plaćati porez od prihoda, koji mu tecijaše u ime komornog prida. Nadbiskup ostrogonski imagjaše od davnine pravo da traži dio čistog prihoda sviju kovnica u zemljama ugarske krune. To pravo opisuje se u listini Bele IV. od godine 1256. ovako: „.... *Item de lucro camerae, quod dicari in regno Hungarie est constituendum salvo eo, quod de qualibet marca in Camera, ubi denarii cuduntur unum pondus* (= $^1/_{48}$ *marke*) *argenti fini sibi persolvi deberet nomine suae ecclesiae et quod ferramenta*

---

1) Kukuljević: „Jura" I., I., 115.

2) Imade i darovnica, gdje kralj obdarenim dozvoljava, da taj porez od svojih podanika beru u vlastitu korist; tako je dobio zagrebački kaptol županiju Gerzenč „cum cunctis marturinis, septem denariorum, zulusinis et aliis reditibus." Farlatti Illyricum sacrum V., 378.

3) Kukuljevićeva regesta u „Starinama" uz godinu 1279. (31. dec.)

4) Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba", listina br. 159.

cudentia et sculpta non alias servari debeant nisi sub hominis ipsius custodia ad hoc deputati"[1]).

Ostrogonski nadbiskup imao je dakle pravo, da imenuje kod svake kovnice povjerenika, koji će nadgledati kovanje novca, te prema tome ustanoviti nadbiskupov dio čistoga prihoda, a ta kontrola vodila se tako, da je povjerenik držao pečate pod svojim ključem.

To pravo htio je ostrogonski kaptol da vrši i u slavonskoj kovnici, ali zagrebački se kaptol tomu protivio, prisvajajući sebi pravo pobiranja pizeta. Uslijed toga se zarodila parnica, koju poznamo po nekim listima iz godine 1256. Slavonska kovnica bijaše onda u Pakracu a upravljaše njome, kako se veli, ban Stjepan i biskup zagrebački *vice regis.* Biskup odaslao je mjesto sebe u Pakrac kao zastupnika kanonika i nadgjakona Dveraca magistra Benedikta.

Pošto bješe kod kovnice kanonik zagrebački u službenom svojstvu, pobojao se ostrogonski nadbiskup, koji je svoj privilegij protezao na sve kovnice pod krunom Stjepanovom bez izuzetka, da će zagrebački kaptol sebi svojatati pravo pizeta, a da očuva svoje pravo, zatražio je nadbiskup, da se stvar sudbeno razloži.

Ispitavši kralj odnošaje, izdade nadbiskupu ostrogonskom listinu, u kojoj se konstatuje, da kanonik Benedikt nije zastupao kod kovnice biskupa zagrebačkog u njegovom svojstvu biskupskom, već kao zastupnik kraljevog povjerenika kod kovnice, pa da ga ne ide nikako pravo na desetinu[2]).

Da je to obrazloženje bilo nužno, vidi se iz druge parnice, koja se zbog te desetine malo poslije zametnula za vlade Stjepana V. 1272. Ovaj put vodio je nadbiskup ostrogonski Filip parnicu protiv bana Loranda (Roranda) „*cui collectam regiam septem denariorum ultra Dravam rex donavit*".

Ban uskratio je na ime desetinu od lukra komore, koji se onda već naplaćivao sa sedam dinara, mnijući valjda, da nadbiskupa od časa, kojim se lukrum *de facto* dokinuo i nadomjestio porezom, ne ide desetina, ali kralj presudi, da valja nadbiskupu davati desetinu, jer mu pripada to pravo i uslijed papinskih i uslijed povlastica Bele IV. Te osude valja da se drži ban, a i njegovi našljednici[3]).

---

1) Fejer: „Codex dipl." IV., II., 386. Pondus ili pisetum označuje dio marke, pa se po njem nazvao i taj nadbiskupski prihod imenom pisetum, dok se ostrogonski nadbiskup po njemu zvao pisetarius regni.

2) Fejer: „Codex dipl." IV., 5., 370., 371.

3) Fejer: O. c. V., 1., 251.

Primjedba. Ako je nadbiskup ostrogonski imao pravo da zahtijeva od svake fine marke u ime pizeta jedan pondus ($^1/_{48}$ M), a ako je u pakračkoj kovnici taj pizet bio jednak desetini od lukra, to jest od čistog prihoda monetagija, odatle slijedi, da je u ono doba bio čisti prihod u ime lukra od jedne marke $^{10}/_{48}$ marke, to jest 20·9 %.

8. Banovi, koji su kovali novac.

U onom velikom nizu banova, koji su vladali za vrijeme, kada se u Slavoniji kovao autonomni novac, spominju se u listinama naročito samo dvojica, da su kovali novac.

Prvi je bio ban Stefan, koji je banovao od godine 1248.—1259., a neko vrijeme bio i štajerski kapetan.

U listini od 6. januara 1323., što ju je sedmogradskom kaptolu izdao Karlo Roberto, izjavljuje kralj, da je radi toga, što je dosele novac bio rgjav, naredio, da se kuje novac, koji ima da vrijedi u svoj kraljevini. Državne komore predao je kralj komesu Heysu, Ladislavu Gurchesu, Emeriku, bratu varadinskog biskupa, Petru Peuldre i nekom Josipu, koji imadu da kuju dinare *„octave combustionis"* (to jest sa jednom osminom bakra), a u *težini starih banovaca, što ih je nekoć kovao ban Stefan za vlade kralja Bele IV.*

Tih dinara vrijedilo je pet penza marku. Prema tomu kovao je ban Stefan srebrne dinare sa $^7/_8$ čistog srebra, a 200 vrijedilo je jednu novčanu marku. Ovi po uzoru slavonskih banovaca kovani ugarski novci zovu se u listinama poznijih godina *„banales regales nunc currentes"*.

Ban Stefan iz kuće Guth-Keleda bijaše jedna od najuvaženijih ličnosti svojega doba, osobito od onog časa, kada je bavarski vojvoda Otto ustupio Štajersku sinu Belinom Stefanu (1254.) i kad je ban Stefan onamo otpratio malodobnog vojvodu Stefana u svojstvu kapetana štajerskog. Ban je ispred svog vojvode neograničeno vladao Štajerskom, dok se ne diže na nj buna, a na čelu joj Hartneid od Petave, koji potuče bana (1258.). Vojvoda Stefan uze tada sam vladu u ruke, a ban morade da se vrati u banovinu.

Drugi ban, koji je kovao uzorne dinare, bijaše ban cijele Slavonije Henrik. U jednoj odluci pečujskog nadbiskupa od god. 1320., osugjuje se neki Nikola de Owar, da plati deset maraka, i to *„marcarum, quarumlibet cum quinque pensis denariorum seu monetarum quondam Herrici bani computando"* [1]).

I ti dinari bili su kovani istom mjerom, kao i Stefanovi, te igjahu 5 pensa ili 200 komada na jednu marku, a zvali su se kao i Stjepanovi *„denarii antiqui"* [2]).

Taj ban Henrik ili Herik, nazvan Gisingovac, izišao je kao vogja bune, koju pokrenu slavonski vojvoda Bela protiv kralja Stefana V., na zao glas. Za te bune prebjegao je češkom kralju Otokaru, izdao mu nekoliko gradova, što ih je osvojio i poginu u bakonjskoj šumi za nove bune kod Fuena.

[1]) „Codex Andegavensis" I., 548.

[2]) Listina čazmanskoga kaptola 18. jula 1307. „Codex Andegavensis".

9. Novci Pavla i Mladina Šubića.

Smrt Andrije III. bijaše povodom dugotrajnih buna po Hrvatskoj i Ugarskoj. Dočim se u Ugarskoj prepirahu češki kralj Vjećeslav i bavarski Otto o našljedstvo krune Stefanove, dogje Karlo Roberto potporom bana Pavla Šubića u Hrvatsku, da u ime anžuvinske kuće zastupa svoja prava na prijesto. Za našljednog rata spominje se do duše neki Ladislav banom cijele Slavonije, ali pravi gospodar, koji je neograničeno vladao od mora do Save, bijaše knez bribirski Pavao Šubić, koji se nazivao hercegom dalmatinskim, banom sve Hrvatske i gospodarom Bosne.

Kao glavni vogja anžuvinske stranke popeo se do velike moći, tako da je prisvajajuć si pravo dinasta, počeo kovati i svoj novac. U tadanjoj Hrvatskoj i Dalmaciji trošio se je, kako već rekoh, gotovo samo mletački novac, a odatle tekao je republici sv. Marka veliki prihod. Nije čudo, da se ban Pavao Šubić i sin mu Mladin dosjetiše, da bi oni taj prihod mogli većim pravom uživati nego li strana država, te počeše kovati novac za svoju korist.

No pošto su mletački novci bili u dobroj cijeni, to je — povedavši se za primjerom srpskog kralja Uroša III. — dao kovati novac, koji je oblikom toliko nalikovao na mletački, da ga je tek, kad se dobro razmotri, moći razlučiti od samog mletačkog kova.

Kao i mletački groši, prikazan je na licu banovih novaca Isus kako sjedi na prijestolu, a u polju do njega su monogrami IC XC.

Na oličju prikazane su dvije osobe, od kojih jedna drugoj daje barjak. Na mletačkim novcima jedna od tih osoba, koju resi svetačka osjenka, prikazuje sv. Marka, zaštitnika republike, a druga lik dužda, koji je tada vladao.

Na pakovinama banovim prikazuje bivši lik svetoga Marka, koji i tu imade osjenku, hercega bana Pavla, a lik duždov prvorogjenog mu sina Mladina, s kojim je zajedno vladao. Samo natpis je različan od mletačkog, a glasi:

DVX PAVL · BAN MLADEN ili

DVX PAVL · BAN MLADEN SECVNDVS.

Nepismen, kako je bila onda većina naroda, nije dakle bio kadar da lako razluči prave mletačke kovine od ovih pakovina i tako se raširi taj novac brzo hrvatskim Primorjem i istisnu mletački novac. Pače mnogo se toga novca unosilo i u samu Veneciju, te se trošilo, dok ne ugjoše u trag patvorinama.

Novci sa natpisom DVX PAVL · BAN MLADEN kovani su za života bana Pavla († 1312.), a novce sa natpisom · DVX PAVL · BAN MLADEN SECVNDVS kovao je poslije Mladin († 1321.) sam, koji se naslijedivši svoga oca zvao *„secundus banus Bosne"*.

Ali i iza smrti Mladinove kovao se i dalje taj novac, a osobito knezovi krčki i veljski, Bartol i Dujmo, bavljahu se tim poslom, te se jedna kovnica na Rijeci izrično spominje.

Ti knezovi kovali su valjda istovjetan novac, ne mijenjajući na njemu ni sama natpisa, jer kao potčinjeni vazali mletačke republike nijesu smjeli sebi prisvajati pravo, što ga je sebi mogao prisvajati ban Pavao Šubić. Oni su dakle ili osobno krivotvorili novac mletački, ili su trpjeli, da se takov novac u njihovim zemljama krivotvori.

Kao što mletačko vijeće prosvjedovaše protiv prometa Uroševog novca, tako prosvjedovaše i protiv ovih hrvatskih pakovina. Obojici pako knezova stiže jedan odaslanik sinjorije za drugim, jedna prijetnja za drugom, da taj novac odstrane. Ti novci ukinuše se valjda tek 1342., kada je knez veljski, vinodolski i modruški, Dujmo, došao u Veneciju, da položi u ruke duždu zakletvu vijernosti.

10. Komorni grofovi (Comites camerae).

Listine, u kojima se poimence spominju komorni grofovi banske komore, vrlo su rijetke, pa nam je samo nekolicina njih poznato. I o tima — mimo njihova imena — malo šta znademo.

Magister Benedikt, 1256.

Prvi monetar, ili *comes camerae,* koji se spominje, bijaše kanonik zagrebačke biskupije, a arcidjakon Dveraca (Guerche), koji je kao zastupnik bana Stefana Guth-Keleda bio nadzornik „prekodravske" komore u Pakracu, te bijaše začetnik onoj parnici, koju je poveo ostrogonski nadbiskup, da si osigura pravo na desetinu prihoda i od ove komore (1256.).

Prenčolo, 1270.—1272.

Drugi komorni grof, koji je već u Zagrebu djelovao, spominje se u listini od god. 1270. pod imenom *Prencholus, comes camerae zagrabiensis.* On je po svoj prilici istovjetan s onim Perincholom ili Pernicholom, koji bijaše 1266. podestà *(= potestas)* ili gradski načelnik gričkog grada *(Mons grechensis).*

1270. spominje se u listini, kojom mu magister Lovro, župan Rovišta potvrgjuje posjed sela Mareka kod Velike u županiji roviškoj, a drugi put, 1271., kupuje blizu Zagreba imanje Gradec. 1272. svjedoči mu se

listinom zagrebačkog župana Hodusa, da je kupio imanje Pribidrag za 7 maraka *„denariorum zagrabiensium, quorum singule quinque pense marcam tunc temporis faciebant"* [1]).

Gyan (Janino).

Treći, po imenu nam poznati komorni grof, bijaše *comes Gyan,* koji je dekretom Andrije III. od 23. juna 1294. dobio nalog, da od prihoda zagrebačke kovnice svoju vojsku u gradu Medvedgradu podmiruje, da se oslobode zagrebački gragjani kontribucije, kojom ih je do sada patio. Taj Gyan istovjetan je sa crnim Janušem, koga je narod u zagrebačkoj okolici do danas još zapamtio. On bijaše začetnik pokolja na Medveščaku, komu se do danas sačuvala uspomena u nazivu „Krvavog mosta" u Zagrebu, a taj pokolj bijaše neposrednim povodom, te mu se predala kovnica.

Jakov, sin Ulfardov, 1344.—1346.

Poznajemo još i četvrtog monetara, zagrebačkog gragjanina Jakova, sina Ulfardova, po imenu sudeći porijetla njemačkoga. Taj je upravljao kovnicom na vlastitu korist, pošto je od bana Nikole, 1344. uzeo bansku kovnicu u zakup.

Monetar Jakob bijaše u ortakluku sa nekolicinom koprivničkih gragjana, i to sa Nikolom, magistrom Rafaelom i Mihajlom, sinovima nekog Pavla i Cvjetkom (Zuetk) sinom Stavljenovim.

Zakupni ugovor sklopljen je doduše samo na godinu dana, ali sva je prilika, da se je ponavljao i narednih godina, jer se 1345. i 1346. nazivlje Jakov u listinama još monetarom [2]).

11. Najamni ugovor od g. 1344.

Zakupni ugovor, sklopljen sa monetarom Jakovom godine 1344. najvažniji je dokumenat, što nam se sačuvao o slavonskoj kovnici, a ujedno i jedini, koji nam nešto opširnije razlaže odnošaje zagrebačke kovnice. Znamenita je ta listina i zbog toga, što je izdana dvije godine iza onog glasovitog ugovora, kojim daje kralj Karlo I. kovnicu kremničku u zakup, te prema tome možemo prispodobiti novčane prilike u Slavoniji sa suvremenim prilikama u Ugarskoj.

Ustanovljena kirija (zakupnina) iznašala je na godinu 300 maraka, a za tu svotu stekao je magister Jakov pravo, da kuje novce i da korist, koju je kovnica do sada banu nosila, bere za se.

[1]) Sravni Wenzel: „Codex Arpad." VIII., 327., 369., 412., XI, 586. Tkalčić: „Monum. episcop. Zagr.", I., 155., 156.

[2]) Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba" 178., 445.

Kovati smjelo se samo od Martinja dne do konca godine, dakle samo podrug mjeseca, dok se u Ugarskoj kovalo cijelu godinu „*a Pascha usque ad Pascha*“.

Zakupninu valjalo je platiti u mjesečnim obrocima po 25 maraka, a ako bi zakupnik kojom uplatom zakasnio, valjade mu platiti još 10 maraka kao globu za zakašnjenje.

Monetar bijaše dužan kod kovanja novca paziti na to: iz jedne marke srebra valjalo mu je kovati 9 penza i 12 dinara. Na svakih 9 maraka cijelih dinara (*denarii integri*) valjalo je kovati jednu marku obola, ili poludinara, i to iz jedne marke 20 penza obola. Da je obol uslijed toga doista bio nešto laglji, nego bi imala biti ravna polovica dinara, imagjaše svoj razlog u tome, što su troškovi kovanja poludinara bili razmjerno veći, nego u dinara.

Vrijednost dinaru imala je da bude $^1/_{72}$ zlatnog forinta (*florenus*), ili ugarskog dukata, dakle od prilike 7 novč. našega novca u zlatu.

Prema tomu bile su novčane prilike u Slavoniji posve druge, nego u Ugarskoj, jer je magister Hipolyt, zakupnik kremničke kovnice, ugovorom od 1343., koji je vrijedio dvije godine, bio dužan da kuje od jedne marke 12 penza dinara, dakle skoro za jednu četvrtinu više, nego što se kovalo u Zagrebu.

Novi novci imali su se za stare na taj način mijenjati, da se davalo za tri stara jedan novi, a obola uzimala se četiri stara za jedan novi, ili po njihovoj težini. Sva je prilika, da se tu nalazi u tekstu pisarska pogrješka, jer po tom bio je prid *concambia* preogroman. U Ugarskoj davalo se tri stara za 2 nova dinara, a u Zagrebu imala se po istom ugovoru davati dva nova banovca za 4 bečka ili gradačka dinara, koji su bili, kako se izrično kazuje, lošiji od zagrebačkih, jer imagjahu jednu trećinu bakra. Nije dakle vjerojatno, da bi se za stare banovce, koji su bili teži i bolje smjese od bečkih i gradačkih dinara, davalo manje. Za to mislim, da je prvobitni tekst glasio, da se ima dati za tri stara dva nova dinara, za četiri stara dva nova obola.

I u tom ublaženom obliku bijaše direktni prid mjenjačnice dosta velik a iznašaše 33%. Ako se k tome priračuna pizet, to jest faktična razlika izmegju nominalne i metalne vrijednosti novca, koja je iznosila 46·2%, to je iznosio prihod tog novca oko 80%, odakle je dakako valjalo namiriti nemale troškove kovnice i dosta veliku zakupninu.

Nominalna vrijednost novca ustanovljena je na taj način, da od dinara vrijedi 5 penza, od obola 10 penza jednu marku. Dalje se u ugovoru zabranjuje izvažanje zlata, srebra i starog novca izvan zemlje, a koji bi tu zabranu prekršili, imadu se kazniti zapljenom imetka i zatečena blaga.

Taj krivi narodno-privredni nazor vladao je dugo vremena svijetom srednjega vijeka, a tek kasnije uvidje svijet, da se time što se priječi slobodan novčani promet, više škodi nego li koristi blagostanju i trgovini.

Kad su novi dinari bili gotovi, moralo ih izložiti na javnim trgovima, da njima narod zamijeni stari novac.

Naša listina sadržava i znamenitu ustanovu glede tako zvane tolerancije. Da se novčarima otešča hotimično kovanje slabijeg novca, nego što su dužni po zakonu (*denariorum diminutio*), morahu oni donijeti prvu sakovanu marku dinara banu, koji je čuvaše pod svojim pečatom. Ako bi ko posumnjao, da novčari kuju slabiji novac, uzela bi se marka novca, o komu se sumjalo, da je slabiji, te bi se vagala na budimskoj tezulji i isporegjivala s onom kontrolnom markom. Ako bi se naišlo na razliku, koja iznosi šest dinara više ili manje, nego ih imade brojem u kontrolnoj marci, nema novčarima prigovora, van ako bi se to češće ponavljalo; ako li je razlika veća, imadu se novčari kazniti. Prema tomu iznosila je tolerancija kod pokusa na tezulji 3%.

Ustanova, kako valja postupati ispitujući sadržaj novca, nešto je nejasna, pošto je listina pisana dosta lošom kurijalnom latinštinom, ali se smisao dade ovako ustanoviti: Za pokus valja 8 pondusa (1 pondus = $^1/_{48}$ marke ili obično 5 dinara) pomiješati sa ugljenom i skaliti u lončiću. Odgovarajući četvrtoj kombustiji, koja je bila zakonitom i po kojoj je smjelo biti u srebru samo jedna četvrtina bakra, gubilo se defalkacijom u onoj pokusnoj množini na mjeru 2 pondusa ili $^1/_4$ težine. Ako bi zaostalo čisto srebro, koje bi po pravu imalo da teži ravno 6 pondusa, bilo za 3 ili 4 dinara lakše, ne bi to bilo kažnjivo; ako je razlika veća, ima se novčar kazniti.

Ako to preračunamo u postotke, to bijaše u banovaca zakonita težina bakra 25%; a maksimum dozvoljene tolerancije, ili takozvani *remedium legis*, iznosio je daljih 10%.

Taj *remedium legis* prema današnjim odnošajima vrlo je velik, ali se opravdava primitivnim načinom defalkacije, kojim se izvodila kemična analiza, jer je pokusima dokazano, da se kod tog pokusa gubilo i do 8% čista srebra.

Daljnjim sadržajem listine daje ban zakupnicima kovnice pravo na prihod kovnice (*lucrum camerae*), te izjavljuje, da nijesu dužni doći na redoviti sud, već da odgovaraju jedino samom banu. Nadalje im daje za 1350 maraka za tekuću godinu u najam i druge daće, po imence daću, koja se zvala *collectio marturinarum*, banovštinu i *nezete* izmegju Save i Drave.

Taj ugovor, sklopljen na godinu dana, produžen bi — kako gore rekoh — i za potonje godine. Jakov se nazivlje i u listinama potonjih godina monetarom[1]).

---

[1]) Mislim, da će biti dobro, ako tu zbog prispodobe spomenem ustanove ugarskih kovnica, koje su važile u isto vrijeme.

Uslijed zakupnog ugovora od 26. marta 1335., (izvornik u primatijalnom arkivu u Ostrogonu) daje Karlo Roberto kremničku kovnicu u zakup kastelanu grada Arve Hipolytu, s pravom da kuje ovaj novac:

1. forinte (florenos ad modum Florentie) od suha zlata i to tako, da 4 for. vrijede jednu marku fina srebra.

2. groše (grossos ad modum grossorum nostrorum, anno iam elapso per Cives Budenses fabricatorum).

3. dinare, takogjer po uzoru budimskih.

Groševi kovali su se od smjese XIV. kombustije, dakle sa $^1/_{16}$ bakrene primjese, a iz jedne fine marke 72 komada. U prometu vrijedilo je 64 groša jednu finu marku, a 56 groša jednu običnu marku (marca comunis ili pagamenti).

Dinari kovali su se od smjese III. kombustije, dakle sa $^2/_3$ finoće i to iz jedne marke 14 penza (= 560 kom.), a vrijedilo ih je u prometu 10 penza (= 400 kom.) jednu marku.

Ovi su novci imali zakonitu vrijednost po cijeloj Ugarskoj.

Osim zakupnine imao je zakupnik da plaća povjereniku nadbiskupa ostrogonskog za njegov nadzor od svake marke jedan pondus (pizet), a poslaniku magistra Tavernicorum svaki dan $^1/_2$ fertona. Pravo nadzora vršio je povjerenik nadbiskupov na taj način, da je držao pečate za kovanje novca pod svojim ključem.

Drugim ugovorom od godine 1342. daje Karlo Roberto istomu magistru Hipolytu u zakup kremičku kovnicu, a s njome i dohotke sviju majdana u području ostrogonske nadbiskupije. Zakupnina ustanovljena bi sa godišnjih 800 maraka srebra. Magister Hipolyt dužan je za to, da kuje od jedne marke srebra 12 penza, t. j. 480 komada dinara — dakle 180 dinara više, nego u Zagrebu, a to nam tumači, za što su bili banovci obljubljeni. Dalje se spominju neke ustanove, o kojima možemo misliti, da su slične ustanove vrijedile i u slavonskim kovnicama. Kalufi i srebrne šipke čuvali su se u posebnim sanducima, a ključeve i pečate tih sanduka držali su u pohrani comes camerae i nadzornik kovnice (Münzwardein). Monetari nadzirahu kovanje, te im valjade ujedno jamčiti za valjanost i punu vrijednost novca, a da se lašnje u slučaju pronagje krivac, bijaše dužan svaki monetar svoje kovine obilježiti početnim slovom svog imena, ili ustanovljenim znakom. To su bile sigle, koje se nalaze na novcima. Mijenjajući novac davalo se 2 nova za tri stara dinara, a da ne bude zaprijeka u prometu, morade biti u kovnici uvijek bar 1000 maraka kovana novca u zalihi. Kod mijenjanja novca prisustvovaše uvijek komisija, a na čelu joj monetar, veliki župan, sudac i kaptolski povjerenik. Trgovina srebrnom i zlatnom rudom bijaše zabranjena, a tako i njihov izvoz. Prekršitelji ove odredbe kažnjeni su gubitkom imetka, gragjanske časti i zatečena u njih blaga. Dužnost comesa camerae bijaše, da zateče svakog, koji bi krivi novac kovao, te da ga predaje sudu. Ako toga ne bi učinio, postupalo bi se s njime, kao da je on sam patvorio novac, te bi se zbog toga kaznio. Novčari, činovnici i radnici u kovnici nijesu bili odgovorni običnom sudu, već im je sudio comes camerae, a ovomu vrhovni blagajnik kraljev.

(Corpus juris regni Hung. ad annum 1342.)

Odnošaje u Sedmogradskoj karakteriše nam zakupni ugovor od 25. marta 1336., kojim uzima za 1000 maraka magister Andrija (Endre) tu kovnicu u zakup.

On je dužan kovati zlatne forinte, od kojih vrijede 4 for. jednu finu marku a $3^1/_2$ for. jednu marku pagamenti.

Groševi XVI. kombustije kuju se 72 komada iz jedne fine marke, a vrijede 64 kom. jednu finu marku u prometu, a 56 jednu marku pagamenti.

Dinara III. kombustije kovalo se 14 penza iz fine marke, a ostale ustanove iste su kao i u kremničkoj kovnici.

Po listini od 29. marta 1338., kojom se daje kovnica kremnička u zakup magistru Fritkonu, ustanovljuje se, da ovaj kuje samo dinare po uzoru bečkih (lati viennenses), a 8 penza (= 320 d.) vrijedilo je u prometu jednu finu marku.

6 maraka ovih dinara vrijedilo je jednu marku zlata od 12 karata finoće. (Ovdje spomenute listine nalaze se u ostrogonskom primatijalnom arkivu, a prepise mi je pribavio gosp. dvorski savjetnik Lj. pl. Thallóczy.)

12. Dokinuće banske kovnice.

Sve do Ljudevita I. kolaše u Slavoniji samo banovac kao zakonit novac, a tek ovaj kralj pokuša uvesti u Slavoniju ugarski novac.

Kako je taj kralj bio uvijek u neprilici, da za svoje velike ideje pribavi nuždan novac, kušao je, ne bi li svoj dohodak povećao osnivajući nove kovnice i povećavajući sebi tako lukrom novih komora godišnji prihod. Dakako da narod nije odobravao ove financijalne operacije, od kojih je sam najviše patio, a jedan primjer najbolje će nam pokazati, dokle su ga ti pokusi dotjerali.

U nekom ugarskom gradu htio je kralj da podigne novu kovnicu i da je povjeri *comesu camerae*. Suci, porotnici i gragjani na to zamoliše kralja, da ih poštedi s takim teretom.

U svojoj molbenici rekoše, da se pokušalo već za vlade kraljevog oca, da se nastane tamo komorni grofovi i da ustroje kovnicu, ali od toga se uvijek porodila buna i pokolj. Jednoć im je kralj Karlo ipak na silu dao komornog grofa, ali njegova nasilja i tlačenja tako razgnjeviše gragjane, da se pobuniše i poubijaše komornog grofa sa njegovih 25 činovnika; za to ih je kralj osudio na globu od 2000 maraka, a novac je utjerao nesmiljenom strogošću. Oni ne bi voljeli, da se to opet ponovi.

Na tu molbu odvrati kralj, volja ih primiti kovnicu, koju im je namijenio, volja ih plaćati mjesto toga kraljevoj komori godišnje 100 maraka otkupa.

Gragjani volješe platiti otkup, a u svom odgovoru rekoše ovo: „Prije, nego što privolimo, da nam žene, sestre i kćeri propanu i prije, nego što naše sinove izvrgnemo nezasitnoj pohlepi komornih grofova, zaključismo odabrati od dva zla manje, te plaćati vašoj komori 100 maraka[1])".

Sličnim je načinom pokušao i kralj Ljudevit, da uvede u Ugarskoj kovani kraljevski novac u Slavoniju i da svoj lucrum poveća tamošnjim prometom. No plemstvo i staleži listom se digoše protiv ove namjere, te uskratiše kralju lukrum, što ga je do tada uživao ban. Oni podniješe kralju peticije i remonstracije, ne bi li odustao od svoje namjere. Listinom od 25. jula 1364. pozvao je na to kralj zagrebačkog biskupa Stjepana, koji je bio ujedno i generalnim vikarom cijele Slavonije, da u toj stvari posreduje, te mu naredi, da uznastoji, *„ut eadem moneta nec nobilibus et civitatibus predictis sit nociva et dampnosa, nec eciam nobis* (t. j. kralju) *dampnum eveniat ex eadem"* [2]). Kako se ova raspra dovršila, o tom nema dalje vijesti, ali sva je prilika, da se je kralj odrekao svoje

[1]) Fessler: „Povjest Ugarske" (njem.) II., 198.

[2]) Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba".

namjere, a tek njegova našljednica, kraljica Marija, uvela je u Slavoniju magjarski novac.

Dekretom od godine 1384. dobiše zagrebački gragjani nalog, da prime taj novi novac i da s njime ponajprije namiruju sve regalne kolekte, tridesetinu i plaće. Dalje izjavljuje kraljica, da je kovanje tog novog novca u kovnici na gričkom brdu (u Zagrebu) povjerila monetarima magistru Simunu de Talentis i Francuzu Aczomu, i da novac valja primati u trgovini. Ujedno bi pozvan grad, da nadgleda monetare u njihovom poslu, ali da ih gdje valja i djelom i savjetom pomogne i da se pobrine, da se ta naredba shodno razglasi[1]).

Tom naredbom nestaju iz slavonskog prometa banovci, koji kolahu oko 130 godina banovinom, a na njihovo mjesto dogjoše kraljevski novci, bilo kao cijenjeni budimski novci — *denarii Budes*, koji se od godine 1390. već u listinama spominju[2]), kovani u samoj Ugarskoj, bilo pako novci, kovani u kraljevskim kovnicama u samoj Slavoniji. Takih kovnica bijaše osim u Zagrebu još i u Požegi, — (bar se za vlade Ljudevita i Sigismunda spominju marke *„denariorum computi posegani*[3]) — te u Mitrovici, gdje je kovnica sve od početka kovala kraljevski novac, a radila sve do XV. vijeka (1405.). . . . .

13. Osnutak i dokinuće autonomne kovnice.

Neki banovci bijahu povodom, da se je sve do sada tvrdilo, da su banovi već za vlade kralja Henrika (Emerika 1196.—1204.) kovali novce. Na drugom mjestu naveščću tehničke i stilističke razloge, koji nam nikako ne dozvoljavaju, da te izvrsno kovane novce uvrstimo u doba, gdje su kovnice cijele srednje Evrope kovale novce najlošije vrste.

Početak slavonskim kovnicama ne smijemo uvrstiti niti u doba Henrikovog našljednika Andrije II., a ni u sam početak vlade Bele IV. Dokaz tomu nalazimo u listinama, u kojima sve do druge polovine XIII. vijeka nema ni spomena banovcima.

Tamo se do duše spominju marka i njeni dijelovi *ferto* i *pondus*, ali običnije kao pojmovi za odregjenu težinu srebra, nego li kao novčani pojmovi.

U mjesto novca odmjerilo bi se na tezulji ili čisto srebro *(argentum finum, finitum, purissimum)* ili nečisto srebro, kovano u tugjim kovnicama, a u takvim prilikama zahtijevao bi se stanoviti stepen finoće, na

[1]) Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba.“ Listina br. 320.
[2]) Ibidem str. 341.
[3]) Fejer: „Codex dipl.“ IX., 2., 369.

primjer: *„argentum, cujus decima pars comburetur“* ili *„argenti ad pondus Hungariae bonorum et electorum frisaticorum vendentium et ementium.“*

Gdje se upotrebljavahu lokalni utezi, mjerilo bi se po njima, kako se razabire iz povlastica Virovitice od god. 1234., gdje se od svake kapije tražila carina u iznosu od 4 pondusa *„cum statera loci“*.

U tim listinama vrlo rijetko spominje se riječ „pensa“, koja je uvijek označivala odregjeni broj dinara; a gdje se spominje, bili su to obično frizaški *„frisacenses,“* ili takovi strani novci, koji su bili kovani *„ad computum Frisaticorum“*, ili pako — kako to samo u jednom jedincatom slučaju nagjoh — novci, kovani u Ugarskoj *(in monetis regis*, 1248.)

Prvi put spominju se slavonski novci u listini od 1256., u kojoj se spominje kovnica pakračka, a od onda zovu se i denari imenom *„moneta usualis“*. Da se je pod tim „običnim novcem“ odista razumijevao slavonski novac, dokazuje nam jedna listina Bele IV. od godine 1266., kojom se naregjuje Zagrebčanima, da plaćaju vojvodi Beli 40 maraka *„in usuali moneta, cujus ducente pensae valorem quadraginta marcarum contingunt.“* Ti „obični novci“[1]), dakle bili su iste vrijednosti kao banski, jer su računali 5 penza ili 200 komada dinara na jednu marku.

Nemajući dakle od one pomenute listine od god. 1256. starijega spomena slavonskomu novcu, mogli bismo nagagjati, da se negdje oko te godine počeše kovati banovci; a da je to bilo baš same godine 1256., mogli bismo opet zaključiti po jednoj listini, pisanoj te godine, u kojoj se još spominju frizaški novci[2]).

Ta listina nije pobliže datirana, ali je bez sumnje nekoliko dana ili mjeseci starija od 16. decembra 1256., gdje se već spominje pakračka kovnica, dakle i domaći novac, jer se po tadanjim novčanim zakonima ne bi nikako dozvolila cirkulacija tugjemu mimo domaćeg novca.

Po tome bio bi osnovatelj slavonskih kovnica ban i vojvoda slavonski Stefan Guth-Keled, a tu pretpostavku donekle nam potvrgjuje ona naredba Karla Roberta, kojom nalaže, da se kuju novci po uzoru banovaca, koje je dao taj ban kovati. Njegovi novci valjda se samo s toga osobito ističu, jer su bili prvi, što su kovani u Slavoniji, a taj ban ustanovio je valjda i stepen (Münzfuss), po komu su se i u potonje vrijeme kovali.

Kao što se krivo mislilo u dojakošnjoj literaturi o osnutku banske kovnice, tako se takogjer smislilo, da je ta kovnica postojala sve do druge polovine XV. vijeka, a ne da je dokinuta — kako vidjesmo u godini 1384.

[1]) Tkalčić: „Monum. episcop. Zagr.“ I., 47. docum.
[2]) „Codex Arpad.“ VII., 443.

Povod tom mnijenju bijaše neka listina od god. 1464., koju je izdao Krčelić[1]). Tom poveljom riješava kralj Matija Korvin raspru izmegju zagrebačkog biskupa Osvalda i njegovih podanika zbog desetine, što je uzimaše biskup, te kralj ustanovljuje, da se od svakog kupca *(capecius)* žita imade davati biskupu *„6 denarii boni banales quorum singuli valeant duodecim parvulos Bagatinos"*. To je zabilježio u svojoj banologiji i Ritter-Vitezović, koji listinu stavlja u godinu 1466., a za njim se povedoše i drugi, držeći, da se i u to doba trošio u Slavoniji banski novac.

Pošto imademo autentičnu listinu, kojom se skoro sto godina prije uvodi u Slavoniju kraljevski novac, te se u Zagrebu naregjuje kovanje tog novca, odnosno obustavlja kovanje dojakošnjih banovaca, valja nam pomenutu listinu Matije Korvina shvatiti sa ovog gledišta: Izreka, u kojoj se spominju banovci, bez sumnje je prepisana iz starijega privilegija, a kralj je taj privilegij samo iznova potvrdio. Tom prilikom pogriješio je po svoj prilici pisar, te je prepisujući doslovno smetnuo s uma, da onaj stari novac više nije u prometu.

Biće da je baš ta pogrješka u prepisu bila kriva, da biskupovi podanici ne primiše ove odluke, te se parnica nastavila, a u drugoj ispravi kraljevoj, izdanoj u tom predmetu u Budimu 1474., imademo isti sadržaj, ali se sada govori samo na prosto o dinarima bez pobliže oznake[2]).

Kao što se i danas običaje računati novčanim pojmovima i nazivljem, komu u prometu već davno nema ekvivalenta (n. pr. groševima, cvancikama, novčićima i t. d.), tako se je i u XV. vijeku sačuvao naziv banovcima, makar da ovi već nestadoše iz prometa.

Razlog samoj parnici biskupa Osvalda protiv njegovih podanika čini se da je bio taj, što je biskup htio da mu se plaća desetina računajući po vrijednosti starog banskog dinara, dočim su podanici htjeli, da plate samo po zakonitoj vrijednosti, koju je dinar u ono doba imao.

Da se više ne porodi takova parnica, zaključila je 1480. slavonska generalna kongregacija u Zdencima u toj parnici, da biskup imade u ime desetine iskati: *„pro qualibet decimo cubulo et de singulis duabus pintis vini semper unum solidum vel denarium, quorum denariorum centum unum florenum auri pro tempore facient et valebunt*[3]).

Sjetimo li se, da je u XIV. vijeku banovac vrijedio 70, a najmanje 72 na zlatnu forintu, dok je dinar XV. vijeka vrijedio 100 na zlatnu forintu, dakle 30% manje, onda ćemo razumjeti, za što je biskup tražio

[1]) „Notitiae praelim. regn. Cro., Sl. et Dalm.", str. 130.
[2]) Kukuljević: „Jura" I., 2., 211.
[3]) Ibidem I., 2., 215.

desetinu po kurzu nekadašnjih banovaca, pa za što je ne htjede narod platiti već po faktičnom kurzu.

Evo drugog primjera, kako su bile pobrkane novčane prilike baš u Slavoniji, kad je ugarski novac zamijenio banski. Taj ćemo primjer naći u jednoj listini palatina Nikole Gorjanskog od god. 1419., kojom se potvrgjuju povlastice turopoljskih predialista u Rovištu. Ti predialiste bili su na ime obvezani da plaćaju baštinicima i našljednicima bana Martina svake godine dvije penze *„denariorum nove monete"* i još *„septem marcas computi Regni Sclavonie, pro qualibet scillicet marca duos florenos computando*[1]).

Ova povelja je prijepis povelje Ladislava IV. od godine 1279., ali pisar je ne prepisa doslovno, već samo po smislu, a pošto nije bio vješt vrijednosnim prilikama XIII. vijeka, desilo mu se, te u XV. vijeku spominje *„compotus regni Sclavonie,"* kog davno već nije bilo. 1279. opet još nije bilo zlatne forinte, a kada se stalo za doba autonomne kovnice računati na forinte, vrijedile su tri forinte jednu marku.

Pisar uze dakle iz stare povelje samo riječi *„compotus regni Sclavonie"*, dok ostalo, a naročito da marka vrijedi koliko i 2 zlatne forinte, odgovara novčanim prilikama XV. vijeka.

Takih pogrješaka bila je sva sila, kad zamijeniše banovce kraljevskim novcem; a ne smijemo zabaviti, ako je koji pisar pogriješio, kad znamo da je u XIV. vijeku bila tolika sila raznih lokalnih vrednota (Währung).

II. Utezi i novčane vrijednote.

Teško bi bilo tačno ustanoviti, koji li su utezi, koje li novčane jedinice bile osnovom slavonskom novčarstvu. Nemajući u toj stvari specijalnih istraživanja, kojima bi se mogli poslužiti, valja nam pokušati, da to pitanje riješimo na osnovu dosta manjkavog historičkog materijala.

Našu zadaću osobito će otešćati, što ćemo i u Slavoniji za srednjega vijeka naći nazivlja za neke novčane, utezne i računarske pojmove, koji su bili po svoj srednjoj Evropi za ono doba u običaju, ali im se vrijednost od zemlje do zemlje, od godine do godine mijenjala.

Sjetimo se samo jednog novčanog naziva, koji se od srednjeg vijeka do danas sačuvao, — groša — da nam ilustrira tu promjenljivost. Taj naziv bijaše na daleko rasprostranjen, a svagdje mu je vrijednost druga. Da ne zagjemo daleko, dosta je spomenuti, da u Ugarskoj i Slavoniji vrijedi 2 novč., u Hrvatskoj 5 novč., u Bosni $8\frac{1}{2}$ novč., a u Hercegovini 10 novč.

[1]) Kukuljević: „Jura" I.

Ta razlika bijaše u srednjem vijeku još veća, a istim imenom označivahu se najrazličitiji vrijednosni pojmovi. Te razlike vrlo otešćavaju jasno shvaćanje novčanih prilika srednjega vijeka, pa ipak valja, da ih po mogućnosti razjasnimo.

Uspjećemo samo tako, ako uzmemo na um, da se stanovitim nazivom označivalo dva ili više raznovrsnih pojmova i da su osobito nazivi, koji su iz prvine označivali samo utezni pojam, kasnije označivali ili stanovitu vrst kovanoga novca ili stanovitu novčanu vrijednost, bez posebne oznake novca, kojim se namirila. I u današnjem novčarstvu imade nazivlja, koja se održaše za oznaku dvaju različitih pojmova; na primjer u Engleskoj funta, koja označuje i neku težinu i neku svotu novca, ili u Njemačkoj marka, a ovdje i ondje težina srebra dotične svote ni najmanje ne odgovara pravoj težini funte ili marke.

Uz nazivlje, koje u isti čas označuje mjeru težine i neku svotu novca, bilo je pako i naziva, koji su označivali i stanovitu brojčanu vrijednost, a u prometu bijahu za olakšanje računanja.

Nama valja dakle uvijek imati na umu, da li pojedini naziv rabi kao utezna, novčana ili brojčana vrijednost i tako ih ne ćemo lako zamrsiti.

1. Marka.

Dok se u svagdanjem životu rabila funta (libra, talentum, funta) kao jedinica utezne mjere, bijaše u novčarstvu ta jedinica marka. Kao sam pojam, što ga izražava, i samo ime njemačkog je porijetla *(marca, marcha, marcus)* a nastalo je od riječi „merken“ (=ubilježiti).

Uzor slavonskoj marci bijaše kao u većine srednje evropskih maraka kolonjska marka, *marca colloniensis,* koja je oko godine 1150. zamijenila franačku libru, ustanovljenu za Karolinga, a težila je 233·682 *gr,* ili po originalnoj marci, koja se u Kolonji do današnjeg dana sačuvala, 233·8123 *gr.*

Dok je rimska libra, koju je uspostavio Otto I., imala 12 uncija ili 240 denara[1]), imagjaše kolonjska marka samo 8 uncija težine, ili 160 denara; ona je dakle bila za jednu trećinu laglja od rimske libre.

Kolonjska marka u brzo se raširila Evropom; svuda uvedoše uteze, koji su bili načinjeni po njenom uzoru, a ako se i jesu težinom manje više razilazili, svuda im dadoše ime marke.

Skoro istodobno, kad se prvi puta pojavljuje kolonjska, bijaše u Friulskoj uteznom podlogom jedinica mjere s nazivom *pondus publicum*

1) Sv. Brambilla Camillo: „Monete di Pavia raccolte et ordinatamente dichiarate“. Pavia 1883.

frisacense, koji se težinom (=231·048) samo malo razlikovao od kolonjske marke, te je sva prilika, da je od ove i postao[1]).

U Veneciji upotrebljavaše se već za rana utezna jedinica, koja se zvala *marca veneziana.* Po Carliu bijaše za dva denara teža od kolonjske marke[2]), a mjerenjem pronagjeno je, da joj je težina 238·343 *gr.* Ta marka rabi se i danas u Veneciji u kujundžija za mjerenje srebra, a teži taman 238·5 *gr.* Druga jedna vrsta bijaše bečka kolonjska marka, koja je težila 233·89 *gr;* od ove nastala je poslije za jednu petinu teža bečka marka sa 280·668 *gr*

Kolonjski utez prihvatiše gotovo u svim kovnicama srednje Evrope; no pošto normalni utezi onoga doba nijesu bili onako usavršeni, kako to iziskuje današnja metrologija, nastao je veliki broj lokalnih maraka, u kojih je bila težina često vrlo različna. Tako nastadoše *marca pragensis, marca budensis, cassoviensis, cibiniensis* pa i marka, koja se u Slavoniji rabila, te se zvala *marca zagrabiensis,* ili *marca sclavonica.*

Valja nam pokušati da riješimo pitanje, koja li je težina bila u te slavonske marke i kako se je odnosila prema markama, što se upotrebljavahu u drugim kovnicama, naročito pak u ugarskim.

Jedinu osnovu za proračunanje te marke naći ćemo u spomenutom već ugovoru od god. 1344., kojim se daje zagrebačka kovnica u zakup. Tamo se veli: *„nam iidem comites camerarum nostrarum de una marca argenti novem pensas et duodecim denarios denariorum integrorum quarte combustionis fabricabunt.“*

Tom ustanovom vezani su dakle monetari, da iz jedne marke srebra kuju 372 banovca i to od srebrne smjese sa tri četvrtine čista srebra, a jednom četvrtinom bakra; odbivši od gornjeg broja dinara jednu četvrtinu bezvrijedna bakra, valjalo je po tome da 279 banovaca teži ravnu marku.

Ja sam iz nalaza brdarskog, u koga većina reprezentira baš novce, koji su kovani na osnovu ustanova tog ugovora, odabrao 279 najbolje sačuvanih komada (sa siglama M B i B M) te ih vagnuo, te sam dobio tijem mjerenjem težinu od 178·37 *gr.*

Megjutim taj broj nesmijemo uzeti pravom težinom marke, jedno što se odveć razilazi od sviju do sada poznatih maraka, a drugo, što baš sami novci nikada ne će dati ma ni približno težinu zakonitog uteza. U srednjem vijeku nijesu novčari onom tačnošću vagali kovani novac, kojom se to danas čini, nije se ni justirao komad po komad, već čitava marka od jednoć. Novčari nijesu imali ni onih osjetljivih tezulja, koje se ištu za taj posao, a prečesto su i hotimice kovali laglji novac, nego što su bili dužni. Uzme li se još u obzir, da je novac u samom prometu izgubio od svoje prvo-

1) Luschin: „Münzgeschichtliche Vorstudien“.

2) Carli: „Ricerche storiche intorno all' istituzione delle Zeche d' Italia“. Milano 1784.

bitne težine, a još više time, što su ga u namjeri prevarnoj i obrezivali i opilili, lako je pojmiti, da se na osnovu takog novca ne da ustanoviti ni približno prava mjera marke.

Da dakle pronagjemo pravu, ili bar približnu pravu težinu marke, valja nam se osvrtati samo na slovo novčanog zakona i ne brinući se, da li ga se novčari u praksi svjesno držali, ili ne.

Sravniti nam je s toga zakon, koji je vrijedio u Slavoniji, sa zakonom, koji je u isto vrijeme važio u Ugarskoj. Taj zakon sadržan je u onoj listini, kojom daje kralj **Karlo Roberto** kremničku kovnicu u najam (1342.) i koji je imatrikuliran u *Corpus juris hungarici.* Taj zakon nalaže monetarima, da od jedne budimske marke srebra kuju 480 dinara a od srebra, u komu je jedna trećina bakrene smjese.

U Ugarskoj imalo se prema tome iz jedne budimske marke ($= m$) kovati 480 ugarskih dinara ($= d$) od srebra sa $^2/_3$ finoće, ili 320 budimskih dinara imalo je težiti jednu budimsku marku (dakle: $m = 320\,d$ ili $d = \frac{m}{320}$.)

U Zagrebu se iz slavonske marke ($= \mu$) kovalo 372 banovaca ($= \delta$) sa $^3/_4$ finoće, odnosno slavonska fina marka težila je 279 banovaca (dakle: $\mu = 279\,\delta$ ili $\delta = \frac{\mu}{279}$).

Kod dalnjeg računa dobro nam valja razlikovati marku, koja označuje težinu *(marca ponderale)* od novčane marke *(marca pagamenti)*, koja označuje neku zakonom ustanovljenu vrijednost.

U Budimu vrijedila je novčana marka (m') po tadanjem kurzu 60 groša po 6 dinara, dakle $360\,d$, a u njoj bilo je finog srebra u težini od $240\,d$.

U Zagrebu vrijedila je novčana marka (μ') 40 groša po $5\,\delta$, dakle $200\,\delta$, a sadržavala je težinom $150\,\delta$ finog srebra.

Po gornjem slijedi, da je $m' = \frac{3}{4}\,m$ a

$$\mu' = \frac{150}{279}\,\mu = \frac{50}{93}\,\mu.$$

Pošto se zagrebačka novčana marka prema budimskoj odnosi kao 2:3, slijedi nam jednadžba $m' : \mu' = \frac{3}{4}\,m : \frac{50}{93} = \mu = 2 : 3$ ili

$$\mu = 0{\cdot}93\,m.$$

Slavonska novčana marka imade prema tome samo $^{50}/_{93}$ utezne marke slavonske ili $^1/_2$ budimske marke fina srebra, dok budimska novčana marka imagjaše $^3/_4$ budimske marke fina srebra.

Po računima gosp. ministerijalnog savjetnika **J. Belházy-a**[1]) težila je stara budimska marka 245·5845 *gr*, a supstitucijom te svote u gornjoj jednadžbi ustanovićemo težinu slavonske marke sa 228·393 *gr*.

Ali i taj broj, koji smo pronašli na osnovu tadanje srebrne valute, ako se i približuje pravoj težini, nije sasvim pouzdan, jer vrijednost srebra

¹) Dr. J. Belházy: „A régi magyar penz es sulymérték". Sravni i Finály Heinrich: „Das alte ungarische Münzgewicht" u „Az erdélyi Muzeum egylet évkönyvei". Kolozsvár 1868.

nije ni onda kao ni danas bila uvijek stalna i nepromjenljiva. Pouzdaniji broj pronaći ćemo, ako se obazremo na vrijednost **zlata**, koja je bila mnogo stalnija i utvrgjenija, i koja se već onda upotrebljavala kao mjerilo, kojim se odregjivaše vrijednost srebrnog novca.

Po ugovoru od god. 1344. vrijedila je ugarska zlatna forinta (dukat) 72 banovaca; po ugovoru od 1342. vrijedila je 90 ugarskih dinara. Uzmemo li samo u obzir čisto srebro, koje je jedino davalo srebrnom novcu vrijednost, to je 54 banovaca težilo taman toliko, kao 60 ugarskih, odnosno $9\,\delta = 10\,d$.

Tijem ćemo pronaći, da je slavonska marka bila $^{31}/_{32}$ budimske, ili po današnjem **237·9099** *gr*.

Taj utez bijaše dakle vrlo srodan mletačkoj marci (= 238·343 *gr*) i frizaškoj marci (= 238·5).

U članku 44-tom, § 3. „Wichbilda" magdeburškog spominje se *„marca sclavonica"*, te se veli o njoj, da je težila *12 solida.* Solidus bijaše dvadeseti dio *libre*, a slavonska marka prema tome $^3/_5$ libre.

Pitanje je, koja se libra u tom „Wichbildu" razumijeva; ja mislim, da nam valja u prvom redu misliti na **bečku livru**, koja je od XIII. vijeka po njemačkim gradovima ušla u običaj, a rabila je i u Ugarskoj i u Slavoniji, gdje je zvahu imenom *„pondus theotonicale"*.

Težina te livre bijaše 394·29 *gr*, a tri petine imale bi težinu od **236·57** *gr*.

Taj broj samo se malo razilazi od potonjega, pa nam je dozvoljeno bar tako dugo, dok ne nagjemo bolje osnove za proračunanje slavonske marke, ustanoviti njezinu prvobitnu težinu sa **236·57** *gr* do **237·91** *gr*[1]).

Slavonska i budimska marka idu u razne metrologičke sisteme. Slavonska marka je varijanta one skupine, kojoj bijaše uzorom kolonjska marka, te je sva prilika, da je iz Venecije, ili još bolje iz kovnice oglajskih patriarka unešena u Slavoniju. Budimska marka opet je varijanta stare franačke marke, koja je težila 244·7529 *gr*, dakle samo nešto manje od budimske[2]).

¹) Srednja težina ovih dvaju brojka jest 237·24 *gr*, a ta je malo ne ista kao $^{27}/_{32}$ stare bečke marke (= 237·126 *gr*). Približna težina slavonske marke, što je gore ustanovismo, razilazi se doduše od težine, koju pronagjosmo vagajući same novce za 27%, ali u srednjem vijeku bijaše pravilom, da je novac bio laglji, nego je bilo propisano, a istraživanjima dokazano je, da je ta razlika iznosila često do 40%. Sravni: Danneberg: „Die deutschen Münzen", Berlin 1876., str. 11.

²) Za prispodobu evo nekih težina sredovječnih uteza, kako ih je ustanovilo najnovije istraživanje.

Libra:		Marka:	
stara rimska	= 326·337 *gr*	Sedmogradska	= 206·8080 *gr*
Mletačka	= 325·06 „	Zips (Spiš)	= 210·5010 „
Bergamo	= 325·32 „	Oglaj	= 231·048 „
Verona	= 330·74 „	Kolonja	= 233·682 „
Rim, sr. vijek	= 339·19 „	Kolonja-Beč	= 233·89 „
Treviso	= 340·61 „	Zagreb	= 237·91 „
Francuska	= 367·12 „	Venecija	= 238·343 „
Troyes, XIII vijek	= 373·29 „	Budim	= 245·5845 „
Beč, XIII. vijek	= 394·29 „		

U hrvatskim listinama nagjoh prvi spomen marci u god. 1151.[1]) i to još u smislu utezne marke (*marca ponderale*), jer se veli: *marcas argenti examinatissimi.*"

Ali i poslije, kada se u Slavoniji već kovao novac i kada je naziv marke rabio u smislu „*marca numerale*", ili „*marca pagamenti*", bijaše slučajeva, da se računalo uteznom markom. To je bivalo osobito na carinama, gdje se plaćalo u nekim slučajevima čistim srebrom na vagu. Tako nalazimo u statutu zagrebačkog kaptola, da se u ime uvoznine plaćalo od stanovite robe čisto srebro, „*argentum purum*".

Slavonska marka ostala je u običaju, dok se je kovao banski novac, a kad se to kovanje dokinulo, računalo se budimskom markom, kojoj nalazimo spomena već 1361.[2]).

2. Ferto i pondus.

Riječ ferto po Du Cange-ovom glosaru saskog je porijetla od feord, feordhing t. j. četvrtina, te se sačuvala do danas u njemačkom Ferting[3]), Vierting.

Iz prvine označivala je ta riječ daću prirodnina u iznosu četvrtine roda, a u tom značenju nalazimo je i u listini od godine 1232., kojom se osniva kaptol čazmanski, za daće prirodnina[4]).

Običnije rabila je ta riječ za oznaku težine $^1/_4$ marke.

Po statutu zagrebačkog kaptola iz XIV. vijeka davalo se u ime carine za komad sukna „*medius ferto argenti puri,*" a iz toga se posve jasno razabire, da riječ ne izražava drugo, do li uteznog pojma. Isti smisao naći ćemo i u listinama od godine 1213. i 1227.[5]).

Kao novčanu oznaku nalazimo riječ *ferto* u listini biskupa Stefana od godine 1237., kojom se zagrebačkom kaptolu inkorporiraju varaždinske Toplice. Tamo se veli: „*pecuniam eciam, quam decimatores zagrabienses nostre ministerialibus persolvere consueverant videliet duas marcas et fertonem inter totum remisimus*"[6]).

Ferto dijelio se u 12 dijelova, koji se zvahu *pondus* ili *pisetum*. Izrično se to veli u listini vackog kaptola od godine 1279., po kojoj se naregjuje, da se plati 40 maraka u tri obroka i to: „*primo in diem*

1) Kukuljević: „Codex dipl." II., 45.
2) Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba".
3) U Engleskoj zvaše se neki mali zlatni novac, koji je vrijedio četvrt većeg zlatnog novca, takogjer „ferting".
4) Tkalčić: „Monum. episcop. Zagr.", str. 71.
5) Ibidem I., 34., Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba", listina 10., Fejer: „Codex dipl." VII., 237.
6) Tkalčić: „Monum. episcop. Zagr.", I., 77.

Cinereum tredecim marcas, fertonem et quatuor pondera, item in festo Pentecostes tredecim marcas, fertonem et quatuor pondera, in ultima vero solucione videlicet in festo beati Martini post venturo tredecim marcas fertonem et quatuor pondera"[1]).

Riječ pondus poslije se upotrebljava i za oznaku neke svote novca, a u Slavoniji označivaše 5 banskih dinara. U statutima zagrebačkog kaptola, P. I. Cap. IV. veli se naime: „*tot pondus, id est quinque denairii*".

3. Pensa.

Dok je do sada spomenuto nazivlje iz prvine označivalo neki pojam težine, a tek poslije stanovite novčane vrijednosti, naći ćemo u računima vremena, s kojim se bavimo i nazive, koji označivahu iz prva brojčanu vrijednost, a onda tek novčanu. Najobičniji takov naziv jest *pensa*, koji se u računima XIII. i XIV. vijeka prečesto spominje kao dio marke. Ta riječ sačuvala se i do današnjeg dana u hrvatskom nazivu pjenez, ili magjarskom pénz, za oznaku novca uopće.

Riječ *pensa* nahodi se u smislu novčane oznake već u listini od 28. aprila 1134., kojom se riješava parnica, koju je pokrenuo zagrebački biskup glede neke šume, kojom je raspolagao kralj Ladislav[2]), pa i u kaznenim ustanovama, koje je Bela IV. ustanovio za Slavoniju 1227., odregjuju se novčane globe na penze[3]).

Ako i nalazimo riječ penza u tom značenju, ne valja nam ipak pomisliti, da je penza neka posebna vrst kovanog novca, već brojčana vrijednost, kojom se izražavao odnošaj manjega novca prema većoj, ustanovljenoj jedinici, odnosno vrijednost tog manjega novca u srebru.

U listinama nahodimo tu riječ skoro uvijek u ovakom značenju:

15. aprila 1268. prodaju se četiri roba „*pro viginti quinque pensis denariorum zagrabiensium, que singule quinque marcam tunc temporis faciebant*";

27. februara 1272. prodaje se neki mlin „*pro quinquaginta pensis denariorum banalium, quorum singule quinque pense marcam tunc temporis faciebant*";

7. marta 1267. prodaju sinovi Zokovi zemljište „*pro XV pensis denariorum zagrabiensum, quorum singule quinque marcam tunc temporis faciebant*";

1282. kupuje ban Stefan imanje za 50 maraka „*singulis de quinque pensis denariorum banalium*";

1) Wenzel: „Codex Arpad.", XII., 272.
2) Kukuljević: „Codex dipl.", II., 28.
3) Primjerice valjalo je platiti za zaušnicu 10 penza uvrijegjenom, 100 dinara općini; za ranu bodežem 25 penza ranjeniku, 5 penza općini; za tešku ozledu ozlijegjenom 10 maraka, a općini 10 penza. Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba", br. 10.

1. septembra 1294., kupuje isti ban imanje za 7 maraka *„singulis cum quinque pensis denariorum zagrabiensium computatis“.*

Ovi i slični primjeri[1]) mogli bi nas zavesti, da penzu držimo za peti dio marke. U Slavoniji je to u istinu bilo tako, ali se na primjer u Ugarskoj računala marka na 6, 8, 9, dapače i na 12 penza, a odatle slijedi, da penza nije bila stalno ustanovljeni dio marke, jer taka golema razlika u vrijednosti marke ne bi ni u srednjem vijeku bila moguća.

Tumač, što se je pod nazivom penze u istinu razumijevalo, nahodimo u ugovoru od godine 1344., kojim daje ban Nikola zagrebačku kovnicu u zakup. Tamo su dužni komorni grofovi kovati *„de una marca argenti novem pensas et duodecim denarios, denariorum integrorum quarte combustionis .... obulosque et parvulos denarios camerae nostrae viginti pensas“.*

Oni imadu dakle od jedne marke čista srebra da kuju 9 penza i 12 dinara, a od iste težine srebra 20 penza, dakle nešto više nego dvostruko. Naziv dakle označuje stanoviti broj, kao i danas riječi tucet (Dutzend), šok (Schock) i gros (Gross), a čim je novac veći bio, tim ga je išlo manje na marku, a čim je manji bio, tim je više penza išlo na marku. U Ugarskoj računala se penza po Ruppu u početku vlade Arpadovaca na 45 (?), poslije na 40, dok se u Slavoniji uvijek računala na 40.

To doznajemo iz jedne bilješke u popisima papinskog bira desetine iz godine 1332.—1337., gdje se naročito veli: *„pensa autem facit XL. denarios ubique“*, a dalje *„ubicunque nominabantur pense in isto libro semper pro XL denairis computantur“.*

[1]) Držim da će biti za ilustraciju stare računarske frazeologije zgodno navesti još nekoliko primjera, koji su nalik na one, koje gore spomenusmo:

1265. kupuje neki Roland imanje „pro viginti marcis, pro qualibet marca V. pensas denariorum zagrabiensium computando.“ (Kukuljević: Regesta.)

1268. .... „pro quindecim pensis denariorum zagrabiensium, quorum singule quinque pense marcam tunc temporis faciebant.“ („Codex Arpad“ VIII., 222., 579.).

1269. prodaje se neko imanje za 15 penza „denariorum zagrabiensium“ (Tkalčić, Zagr. 140.).

1270. daje se neko imanje u zalog za 19 maraka „in denariis zagrabiensibus“ (Ib. 156.).

1271. .... „pro centum pensis denariorum zagrabiensium, singulis quinque pensis marcam facientibus“. („Codex Arpad.“ 327.).

1278. kupuje biskup Timotej imanje Planinu za 20 maraka „denariorum zagrabiensium, singulis quinque pensis computatis, quarum quinque pense tunc temporis marcam faciebant“. (Tkalčić, Zagr. 194.).

1278. kupuje opat topuski imanje Srnov za 30 maraka „denariorum zagrabiensium singulis cum quinque pensis“. (Ibid. 198.).

1279. kupuje kaptol zagrebački imanje Kozolin za 26 maraka „denariorum zagrabiensium, quorum singule quinque pense marcam tunc temporis faciebant“. (Ibid. 200.).

1284. .... „pro sedecim marcis singulis cum quinque pensis denariorum banalium“. („Codex Arpad.“ XII., 426.)

1299. nalaže se žiteljima nekog otoka na Savi, da plate zagrebačkom kaptolu 50 dinara „bone monetae zagrabiensis“ u ime godišnjeg censusa. (Tkalčić, Zagreb.) I u „Statutima zagrebačkog kaptola“ spominju se banovci ili zagrebački dinari na sličan način.

Ako je slavonska novčana marka, kako razabrasmo iz gornjih primjera, imala 5 penza po 40 dinara, vrijedila je dakle 200 dinara.

Za potvrdu ovoga računa navesti nam je, da je — od kada je Karlo Roberto stao kovati u Ugarskoj zlatne forinte, slavonska marka vrijedila tri zlatne forinte, a forinta se računala na 70—72 banska dinara. U zlatu vrijedila je dakle marka 210 do 216 dinara, a onaj višak od 10, odnosno 16 dinara bijaše ono, što u današnjem prometu zovemo ažio.

4. Libra.

Ferto se obično dijelio u dva dijela, koji se zvahu libra ili livra, a od tog naziva izvodi se današnja talijanska lira. Ta riječ, koja bješe takogjer oznakom mjere (funte), koja se je sačuvala još od klasičnog doba do srednjeg vijeka u imenu rimske livre, već za vrijeme Karolinga nije samo oznakom utezne, već i neke brojčane vrijednosti, a vrijedila je 20.

Po tome bijaše prvobitno razdijeljenje novčane marke ovakovo:

1 marka = 4 fertona = 8 livre, a pošto livra označuje brojem 20 dinara, imagjaše prvobitna marka 160 dinara. Tako je na primjer u Oglaju brojila marka prvobitno 160 dinara, ali poslije je vrijednost dinaru bivala sve manja, te ih je išlo više na marku. Oznaka livre nije se megjutim upotrebljavala za oznaku broja 20. U Friulu običavahu sve do god. 1384. računati na livre, koje su brojale 8 dinara, a tek poslije uobičajila se livra od dvadeset dinara. Ona prva livra zvala se za razliku od potonje u listinama slavonskom livrom *(livra sclavonica, livra schiavonesca)* a igjaše ih 20 na marku[1]).

Istina, u domaćim spomenicima ne nalazimo nigdje traga toj posebnoj livri, ali sudeći po praksi, koja se uz naziv poprimila u inozemstvu, valja nam zaključiti, da je u Slavoniji bar neko doba u početku i u domaćoj kovnici bila u običaju marka, koja se dijelila na 20 livre po 8 dinara.

5. Dinar, obol i bagatin.

Novac, kojim se u prometu naplaćivalo, bijaše dinar[2]).

U hrvatskim listinama spominju se dinari već oko god. 1000., ali bez posebne oznake valute (vrijednoće), te se ne da ustanoviti, u koju

[1]) Fabrizio: „Delle Usure nell Friuli nell secolo XIV. e della Marca ad usum Curiae. Dissertazioni due con un parere intorno all' antica marca di Friuli“. Udine 1774.

[2]) Običajna nazivlja za dinare jesu: denarii ducales, denarii banales, denarii usuales; po kovnicama: denarii zagrabienses, grecenses, denarii verocenses, denarii syrmienses, denarii spalatinae monetae; po banu: Misbani.

skupinu padaju. Ovi dinari po svoj prilici bili su poveći tugji novci, jer se čitava zemljišta prodaju za cijenu od 8—20 dinara[1]).

Vrijednost slavonskog banskog dinara ustanovljivala bi se prvobitno po veronskoj valuti. Još u XIV. vijeku običavalo se u nekim računima spominjati, da su banski dinari kovani po veronskoj valuti; tako u jednoj listini od god. 1308., koju navodi Ritter u svojoj banologiji i uslijed koje toplički opat Nikola kupuje nekoliko robova za 5 maraka po pet penza starih banskih dinara *„computi veronensis"*.

Poput veronskih dinara računalo se 200 banskih dinara na jednu marku.

Premda je dinar bio prava novčana jedinica, nije mu vrijednost bila uvijek stalna, već se mijenjala prema sadržaju čistoga srebra, a bijaše iz prvine bolja, a vremenom postepeno slabija.

Dinar banski nije se nikada kovao od posve čista srebra — *simplex falsitate*, — već je uvijek sadržavao još i nešto bakra.

Ta smjesa, koja se zvaše *combustio* ili *coctio* (Legierung), odregjivala se u srednjem vijeku na lotove *(lothones)* ili šesnaestine livre, a obilježila bi se stanovitom brojnom oznakom. Tako imagjaše *Combustio tertia* trećinu bakra, dvije trećine srebra, *combustio quarta* četvrtinu bakra, *combustio quinta* petinu i t. d.

Izraziv to brojevima bijaše:

u kombustije	X.	$14^{2}/_{5}$	lota srebra,	$1^{3}/_{5}$	lota	bakra
„ „	VIII.	14	„ „	2	„	„
„ „	VI.	$13^{1}/_{3}$	„ „	$2^{2}/_{3}$	„	„
„ „	V.	$12^{4}/_{5}$	„ „	$3^{1}/_{5}$	„	„
„ „	IV.	12	„ „	4	„	„
„ „	III.	$10^{1}/_{2}$	„ „	$5^{1}/_{2}$	„	„

U Slavoniji bijaše sadržaj novcu uvijek bolji nego li u isto doba u Ugarskoj, a to nam tumači obljubljenost slavonskih banovaca, pa i razlog, za što primjerice za vrijeme slavonskih banovaca nema u Bosni ni traga ugarskom novcu, makar da je Bosna bila češće u odnošaju s Ugarskom, dočim se banovaca nahodi dosta često.

Za bana Stefana i kralja Bele IV. kovao se je u Slavoniji novac osme kombustije sa 14 lota srebra, dočim je u Ugarskoj bio novac mnogo lošiji. Tamo je novac toliko hrgjavio, da je sabor u Pešti 1298., da se novcu iz nova podigne ugled, stvorio zakon, po kome se u svoj kraljevini za dvije godine imalo kovati novac *„quintalitate"*, to jest sa $^{1}/_{5}$ bakra, a iza toga da se uvede *combustio X.* (Rupp II., 181.) A da prestane vječna pometnja, nastala uslijed toga, što se upotrebljavahu razni novci, koji kolahu Ugarskom, odlučiše kovati jednolik novac.

[1]) Kukuljević: „Codex dipl." I., 1. Aug. 1000.

Taj zakon megjutim nije dugo vrijedio, a doskora se u Ugarskoj kovao lošiji novac, nego ikad prije[1]).

I u Slavoniji polazilo je vremenom na loše, ali sve do ugovora od godine 1344., gdje nahodimo kombustiju četvrtu kao zakonitu, dakle za 12·5 % slabiji novac nego prije, ostao je novac skoro nepromijenjen.

U srednjem vijeku bila je u ostalom tendencija, da se kuje sve hrgjaviji novac, tako općenita, da su i sami frizaški dinari, koji su se iz prva kovali od sasma čistog srebra[2]), tečajem dvaju stoljeća postali tako hrgjavi, da su do godine 1355. izgubili oko 20% vrijednosti, pa su ih računali mjesto 200, do 245, pa i do 272 na marku.

Drugi primjer te postepene derute u novcu nalazimo u Dubrovniku, gdje su novci takogjer od dana na dan bivali gori. 1337. kovalo se iz litre (= 12 uncija) 14 perpera, ili 168 dinara, a sto godina poslije kovalo se iz jedne litre srebra 22 perpera, ili 264 dinara, 1452. dapače 270 dinara[3]).

U Ugarskoj bijahu isti odnošaji, a ti su bili tim nepovoljniji, što je u svake kovnice bila druga vrijednota, tako da o jedinstvenom novčarstvu ne bijaše ni govora. U Budimu se na primjer računala novčana marka na 56 groša, u Stônom Biogradu i u Sedmogradskoj na 40, u Kaloči i Barču na 60, u Pečuhu na 48, u Erlavi na 50 groša.

Groš se opet računao na 6 budimpeštanskih, 10 bečkih[4]) a 5 banovskih dinara.

Da je srebrna smjesa u banovaca bila bolja, nego u drugih suvremenih dinara, najbolje nam dokazuje to, da se u službenim listinama onog vremena često nazivlju banovci „dobrima": *„solvantur sex denarii boni banales"*, ili *„500 denariorum bone monete zagrabiensis"*[5]).

„Boni denarii" definišu se u knjizi *Statuta capituli zagrabiensi XIV. saeculi, cap. XV.* kako slijedi: *„et ubi dicuntur boni denarii banales, hi tales intelliguntur in comuni vocabulo, quod singuli valeant XII parvulos bagatinos"*.

Kao uzor-dinari spominju se u diplomi Karla Roberta od god. 1323. dinari, što ih za vlade Bele IV. kovao ban Stefan: *„bonos novos denarios*

[1]) Eto nekoliko podataka za ilustraciju tih prilika u Ugarskoj: Andrija II. kovao je novac X kombustije (Dipl. od 1233.). Bela IV., X. kombustije — 1248.: viginti marcas in moneta nostra pro qualibet marca octo pensas, vel in argento cujus decima pars comburetur. („Codex Arpad." VII., 266. Spomena i 1256., 1258., 1259., 1272. u „Codex Arpad." II., 299., 316., IV., 381.). Stefan V.: komb. V. (Privileg god. 1271.) Ladislav IV. komb. X. (1287.) Članak 37. zakona od 1268. odregjuje komb. V. a od 1270. počevši komb. X. Karlo I. komb. III. (dekreti od g. 1323. i 1342.). Ludvig I. komb. III. i IV.

[2]) Po zakonu imali su se kovati sa 0·937 % srebra. Analizom pronašlo se megjutim najviše 0·926%

[3]) Ljubić: „Opis jugoslav. novaca" p., XV.

[4]) 1 marka = 10 penza bečkih dinara (1277., 1288. „Cod. Arpad." IX., 184., 187., 189., 327., 491. i t. d.)

[5]) Tkalčić: „Spomenici gr. Zagreba" br. 147., 176. (god. 1328., 1339.) 8. maja 1322. kupuje grad Zagreb Savski otok za 11 maraka „denariorum bonorum banalium" (Ibidem).

ad pondus denariorum banalium antiquorum, quos Stephanus quondam banus tempore domini Belae regis predecessoris nostri bone recordationis cudi fecerat".

Dinar dijelio se kao cijelina u neke manje novce, i to na obole ili obule, koji su vrijedili polovicu dinara i koji su se kovali od srebra iste smjese kao i dinari.

Pošto se obolus radi svoje manje vrijednosti regje upotrebljavao u prometu, kovalo ih se i razmjerno manje i to, kako se spominje u ugovoru od godine 1344., na 9 maraka dinara, jednu marku obola a od jedne marke čista srebra 20 penza ili 800 komada. Težina im je poprijeko 0·4—0·45 *gr*, a odgovara prema tome od prilike polovici težine dinara. Jedan obolus u budimpeštanskom narodnom muzeju teži doduše do 0·60 *gr*, ali sva je prilika, da je to loše justiran komad.

Još manja čest banskog dinara bijaše novac, koji se zvaše bagatin (od toga današnji naziv patagun).

Koliko god je neznatne vrijednosti, toliko je znamenit u slavonskom novčarstvu. Kako se na ime opredjeljivala vrijednost marke po množini penza, koju je sadržavala, tako se opredjeljivala vrijednost dinara po broju bagatina. Bijaše to dakle neka vrst idejalnog novčanog minimuma, za odregjivanje vrijednosti srebrnih kovina. Banovac bijaše tek onda zakonito vrijedan, ako je imao vrijednost 12 bagatina, a gdje se u ugovorima ili platežnim nalozima XIII.—XIV. vijeka spominju, vrlo se često izrično zahtijeva, da se plaćaju takovi banovci „*quorum quisque valeat duodecim parvulos bagatinos*".

U jednoj listini nalazimo slijedeće značajno mjesto: .... „*denariorum XL, quorum singuli valeant XII parvulos bagatinos, vel ad tantum valorem comunem zagrabiensis monete alterius cujuscumque*". (Tkalčić: „Spomen gr. Zagreba" br. 242.)

Prema tome bijaše bagatin osnovnom jedinicom slavonskog novčanog sistema, a valuta zvaše se „*valor comunis zagrabiensis*" ili pošto joj je bagatin bio osnovom, „*valor bagatinorum*".

U dojakošnjoj literaturi nema nigdje spomena, da se je taj sitni novac u istinu kovao, te je prema tome sva prilika, da je to bio tek idejalni novac, koji se upotrebljavao lih kod računanja kao najmanja računarska jedinica. No pošto je svaki idejalni novac bar nekada imao konkretnog reprezentanta, valja nam to pretpostaviti i u bagatina, a naći ćemo ih u inozemstvu, po imence u Veroni, gdje su bili bagatini maljušni, tanki, nešto ispupčani srebrni novci, a bilo ih je i u Friulu, ali mnogo regje.

Megjutim imade dva tipa sitnih novaca, koje bi ja, jer se oslanjaju o tipove banskih dinara, držao za slavonske obole. Jedan od ovih — ako

i ne spada u kategoriju banskog novca — spomenuću ovdje na po se, a zastupan je u dva vrlo zanimiva sitna srebrna eksemplara u zagrebačkom muzeju. Ja mislim, da su to bagatini onoga dinara, o kome mislim, da ga je kovao Andrija II. nakon inkorporacije Dalmacije i o kome će biti niže spomena. Poput ovog dinara imadu i ovi bagatini na licu polumjesec i zvijezdu — stari grb Dalmacije — a na zaličju početno slovo A imena Andrijina. Ti bagatini nagjeni su kod Novih Banovaca blizu Zemuna, a po tom nalazištu može se slutiti, da su kovani u srijemskoj kovnici.

Drugi tip, koji se oslanja o ostale banovce, opisaću u tipologičkom popisu banovaca, dodanom ovoj radnji.

6. Forinta i groš.

Sve do vlade Karla Roberta bijaše u Slavoniji, pa i u Ugarskoj, srebrni dinar najveća novčana vrsta, koja se je kovala, a tek Karlo Roberto posve je reformirao novčarstvo u Ugarskoj. Ta promjena do duše nije se zakonito ticala Slavonije, ali se slavonski promet nije mogao oteti novim novčanim prilikama, koje Ugarskom zavladaše i koje trgovinom uplivaše i na Slavoniju.

Najznatnija činjenica njegovih novčarskih reforma bijaše ta, da je za svu Ugarsku uveo jedinstvenu novčanu vrednotu, te se od sele nije u svakoj kovnici kovalo po posebnoj mjeri i novčanoj vrijednosti, pa nije prema tomu bilo onih silnih novčanih razlika, kake se opažale čak u pojedinim županijama.

Još znamenitiji čin bijaše, da se u Ugarskoj uvelo po uzoru fiorentinskom zlatan novac, koji se po krinu na njemu zvao *florenus*, ili po mletačkim cekinima dukat, a po uzoru čeških i poljskih groševa (od tal. „grosso") poveći srebrni novac, koji je takogjer bolje promicao trgovačke i prometne potrebe, nego li dojakošnji dinar.

Te ustanove nijesu doduše zakonito vrijedile u Slavoniji, ali zlatna forinta unosila se skoro iz Ugarske u Slavoniju, a time nastao je veliki pokret, jer se uz zakonitu srebrnu valutu udomila u praksi i zlatna valuta.

Florenus puri auri hungaricalis veri et justi ponderis[1]) doskora je zavladao tadanjim prometom, a bijaše toliko obljubljen radi čistoće svog zlata, da se u inozemstvu počeo kovati zlatan novac, koji bijaše vrlo nalik na ugarski i koji je dobio nazivlja, kao „*ducati valoris Hungariae*" ili oznaku, da je kovan „*ad bonitatem aurei hungarici liburnici*".

U početku računao se dukat u slavonskom prometu na 70 banovaca, kao na primjer u carinskom tarifu grada Zagreba od godine 1343., gdje

[1]) Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba" br. 103.

se osim ostaloga ustanovljuje carina za tranzit jednoga voza na 12 dinara, *semper subintelligendo de hujusmodi denairiis, quorum septuaginta ad plus valeant unum de auro florenum vel ducatum*[1]). Na drugom mjestu statuta kaptolskog nalazimo, da je dukat vrijedio *„septuaginta vel circa“*. Tek što se pojavio dukat počelo se u prometu tražiti, da se carina — kao i danas — plaća u zlatu, a već 4. jula 1343. izdana je jedna naredba, da se za robu, koja bi se uvažala iz Venecije ili Njemačke, plati samo u zlatu carina, koja je iznosila $^1/_{30}$ vrijednosti robe[2]).

Kada je kraljica Marija 1384. dokinula banski novac, a u Zagrebu počela da kuje kraljevski, uveo se u Slavoniju dukat službeno, te se davao uz dinare kao zakonit novac ne samo na carinama, već i kod plaćanja kolekta, regalnih poreza, plaća i t. d.

Groš, *grossus* (od talijanskog *moneta grossa)* bijaše poveći srebrni novac, koji se rabio u Ugarskoj već početkom XIV. vijeka kao računski novac, ali se tek kovao koncem vlade Karla Roberta.

Po budimskoj vrijednosti, koja je bila u Ugarskoj najvažnija, igjaše iz prva 56 groša na budimsku marku, a groš se računao na 6 budimskih dinara.

Prema vrijednosnim razlikama raznih kovnica računalo se je na groš — manje ili više dinara. Vrijedio je 10 bečkih dinara, 7 srijemskih banovaca, 5 zagrebačkih, 5 pečujskih, 4·4 ostrogonska, 4 vacka banovca.

Pošto je groš prije, nego bi kovan, imao uvijek neku stalnu idealnu vrijednost, to mu je odnošaj prema raznim novcima onoga doba osobito pomagao kod obračunjanja raznih kurzova.

Prijegled mjera i novaca.

1 libra = 12 unca = 24 lota.
1 utezna marka = 4 fertona = 48 pondusa.
1 slavonska novčana marka = 5 penza = 40 pondusa = 200 dinara.
1 penza = 40,
1 pondus = 5 dinara.
1 dinar = 2 obula = 12 bagatina.
1 slavonska marka = 3 ugarska dukata.
1 dukat = 70—72 dinara.
1 slavonska marka = 40 budimska groša.
1 budimski groš = 5 banovca.
1 budimska marka = 280 banovca.

1) „Statuta Capituli zagrabiensis“ Cap. XII. Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba“ br. 203.
2) Relacija veljskog kneza banu Nikoli u stvarima carine. Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba“ br. 198.

III. Stari računi[1]).

1. Iz popisa papinskog bira.

Odnošaj zagrebačke marke prema budimskoj možemo proračunati po popisima desetinskog bira pontifikalnog u biskupiji zagrebačkoj od godine 1332.—1337.

Uplaćene svote zabilježene su na ime tamo pojedince u zagrebačkoj vrednoti, ali konačne svote proračunane su u budimsku svotu ovako:

Rationes etc., pag. 163.:

„Sumpma facit de solutione primi anni et etiam aliquorum annorum ut in regestro isto continentur, quia aliqui solverunt de pluribus annis ut hic continentur, in toto CCC et XVI marchas, IIII pensas, marcam cum V pensis computando vel per XL grossos.

Ad numerum budensem faciunt CCXXV marchas cum dimidia et IIII grossos cum dimidio.“

Dakle 316 maraka i 4 penza po zagrebačkoj vrednoti ili $225^1/_2$ maraka i $4^1/_2$ groša po budimskoj vrjednosti.

U dalnjim stranama popisa bira nalazimo:

na strani 167 : $297^1/_2$ m. — 20 den. = $221^1/_2$ bud. m. + 4 gr.
„ „ 166 : 206 „ + 8 „ = 147 „ „ + 10 „
„ „ 170 : $183^1/_2$ „ — 30 „ = 131 „ „ + 10 „
„ „ 171 : $53^3/_4$ „ — 7 „ = $38^3/_4$ „ „

Ukupna svota iznosi po zagrebačkoj vrednoti 1155 maraka i 461 dinar ili 1157 maraka i 61 dinar, a po budimskoj vrednoti $763^3/_4$ marke i $28^1/_2$ groša, ili $764^1/_4$ marke i $^1/_2$ groša.

Razmotrimo li pojedine stavke, opazićemo, da je osnovom računu, da budimski groš vrijedi 5 banovaca, a budimska marka 280 banovaca. Kod obračunavanja potkralo se porezniku nekoliko pogrješaka, jer je valjda računao u glavi, a ne na papiru. Tako na primjer valja stavka

316 m. + 4 P. = $225^1/_2$ b. m. + $4^1/_2$ gr. da glasi:
316 m. + 4 P. =
316 m. + 160 d. =
63360 d. : 280 = 226 bud. marke = 16 groša.

1) „Monumenta Vaticana Hungariae“: Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria 1281.—1375. Budap. 1887.
Sadržaje popise kolektora:
1. Mag. Gerardus de Mutina 1281.—1286.;
2. Rufinius de Cibinio 1317.—1320.;
3. Jacobus Berengarius de Bonafato 1332.—1337.;
4. Gailhard de Carceribus 1338.—1342.;
5. Arnoldus de la Cruce 1350.—1354. i t. d.

Pogrješka iznosi dakle $39^1/_2$ groša.

Stavka: 206 m. + 8 d. = 147 b. m. + 10 gr. imala bi glasiti:
206 m. + 8 d. = 41208 d. i 280 = 147 b. m. + $9^3/_5$ gr.,
dakle $^2/_5$ groša manje, nego li je poreznik obračunao.

U stavci $183^1/_2$ m. + 30 d. = 131 b. m. + 10 gr. pogriješio je poreznik za 12 groša, jer prava svota u budimskom novcu imala bi iznositi 131 b. m. + 2 gr.

U svakom slučaju je pogrješka različita, te joj dakle nije razlog u vrijednosnim odnošajima. U cijeloj svoti pogriješio je poreznik u svemu za $5^7/_{10}$ groša sebi u prilog, a biće da je time namirivao mijenjačke troškove.

Slavonska marka odnosila se dakle po propisima desetinskog bira prema budimskoj ovako:

1 slavonska marka = 200 banovaca
5 banovca = 1 groš
1 slavonska marka = 40 groša
1 budimska marka = 56 groša = 280 banovca.

Razmjer slavonske prema budimskoj marci bijaše dakle 5 : 7 (penza) ili 40 : 56 (groša) ili 200 : 280 (banovaca).

2. Računi sedmog decenija XIV. vijeka.

Novčane odnošaje u Zagrebu u sedmom deceniju XIV. vijeka crtaju nam dva izvorna registra onoga doba, od kojih se jedan čuva u jugoslavenskoj akademiji, a drugi u gradskom arkivu u Zagrebu. Prvome je naslov:

In anno domini M°IIIC° sex^mo secundo. Registrum factum super expensas comunitatis, tempore iudicatus circumspecti Valentini iudicis, filii Michaelis moderni iudicis ciuitatis.

Priopćio ga je dr. Franjo Rački u „Starinama" sv. IV., str. 19. i sl. pod naslovom: „Rashod grada Zagreba 1362. godine" dodavši mu uvod. U tom registru navode se ove vrste novaca: *denar, solidus, grossus, pensa florenus* i *grivna.*

Po oznakama svota, koje su napisane na dnu svake kolumne, lako nam je proračunati vrijednost pojedinih vrsta novca.

Odmah ćemo opaziti, da i u tim računima penza vrijedi 40 dinara.

Vrijednost forinte pronaći ćemo po strani 3. *b* rukopisa, gdje se pojedince navode 748 dinara, a na kraju: *„summa facit III flor. et XXVIII den."*

3 forinte dakle vrijediše koliko 720 dinara, a 1 forinta 240 banskih dinara. Naziv forinte služi dakle protiv dosadanje prakse za svotu od 6 penza.

Na strani 5. *b* navode se poimence 556 dinara, a u svoti 2 forinte 76 din., dakle 1 for. = $\frac{556-76}{2}$ = 240 dinara.

Dalje se na strani 2. *b* pojedince navode 1218 din. i 8 forinti, a svota na kraju kolumne glasi 13 for. i 18 dinara, dakle:

1218 d. + 8 for. = 13 for. + 18 din. ili
1200 d. = 5 for. a 240 din. = 1 for.

Vrijednost solida pronaći ćemo po računu na strani 3. *a* rukopisa, gdje se pojedince navode 656 dinara, 8 forinta i 80 *„solidi magni"*, a na kraju se veli: *„summa facit XI fl. CCCXXX. . den."*

Broj, koji označuje u sumi dinare, nije sasvim sačuvan, jer na kraju izbrisalo je vrijeme dvije brojke — VI — te je prvobitno glasilo *„CCCXXXVI den."*

Načinimo li tome račun, pronaći ćemo, da na onih 80 solida dolazi 400 dinara, a jedan *solidus* bio je dakle vrijedan 5 dinara. Riječ *solidus* uzima se dakle u istom značenju kao riječ *grossus* ili starije *pondus*[1]).

Riječ grivna nalazimo u registru na dva mjesta, na strani 1. *b* i 2. *a.* Dotični tekst na strani 1. *b* glasi doslovce:

„Item dedi III carpentariis, qui laborauerunt in aberiis ante portam carnificium et ante portam nouam per duas dies nonaginta VI den."

Item iterum dedi III carpentariis per unum diem, qui laborauerunt arberium ante nouam portam L den.

Item emi statuas IIII pro XXXXVIII den.

Item emi clauos pro XXV den.

Item emi trabes duas pro XXVIII den.

Item dedi Clementi fabro IIII cum media pensa den. qui laborauit ad portas de arberii habli et pantis.

Et iterum dedi eidem X den. qui laborauit I pant ad portam magnam nouam, qui fuit fractus.

Item dedi Michaeli, notario ciuitatis XII flor.

Item emi oleum ad lampadem ecclesie pro III flor.

Item dedi plebano III flor. pro missa „Cibauit".

Item dedi campanatori I flor. qui recessit; item dedi campanatori nouo V grivnas minus XXXX den.

Item dedi campanatori de pano pro I flor. jopulam pro medio flor. item caligas pro L den. item redemi tunicam a sartore pro XXV den.

Item dedi Thome freniparo L den. qui laborauit cingulum ad lingwam magne campane.

---

1) Riječ solidus upotrebljava se dakle u značenju do sada neobičnom, jer po franačkom uteznom sistemu računalo se na solidus 12 dinara, pa i sam naziv služio je katkad za oznaku broja 12. U Veroni zvali su se bagatini, kojih je išlo 12 na dinar, prema tome i „solidi piccoli".

Item dedi XIIII den. pro uno curru de virgis ad preparandum sepem inter scolam et precones.

Summa facit XXVI flor. et CCXVI den.

Pojedince se dakle navode: 5 grivna, 20½ forinte i 536 din.

Ako li je: 5 grivna + 20½ for. + 536 din. = 26 for. + 216 din.

slijedi da je: 5 grivna = 5½ for. — 320 din. = 4½ for. — 80 din.

a 1 grivna = 0·9 for. — 16 din. = 200 din.

Riječ grivna izražava dakle isti pojam, kao i marka, te označuje novčanu svotu od 200 dinara.

Rački u svom uvodu veli doduše, da je „grivna", гривьна slovjeski naziv za *mina, drahma, moneta*, a da isto znači, što i *„marca"*, dakle da je neka vrst uteza za zlato i srebro, ali je proračunao po navodima strane 2. *a* registra vrijednost te grivne na 800 dinara, dakle pronašao je četiri puta veću vrijednost, nego li je u istinu bila u slavonske marke. Naš račun megjutim evidentno pobija Račkijev.

Ali ako se i obazremo na onu stranu rukopisa, po kojoj je Rački pronašao za grivnu vrijednost od 800 dinara, naći ćemo, da mu je račun pogrješan.

Na onoj strani imade pojedince navedeno 1299 dinara, 14 forinti, 2 grivne i 7 penza, a na koncu veli se *„summa facit XXII flor. et XLXVIIII den."* (dakle 22 for. i 59 dinara).

Pretvorimo li penze u dinare, dobićemo:

1579 din. + 14 for. + 2 grivne = 22 for. + 59 din. ili:

2 grivne = 8 for. — 1520 din. = 2 for. — 80 dinara,

dakle 1 grivna = 1 for. — 40 dinara.

Pošto je pak 1 for. = 240 dinara, bijaše 1 grivna = 200 dinara ili jedna marka.

Prema tomu je račun Račkijev bio kriv, a ne kako on mišljaše, račun na strani 1. *b* rukopisa, koji nije bio nikako u skladu sa njegovim računom i kog je on radi toga proglasio pogrješnim.

Vrijednost groša proračunao je Rački po strani 4. *a* registra na 7 dinara.

Tamo se spominju ove vrste novca: 520 din. + 8 penza + 3 for. + 17 groša, a u svemu: *„summa facit VI flor. et CXL den."*

Na osnovu ovih bilježaka došli bismo do zaključka, da je 17 groša vrijedilo 20 dinara, a to je bez dvojbe krivo, jer znademo iz drugih onovremenih listina, da je groš vrijedio 5 banovaca.

U sumi imalo bi dakle glasiti *„et CCV den."* mjesto *„CXL den."*

Tu pogrješku valja nam dakle pripisati ili piscu originala registra, ili pak prepisu, koji je upotrebio dr. Rački kod publikacije.

U ovom registru znamenito je, da riječ *florenus* rabi u dojako neobičnom značenju. Ona ne označuje zlatnu forintu ili dukat, koji je isprva vrijedio 70, a poslije 72 banovca, već označuje novčani pojam, istovjetan sa 6 penza ili 240 dinara. Ta upotreba riječi ovdje je posve nova i iznimna, a u drugim suvremenim spomenicima nema joj analogije.

To nam primjerice pokazuje popis kućarine grada Zagreba od god. 1368.[1]) koji imade naslov: *„Nota, quod anno domini milesimo CCCLXVIII, tempore judicatus domini Petri filii Donati, judicis civitatis Grechensis numerus inquilinorum et taxa eorundem circulariter infra sunt conscripta"*.

Ta listina, koju je priopćio Ivan Tkalčić u „Starinama", sv. VII., str. 37. i sl., sadržaje poimence zagrebačke gragjane i porez, što su ga uplatili. U njemu nahodimo ove vrste novaca: marke (svega 3), penze (svega 8), *denarii* (svega 5290) i bečkih dinara *(denarii vijennenses,* svega 10, a vrijede 2 bečka jedan banski dinar).

Svota označena je ovako: *„Sumpma vero predictorum inclinorum facit marcas XXXI et den. XV."*

Obračunamo li penze i bečke dinare u banovce, iznosila je svota:

5615 din. + 3 m. = 31 m. + 15 d. ili

5600 din. = 28 m.

dakle 1 m. = 200 dinara.

Mi dakle sve do sedmog decenija XIV. vijeka nalazimo u Zagrebu iste novčane prilike kao i u XIII. vijeku, a marka sačuvala je nepromijenjeno svoju prvobitnu nominalnu vrijednost.

IV. Heraldički motivi na banovcima.

(Stari grb „Slavonije".)

Za oznaku slavonskih banskih dinara važni su osobito neki heraldički motivi, jer nam podaju podloge za tipologičku klasifikaciju cijelih povećih serija.

Najvažniji heraldički motiv, koji gotovo uvijek nahodimo na licu sviju banovaca, jest kuna, prikazana u bijegu. Ta kuna bila je, kako razabiremo iz dekreta kralja Vladislava od godine 1496., kojim ustanovljuje novi grb Slavonije, najstarija grb-slika kraljevine Slavonije, jer se u

[1]) Fragmentum notarum indicialium civitatis Grechensis, annis 1359 et 1360. — Curiae item numerus inquiliniorum et taxa eorundem in civitate Grechensi annis 1367 et 1368. Oba popisa priopćio je Ivan Tkalčić u „Starinama jugosl. akadem.", knj. VII., 1875.

dekretu veli: *„quamvis illud regnum nostrum Sclavonie ab antiquo habuerit pro armorum insignia unum Mardurem“.*

Današnji grb uže pokrajine Slavonije stvorio je kralj Vladislav za cijelu Slavoniju, a bijaše u njemu aluzija onih političkih prilika, u kojima se kraljevina nalazila u ono doba. U dekretu, kojim kralj izmijenjuje stari grb veli se: „Ova kraljevina, koja leži megju dvjema rijekama Dravom i Savom, stoji i štiti protiv Turaka, vječnog neprijatelja i protivnika kraljevstva, susjedne zemlje, ratujući bez prestanka i suzbijajući svaki puta neprijatelja, kada bi koraknuo preko granice. Za to se može ovo kraljevstvo punim pravom nazvati štitom i tvrdim bedemom kraljevine Ugarske. A da ova kraljevina Slavonija i njeni nama vijerni podanici, koji u njoj obitavaju, upoznadu našu kraljevsku milost, odlučili smo dati joj ovaj grb: u trouglatom štitu dvije pomenute rijeke poprijeko, a izmegju njih na crvenom polju gori spomenutu kunu, njen stari grb, u naravnim bojama. I oba druga polja, koja zapremaju gornji i dônji rub, imaju biti crvena. U gornje polje stavljamo radi neprestanih i neumornih bojeva protiv Turaka zvijezdu „Mars“[1]).

Taj grb predočuje nam dakle alegorički onu situaciju, u kojoj bijaše Slavonija za turskih bojeva, a prostor njen sužen je na zemljište megju Savom i Dravom.

Stari prvobitni grb Slavonije jedino nam se sačuvao na novcima, a u najstarijih primjeraka bijaše kuna izmegju dvije šestokrake zvijezde.

Postanak tog posve neobičnog lika — kune — u starom slavonskom grbu tumači se obiljem šuma, koje prikriše sve pokrajine i u kojima bijaše kuna najobičnija, a sa svog dragocjenog krzna najobljubljenija zvijerka.

Već Martial, L. 10. ep. 37. spominje te kune imenom *„Martes“*, ili *„Cattae pannonicae“*, te veli, da su već za rimsko doba donosili zemlji velike koristi.

No kuna bijaše i u drugih Slovjena u velikoj cijeni, te se vrlo često plaćalo u mjesto novcem njezinim krznima.

Tako je odredila ruska kraljica Olga godine 964., da mladoženja u ime „knjažeja“ (porez, kojim se naplaćivao prijašnje *jus primae noctis*) dade svome gospodaru jedno krzno crne kune. Taj svatovski porez ostao je od tog doba pa kroz poznije vijekove u Rusiji pod imenom **kuničnoje, kuništa** u običaju[2]).

[1]) Tekst ove listine uz faksimile grba priopćio je potpuno Dr. Ivan pl. Bojničić u „Vjestniku hrv. ark. društva u Zagrebu“, II. serija. 1. svezak, 1895.

[2]) L. v. Schlötzer: „Nestors russ. Annalen“. Göttingen 1809., str. 126. Jos. Müller: „Altrussische Geschichte nach Nestor“. Berlin 1812., str. 131. i 220.

1506. podijelio je Sigismund I. knjazu kijevskom povlasticu, da seljaci, kad se žene, plate kunicu svom boljaru, a boljari kad se žene, da je plate knjazu.

U Smolensku izdana je g. 1514. ustanova, da se u ime troškova za svaku parnicu plati po jedno krzno kune[1]).

I u Poljskoj bijaše **kunica**[2]) porez, koji se namirivao krznima kune, a tamo bijaše vrijednost kuničnog krzna toliko utvrgjena, da je vrijedila u mjesto gotova novca. U Poljskoj se dapače računalo na **kuničnu marku**, koja je bila nešto jeftinija od srebrne marke. Jedno kunično krzno vrijedilo je opet dva krzna vjeverice.

I u Slavoniji cijenila se isto toliko kuna, te se u srednjem vijeku vrlo često davala mjesto plaće, kako to razabiremo iz nekoliko značajnih primjera. U godini 1018. obvezaše se stanovnici grada Cha Fiesole na hrvatskom otoku **Krku**, da će Mlečanima plaćati u ime godišnjeg danka 15 kuničnih krzna, a stanovnici otoka **Osora** obećaše u ime danka 40 krzna[3]).

1203. osudiše Mlečani grad Zadar, koji se bijaše podigao protiv mletačkog gospodstva, ali mu opet podlegao, na globu od 3000 kuničnih krzna[4]).

Kod tolike množine i vrijednosti kuna nije čudo, da se i država koristila prihodom lova na kune, te da je na taj prihod nametnula porez, koji bijaše dugo vremena najizdašnijim porezom u Slavoniji.

Taj porez zvao se po latinskom imenu kune *marturina, mardurina* u dekretu Alberta, § 62. *marturinarum praestatio,* a morao se davati već za vlade kralja **Kolomana** (1095.—1114.). Razabiremo to iz dekreta Andrije II. od god. 1211., kap. 11, gdje se veli: *„marturinae juxta consuetudinem a Colomano rege constitutam solvantur“*, a sudeći po smislu te izreke, držim da je marturina već prije Kolomana za domaće dinastije opstojala, a ovaj ju samo preudesio. I § 27. zlatne bule od godine 1222. sadržaje ustanovu, koja je slična netom spomenutoj.

U hrvatskim listinama spominje se taj porez najprije za kralja Emerika 1119. u listini, kojom kralj oslobagja kaptol zugrebački, da plaća marturinu bilo kralju, bilo banu, a kralj Andrija II. potvrdi ovu povlasticu 1209.[5]).

Isprva davala se je marturina u naravi, ali već u listini Emerika od g. 1199. govori se *„de marturinis vel de proventibus, qui loco marturinarum exhibentur“*[6]), a iz toga se vidi, da se već onda davala marturina bilo u naravi, bilo u novcu.

[1]) Nik. Mih. Karamsin: „Geschichte Russlands“ VII., 112.

[2]) Fr. Piekosinski: „Morum medii aevi histor. res gestas Poloniae illustrantia“ I., 77.

[3]) Kukuljević: „Codex dipl.“ I., 100., 101.

[4]) Po Tomi, arcigjakonu spljetskom.

[5]) Tkalčić: „Monum. episcop. Zagr.“, str. 7. i 26.

[6]) Kukuljević: „Codex dipl.“ II., 221.

Iz listine pisane banu Nikoli godine 1349. doznajemo, da je *„ab antiquis temporibus“* plaćao svaki slobodni plemić *(jobagio)* ili kraljevski gragjanin u ime marturine na godinu 12 dinara[1]).

Prema listini Andrije II. otplaćivahu žitelji župe Gora, koju je kralj darovao topuskim Cistercitama u ime marturine 42 frizaška dinara[2]), a poveljom istoga kralja od god. 1213. oslobagjaju se neki žitelji te županije od marturine, ako plate 5 penza, ali su poslije dužni, ako ustreba, služiti manastiru kao glasnici. — To bijaše prvi pokus javne pošte u nas![3])

Od marturine opraštao je kralj počesto posebnim privilegijem pojedine korporacije, općine, ili pojedince: 1209. sve svećenstvo u Slavoniji i Dalmaciji[4]), 1217. ponovno kaptol zagrebački, 1277. općinu sv. Martina u Vaški[5]).

S vremenom združio se taj porez sa prirodnim porezom (Productensteuer), sa tako zvanom založinom (Zulusina, Zulusma). Sve do vlade kralja Ladislava kumanskoga bijaše to posebni porez, a zvao se: *„collecta victualium, quae vulgariter zulusma dicitur“*[6]) ili *„victualia bani“*, kako se nazivlje u listini vojvode Kolomana[7]) (1234.).

Kasnije ujediniše ove dvije vrste poreza, kako to razabiremo iz dekreta Ljudevita I. od godine 1351., u članku 12., gdje se *collectae marturinarum* nazivlju imenom *ban sulmora* (bán zsolosmaja).

Marturinu pobirali su posebni poreznici, *marturinarii*, kako se zovu u listini bana Mikca, 1327.[8]), *officiale mardurinarum*, kako se nazivlju u listini kralja Bele IV., 1241.[9]) ili *collectores marturinarum*.

Kako prije vidjesmo, otplaćivala se poslije marturina zajedno sa lukrom u novcu, i to sa 11 do 12 dinara godišnje.

Generalna kongregacija stvori 20. aprila 1273. pod predsjedanjem bana Mateja zakon, koji radi i o uregjenju pobiranja marturine, te u paragrafu 27. ustanovljuje, da kolektori smiju samo sa 12 ljudi i 14 konja

1) Kerchelich: „Notit. praelimin.“, str. 241.

2) Tkalčić: „Monum. episcop. Zagr.“ 26.

3) Andrija II. snizuje braći Vjekoslavu, Vučeti i Dušanu marturinu od 42 na 12 frizaška dinara. (Kukuljević, regesta.)

4) „....ut nullus banus vel banilus .... liberos denarios sive marturinas vel denarios ponderis praesumat exigere“. Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba“ I., 21.

5) Od marturine oslobodio je Andrija II. 1218. grofa Babonega Vodičanskog; Bela VI., 1244. plemiće Gykowa i Chora, kad im je dao neki posjed (Kukuljević, Regesta). Ladislav IV., 1274. daje Stefanu, sinu Mihajla, pravo da u svoju korist bere marturinu („Codex Arpad.“ IX., 116. Fejer: „Codex dipl.“ V., 2., 277.). Koloman podijelio je biskupu pečujskom pravo, da sam pobira marturinu u korist Božjacima (Kukuljević Arkiv XI., 112. Theiner: „Monum. Hung. historica“ I., 97.

6) Pray: „Notitia prael.“ I., C. 111., god. 1276. Wenzel: „Codex Arpad.“ IX., 493., XII., 173., 191., 197., 235., 262. i t. d.

7) Kukuljević: „Jura“ I., 1., 59.

8) Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba“, broj 140.

9) Privileg Babonega „Codex Arpad.“ III., 115.

poći na komisiju, a narod je dužan davati im u ime deputata jednu ovcu, šest kokoši[1]), jednu patku, kabao vina, 12 mjera graha i t. d.

Marturina se megjutim nije uvijek pobirala po državnim organima, već se davala u zakup. Tako je kralj Emerik dao zagrebačkom kaptolu vlast, da pobira marturinu u području zagrebačke biskupije, a kaptol dobivao je od toga u ime troškova eksekucije desetinu[2]). 1344. dao je ban Nikola marturinu i druge banske birove u zakup jednom društvu.

Kako vidjesmo, malešna kuna bijaše u životu naroda, koji življaše u „cijeloj“ Slavoniji, vrlo znamenit faktor — i obzirom na trgovinu i na državne financije, pa s toga nije čudo, što je ona postala glavnim likom slavonskog grba.

Novce s tim grbom zvali bi katkada po njemu mardurini.

Na novcima prikazana je kuna uvijek u trci. Na novcima, koji se po tehnici već poznaju kako stariji trči na desno, a na novijim na lijevo. Time dobivamo već jedno obilježje, kojim možemo te banovce razlučiti u dvije velike skupine i od kojih se starija odlikuje vrsnom tehnikom, pomno izrezanim pečatom, a na po se boljim sadržajem srebra i većom težinom.

U grupi novaca, gdje kuna trči na desno, opazismo opet neke razlike. Po štilu i izradbi uvrstićemo one banovce, na kojima je kuna prikazana megju dvjema zvijezdama[3]) u početak perijode, u kojoj se kuju banovci, a uz one niže se pomanji niz tipova, u kojima se gornja zvijezda zamijenila krunom, tako da nam reprezentiraju novi tip: sa kunom izmegju krune i zvijezde.

Neda se pouzdano kazati, kada je kruna uvršćena u grb Slavonije, jer nam se o tom nije sačuvao pismeni spomen. Sigurno je, da se od nekog doba uvrstila ta kruna bez iznimke na lice banovcima, te je tamo vigjamo sve do dokinuća domaće kovnice.

Obazremo li se na analogiju u suvremenih ugarskih novaca, to ćemo krunu naći počešće tek za Karla Roberta[4]). Po tome sudeći valja nam te novce uvrstiti u doba, kada izumriješe Arpadovci.

Sjetimo li se političkih prilika, koje Slavonijom i Ugarskom zavladaše poslije smrti Andrije III., gdje se Karlo Roberto pojavio u Hrvatskoj kao pretendent, da u ime anžuvinske kuće svojata ugarsku i slavonsku

1) U Kukuljevića glasi „seu gallinae“. Naravnije je čitati „sex gallinae“.

2) Kukuljević: „Codex dipl.“, 221.

3) Kerchelich: „Notitiae prael. regnor. Croat. Sclav. et Dalm.“, str. 301., drži da je Vladislav II. prvi bio, koji je na slavonski grb smjestio zvijezdu nu to mnijenje pobija se novcima, na kojim od postanja nalazimo zvijezde.

4) Sravni dukat Karla Roberta u Rupp Jacobus: „Numie Hungariae hactenus cogniti“, II tom., Budae 1841., 1846. sl. 336., groš sl. 341., denare i obole sl. 359., 361., 362. I za Ljudevita upotrebljuje se kruna na slični način: Rupp. sl. 393., 394., 403., 405.

krunu; sjetimo li se, da je baš u Slavoniji našao prvo priznanje a i potpore u našljednom ratu, što ga je zapodjeo protiv one stranke u Ugarskoj, koja je prianjala uz Vjećeslava i Ottona; da su ga davno prije, nego što ga Magjari priznadoše u Zagrebu svečano okrunili, lako je pomisliti, da je on na uspomenu te krunidbe dao slavonskom grbu krunu. Taj grb bio je ista aluzija na političke aluzije svog doba, kao i potonji grb Vladislava II. na odnošaje za njegove vlade.

Kao što je Vladislav II. promijenio stari grb Slavonije, kako ga je iza njega promijenio Sigismund III., davši kraljevini Slavoniji u ime grba embleme luksenburške kuće — tri glave risove, još danas u grbu Dalmacije — tako je i sva prilika, da je i Karlo Roberto, osnivajući novu dinastiju, promijenio i grb, a kao najvažniji momenat u začetku te nove ere isticaše se krunisanje u Zagrebu u god. 1300[1]).

Ako dakle i nije posve pouzdano dokazano, ipak je sva prilika, da je kruna uvršćena u slavonski grb na uspomenu tog momenta, a novce, na kojima je nahodimo, možemo dakle uvrstiti u doba, koje je slijedilo iza god. 1300.

U nizu banovaca, gdje je kuna prikazana na desno, a više nje kruna, imade ih nekoliko, gdje je pod zvijezdom niže kune smješten polumjesec. Ove novce uvrstiti nam je pod kraj doba, u kojem je kuna prikazana na desno.

Od časa, kada na licu nalazimo polumjesec i zvijezdu, ne staju ta dva simbola sa zaličja, gdje bijahu sve do onda uvijek smješteni.

Druga velika skupina banovaca, koja nam reprezentuje drugu polu slavonskih autonomnih novaca, slična je ovom potonjem tipu, ali se bitno time razlikuje, što je kuna prikazana u trci na lijevo; tipovi dakle te grupe jesu kuna na lijevo, gore kruna, dolje polumjesec i zvijezda.

Polumjesec i zvijezda jesu dva prastara heraldička motiva, koje već u rimsko doba poznajemo i koje za bizantiske uprave često nalazimo u provincijalnim grbovima Ilirika, a osobito u nekadanjoj rimskoj pokrajini Dalmaciji. Kad se u srednjemu vijeku heraldika utvrdila i razvila na neku vrst simboličke znanosti, rado je prihvaćala te stare motive, koji su bili osobito obljubljeni u pokrajinama balkanskog poluostrva, a poimence u Iliriku, gdje ćemo ih vrlo često naći u zemaljskim, gradskim i obiteljskim grbovima.

Ako i ne zauzimlju ti motivi prvo mjesto na grbu, vrlo često upotrebljuju se bilo kao ures, bilo pak da se njima ispuni koje prazno polje, ili koji razdio u štitu. Tako ćemo ih naći u gradskom grbu zagrebačkom, koprivničkom i t. d.

[1]) U Ugarskoj krunisan je tek 1308.

Probitnog značenja i postanka tih motiva dakako da se malo ko sjeća. Da je tradicija još u XIII. vijeku poznavala te motive kao sastavine zemaljskog grba, dokazuje nam jedan novac Andrije II. Na licu toga novca prikazana je zvijezda više polumjeseca a natpis naokolo glasi:

Novac Andrije II., kovan za Dalmaciju.

ANDREAS · DAL · R ✱ (*Andreas Dalmatiae Rex*[1]).

Rupp drži punim pravom, da je taj novac kovan nakon reinkorporacije Dalmacije za Andrije II., a ja bih tome dodao mnijenje, da onaj polumjesec sa zvijezdom — odgovarajući natpisu — predočuje grb Dalmacije, odnosno osvojenoga dijela ove pokrajine.

Najmoćnija obitelj, koja vladaše u razdoblju XIII. i XIV. vijeka primorskom Hrvatskom i velikim dijelom Dalmacije, i koja bješe raširila svoju vlast i nekim dijelom Bosne, bijahu Šubići, a zanimljivo je primijetiti, da i na grbu te obitelji nalazimo polumjesec i zvijezdu. Moguće, da se je u ime zemaljskog grba substituisao grb te obitelji, ili obratno, jer takovi primjeri nijesu baš rijetki u heraldici, a tome bi se moglo u prilog navesti i to, što knezovi veljski i modruški, pa i oni iz kuće frangepanske, koji naslijediše Šubiće, uz svoj domaći grb upotrebljavahu i taj stariji, u kome je na prvom mjestu polumjesec i zvijezda.

Na zaličju (reverzu) slavonskih banovaca nalazimo uvijek dvostruki (patrijarkalni) krst, stojeći na stepenicama, koji zaprema sve polje.

Tumačenje toga krsta je očevidno: on je zemaljski grb Ugarske, a nahodimo ga već na novcima i pečatima iz početka arpadovske dinastije. Taj krst na slavonskom novcu predočuje dakle državnopravni odnošaj Slavonije prema Ugarskoj[2]).

S obje strane krsta, pod dônjom prijekom gredom, namještene su dvije okrunjene glave, jedna okrenuta prema drugoj. Te glave tumače se razno. Fr. C. Palma držao ih je za grb Dalmacije, ali je to mnijenje krivo, jer ono, što mi danas držimo za grb Dalmacije, mnogo je mlagjega porijekla od banovaca — grb taj uveo je Sigismund Luksenburg za „svu Slavoniju", a one tri glave u grbu nijesu ljudske već risove (= njem. Luchs, otud ime Luchsenburg).

[1]) Rupp sl. 17., Weszerle József: „Tabulae amnunorum hungaricorum". Pesth 1873. XV., sl. 5.
[2]) O krstu na ugarskim novcima sravni u Ruppa I., str. 82., 83.

Rupp misli, da nam te dvije glave predstavljaju slike kralja i vojvoda, koji vladahu; no protiv toga mnijenja moglo bi se navesti, da za vrijeme, kad nad Slavonijom nije bilo vojvode, ne bi smjelo biti na novcima ni dvije glave, već samo jedna.

Najpriličnije mi se čini mnijenje Schönwiesnera, koji misli, da te glave prikazuju oba sveta kralja, sv. Stefana I. i sv. Ladislava I.

Bilo kako mu drago, oba ta motiva nalazimo najprije na ugarskim novcima, a tek poslije na slavonskim, te su dakle ugarske proveniencije. Dvije okrunjene glave vigjamo na novcu Andrije II., često na novcima Ladislava IV. Kumana, a jednako kao u slavonskih sa krstom po srijedi na novcima Andrije III.[1]).

Iz ovih heraldičkih motiva kušalo se tumačiti postanak pseudobosanskog grba, koji se u XV. i XVI. vijeku pomilja, a prikazuje kosi krst (tako zvani krst sv. Andrije), na okrajcima krsta dvije glave, a u srednjem štitu polumjesec i zvijezdu.

Osim ovih heraldičkih motiva, koji su na ovim banovcima nepromijenljivi, imade još i takovih, koji se promijeniše. Na starijim novcima nalazimo šestoperu zvijezdu (desno) i polumjesec (lijevo) više gornjih prijekih greda.

Više polumjeseca vidimo često sitnije bilješke: piknjicu, kolutić ili malešan krin. Te bilješke nemaju heraldičkog značaja, već mislim, da su bile kao posebne oznake za laglje razlučivanje pojedinih emisija i serija, a kao takove nam mogu poslužiti i kod klasifikacije većih serija.

Onim časom, kada se na licu pod zvijezdom smjestio polumjesec, ne staje to dvoje heraldičkih likova sa zaličja, a mjesto toga vigjamo dvije ptice, koje stoje na donjoj prijekoj gredi a glava im je okrenuta ćenaru.

Dvije ptice nalazimo osim na jednom novcu Stefana V.[2]), koji megju tim nije apsolutno izvjesno ustanovljen, na novcima Ottona Bavarca. Ali taj pretendent nije imao u Slavoniji upravo ni jednog pristaše, pa se ne može vjerovati, da je on uveo te ptice na novce. Ptica — labud — na kosoj pruzi, bijaše i grbom knezova krbavskih, pa bi prije bilo osnovano mnijenje, da je veća srodnost s tim grbom[3]).

Ako i nijesam kadar navesti posebnih dokaza za svoj nazor, držim, da te ptice na slavonskim novcima predstavljaju noja, što ga nahodimo uz anžuvinski krin u Karla Roberta i Ljudevita I., kao posebne kraljeve

[1]) Rupp o. c. sl. 195., 232.—226., 271.

[2]) Rupp oc. sl. 322.—224.

[3]) Sličan grb bijaše po Ritterovoj banologiji i u bana Butka (1251.) vijernog pristaše Bele IV., koji se zvao „župan Butek, božjom i kraljevom milosti ban Primorja“. Ptica u grbu je labud a na glavi joj kruna, a druga kruna kao ogrlica.

grbove. Te ptice na banovcima izragjene su tako maljušne, a često i tako hrgjavo, da se ne da ustanoviti, u koji rod da ih uvrstimo, no ipak držim, da u nekih bolje izraženih primjera naliče najviše noju. Svakako su te dvije ptice na zaličju u svezi sa krunom na licu, a znamenito je, da se od časa, kada nalazimo na licu krunu, na zaličju pojavljuju i te ptice, koje do dokinuća domaće kovnice ostaše stalnim obilježjem slavonskih banovaca.

Uz spomenute motive nahodimo na zaličju slavonskih banovaca još neke, koji su samo za ures bez posebnog heraldičkog značenja. To su po dvije male grančice, koje niču bilo na gornjem ćenaru dônje prijeke grede krsta, ili pak iz sredine, u kom su slučaju koso ponamještene. Mjesto cvijetaka naći ćemo na tim grančicama katkada bobice. I na licu namještale se slične oznake, bilo po jedan cvijetak nalik krinu, bilo bobice, ili mali kolutići, poredani po jedan do tri njih kraj krune. Te oznake na licu nalazimo osobito na kasnijim novcima, a bile su za razlikovanje emisija, ako ne i kao prosti ures.

Od tih oznaka spomenuti nam je samo krin na po se. Krin nalazimo već na novcima Bele III., poslije kao ures na vršku žezla na dinaru Andrije II., te na novcima Ladislava IV. Kumanskog[1]).

U tim primjerima mogao je krin u toliko biti heraldički opravdan, što je Bela III., kao muž Margarete, kćeri Ljudevita VII., kralja francuskog, mogao da primi krin-amblem anžuvinske kuće, ali i u tih primjera pa i u banovaca je krin tako nuzgredno izražen, da ga ne valja držati heraldičkim znakom.

Tek gdje ga nagjemo na odličnijem mjestu, a heraldički izražena, možemo ga dovesti u savez sa anžuvinskom dinastijom. U slavonskih banovaca pak nalazimo to samo u dva rijetka slučaja.

Saberemo li dojakošnje razlaganje u nekoliko riječi, možemo tipologičkom osnovom klasifikacije slavonskih banovaca postaviti ovaj niz:

I. Novci starije arpadovske perijode, koje počeše kovati banovi oko polovice XIII. vijeka, a značajni tipovi su im na licu kuna na desno izmegju dvije zvijezde.

II. Prijelaz od te starije skupine kasnijoj predočuju nam oni banovci, gdje je kuna prikazana još desno, ali gdje je

a) više nje kruna, pod njom zvijezda.

b) više nje kruna, pod njom zvijezda i polumjesec.

III. Banovci potonje perijode razlikuju se od zadnjeg tipa time, što je kuna na licu prikazana na lijevo izmegju krune, zvijezde i polu-

[1]) Rupp sl. 118., 167., 255.

mjeseca, ali se razlikuju i težinom i sadržajem, te su od starijih novaca laglji za 20%, a sadržajem slabiji od prilike za 12%. Ti novci bez dvojbe kovani su na osnovu onoga zakona, što ga nalazimo izražena i u zakupnom ugovoru zagrebačke kovnice od godine 1344. Tip taj malo se mijenja do dokinuća autonomne kovnice, ali što su novci mlagji, to su hrgjaviji; a osobito u tehničkom i umjetničkom pogledu opažavamo veliku dekadansu u izradbi.

V. Natpis.

Većina slavonskih banovaca imade na licu u dvostrukoj bisernoj okolici natpis: MONETA REGIS Ꝑ SCLAVONIA ✱

Slova ili su obla gotska, ili u karakteru lapidarne latinice. U prvih je izradba lijepa, pomno rezana, a već po tome moramo ih uvrstiti u doba, kada je tehnika u slavonskih kovnica bila savršena. Što su novci mlagji, to se slova primiču bliže latinici, te su lošije a često nelijepo i nejasno izražena, pa nam se odaju kao radnje loših rezbara iz doba propadanja autonomne kovnice.

Gornji natpis do sada se obično čitao *„Moneta regis pro Sclavonia"*, ali to čitanje protivi se sredovječnoj paleografiji, jer se precrtano slovo Ꝑ rabi u listinama bez iznimke za *per*[1]). To nam potvrgjuju i dva tipa, nagjena u pet eksemplara brdarskog nalaza, gdje imademo ovaj natpis:

MONETX REGIS PER SCLXVOX i

MONETA REGIS PER SCLAVM.

Natpis glasio bi dakle, dometnuv sufiks akuzativa *m*, koji odgovara propoziciji *per*: *„Moneta regis per Sclavoniam"*.

Taj sufiks istina manjka gotovo u svim banovcima, ali ga imademo u pomenutim brdarskim eksemplarima u kratici SCLAVM, koja se češće nalazi, a posve pravilno u jednom novcu osječke zbirke, gdje nahodimo natpis M DS P SCLAVONIAM.

Prvobitno tumačenje već s toga nema smisla, jer kralj sam nije kovao za Slavoniju posebnog novca, dok potonji tumač bolje odgovara državno-pravnom odnošaju kraljevine u ono doba.

---

1) Kerchelich držaše, da ono „Ꝑ" znači dva „PP", no kratica za to bijaše potez više slova „P̄". On čita za to „moneta papalis; . . .", što po gotovo nema smisla. („Regnor. Croat. Sl. et Dalm. notitiae praelim.", str. 130.)

Razabirući banovce pojedince, naći ćemo u natpisu velikih razlika. Te razlike nastaše kraticama, koje bijahu nužne radi tijesna prostora, ili pak uslijed pogrješaka rezbara, koji je rezao pečate. Tih razlika imade toliko, da već uslijed njih možemo ustanoviti veliki niz varijanata, odnosno emisija.

Riječ MONETA naći ćemo u ovim varijantama: MONET, MOIET, NOIET, IIOETA a jednom i VOTA.

U riječi REGIS često se R zamjenjuje slovom P : PEGIS, a katkada se izostavilo slovo E : RGIS.

Slovo S obično je pravilno, ali i obrnuto S ili položeno ∽, ∾.

Najviše razlika naći ćemo u pisanju riječi SCLAVONIA, koja se kao zadnja prema prostoru obično kratila. Mi imademo ove varijante: SCLAVONIA, SCLAVONA, SCLAVON, SCLAVONI, ∽CLAONIA, SLA-VONIA, SCLAVOA, SCLAVM, SCLVONIA, ∽CLAONA, SCLA i t. d.

Jednoć ćemo naći SLIAOTIA, a drugi put čak SIIAVOVIA, gdje slovo I stoji mjesto C a slovo V mjesto N.

Od ligatura nalazimo u riječi MONETA slova NE, a ta je skoro uvijek nevješto izragjena, te često izgleda kao IE ili NE. U riječi SCLAVONIA obično je A i V u svezi: AV, AV.

Novci sa gornjim natpisom najobilnije su zastupani u nizu banovaca, koji su do sada izbili na vidjelo, ali imade i takih, gdje se natpis bitno razlikuje. Najznatnija je razlika, da su u nekih primjeraka izostavljene riječi „REGIS Ꝑ" te je samo ostala oznaka *„Moneta Sclavonie"*.

Evo te vrste natpisa:

MONETA SCLAVONI × A ×

MONETA SCLAVONI × EI ×

MONETA SCLAVONIE × M ×

MONETA SCLAVONI × V +

MONETA SCLAVONIE × MI ×

U tom natpisu promijenjen je smisao vrlo bitno, a nema dvojbe, da je toj promjeni povod koji važan politički razlog. Moguće da su ti novci kovani u vrijeme interregna, kada je Karlo Roberto došao u Hrvatsku, da u ime baštine iza izumrlih Arpadovaca osvoji ugarski prijesto od suparnika Vjećeslava i Ottona Bavarskog. U onom osamgodišnjem razdoblju, gdje je Slavonija posve neodvisno i protiv ugarske stranke priznala Karla kraljem, bila je sveza izmegju obih država prekinuta, a samo u tako doba mogli bismo pomisliti, da su ime kralja na novcima izostavili.

Jedan zanimljiv komad brdarskog nalaza imade natpis MONЄTA RT I P I ROhACIA. To je jedini banski novac, na kome nalazimo ime Hrvatske ([C]ROhACIA ✱).

*

Novci, što su ih kovali vojvode slavonske, razlikuju se od banskih dinara bitno time, što se tamo mjesto običnog natpisa uvršćivao natpis MONЄTA DVCIS P SCLAVONIA ✱. Pošto su vojvode bile kraljevskog roda i neposredni zastupnici kralja, nijesu ovoga posebno spominjali.

*

Na obolima, u kojih je prostor bio tijesan, te se nije mogao smjestiti cijeli tekst natpisa, nalazimo obično samo riječi REX SCLAVONIE, odnosno DVX SCLAVONIE.

*

U posebnu vrstu banovaca uvrstiti nam je niz dinara, koji se po tipu redaju uz mlagje banovce, ali su u tehnici još lošiji i nesavršeniji, težinom i sadržajem još slabiji, a u njih je natpis posve nerazumljiv. Taj natpis tako je nesmišljeno sastavljen, da bismo u prvom momentu pomislili, da su to tvorine vrlo nevještih varalica. Ali imade ih opet toliko, a u natpisu i pečatu vrlo različnih primjeraka, te se ne može vjerovati, da se je novac mogao u tolikoj množini patvoriti, a da se ne bi naišlo na krivce, te novac odstranio iz prometa.

Kušalo se bezuspješno tumačiti te natpise. Ali prvobitno mnijenje, da je to neko šifrirano pismo, nije ničim utvrgjeno, jer je nemoguće naći ključ tim zagonetnim natpisima, i jer isporegjujući razne varijante nije opaziti ni stanovita sistema. Najposlije šifrirano pismo ne bi imalo smisla, jer bi falsifikator kao i drugo i to mogao bez muke oponašati.

Mislim s toga, da nam je najvjerojatniji tumač tim natpisima mnijenje, da su ti novci otisci pečata, koje izrezaše rezbari i monetari, nevješti čitanju i pisanju. Pečati, koji u nekim primjerima oponašaju dosta vijerno starije uzore, postaju sve hrgjaviji, majstori poslije ni ne paze na red, kojim slijede slova u natpisu jedno za drugim, a poslije pobrkaše ih sasvim. To bješe tim laglje, što se slova na pečatima nijesu na po se urezivala, već ih ukucavaše posebnim čeličnim zumbama (kalufima) za svako slovo, a najvjerojatnije je, da su nepismeni majstori pomrsili red slova. To je mnijenje tim opravdanije, jer se u ovim natpisima bez smisla nalaze skoro samo ona slova, koja nahodimo u natpisu MONЄTA RЄGIS P SCLAVONIA ✱, ili pak u siglama. Zumbe, što ih upotrebljavahu razumni novčari, našli su njihovi nevješti našljednici u zalihi, te ih upotrebiše onako kako znadoše.

Karakteristično je u tih novaca da im natpis uvijek počinje slovom M, koje je utisnuto bilo uspravno, bilo obrnuto, ili položeno (M, W, Σ, Ʃ) pa da u svih završuje slovom B. Ova dva slova upotrebljena su i na zaličju kao sigle.

Ti novci sa svim obilježjima loše tehnike, na brzu su ruku izragjeni i kovani su sigurno u doba, kada je bilo velike potrebe kovanog novca, i kada su kovnice bile jedva kadre, da ga nasmognu dosta u zalihi, da su dakle kovani u doba, gdje se nije mnogo pitalo za lijepu izradbu, za umjetničko lice. Ovako doba bijaše nastalo za vlade kralja Ljudevita Velikoga, koji je trebao toliku silu novaca za ostvaranje svojih velikih namjera, da u Ugarskoj nije bilo kovnice, kojoj nije prihod na više godina davao u zakup. Ti odnošaji, koji vladahu Ugarskom, dakako da znatno utjecahu i na Slavoniju, pa se i ondje novac više trošio, nego prije.

To mnijenje zasvjedočuje nam i to, što na novcima, koje uslijed grba i natpisa moramo pripisati banu Nikoli Seću (1346.—1350.), prvi put opažamo bitne pogrješke u natpisu, koji u nekim novcima tog bana gubi svaki smisao, a govori tome u prilog i to, što je za vlade Ljudevita i vrijednost banskog novca pala, te je postao toliko laglji, da ih je marka vrijedila samo dvije forinte.

Ti banovci sa natpisom bez smisla faktično su za trećinu slabiji od starih banovaca, od kojih je marka vrijedila tri zlatne forinte.

VI. Sigle.

Do sada bijahu uvijek sigle glavnim obilježjem, po kojem se razlučivahu u numizmatici pojedine vrste banovaca.

Sigle su pojedina slova, smještena na zaličju do krajeva dônje prijeke grede u krsta. U obih gore ustanovljenih glavnih skupina razlikuju se sigle time, što se u starijih banovaca iznad sigla redovito nalazi znak kratice (~ circumfleks), dok se u kasnijem nizu, koji karakteriše kruna na licu, više njih taj znak izostavlja.

Prvi, koji je pokušao da tumači te sigle, bijaše Krčelić, koji je u svom djelu[1]) izrazio prvi misao, da te sigle označuju početna slova kraljeva, te sigle A M[2]) drži za imena *Alma* i Marije, h R za *Henricus Rex*, a R L za *Ladislaus Rex*.

[1]) De regnis Dalmatiae Croatiae et Sclavoniae notitiae praeliminares.

[2]) Valjda pogrješno, jer mi te sigle nijesu poznate. Da nije K M sa obratnim K (=ⲕ)?

Ovo mišljenje Krčelićevo slijediše do danas svi pisci, koji su se bavili opisom banskih dinara a osobito Schoenwiesner, Weszerle i Rupp, te na osnovu toga ustanoviše sistem, u kojem znače sigle:

h R . . . . *Henricus Rex*
Ꞇ R, R Ꞇ . . . . *Andreas Rex*
S R, R S . . . . *Stephanus (V.) Rex*
L R, R L . . . . *Ladislaus Rex.*

Dok se samo radi o tim siglama, bijaše to tumačenje najprirodnije. Ali imade cijeli niz sigla, koje se s time nikako ne slažu, pa već s toga gornji način opredjeljivanja banovaca nije posve pouzdan.

Ako uzmemo, da su sigle bile tako znamenite, valjalo bi prije svega ustanoviti, da su se dosljedno u istom značenju upotrebljavale, a to nije bilo. Tako na primjer nema baš ni jednog novca, komu bi sigle odgovarale imenu BELA REX, a za njegove vlade osnovana je slavonska kovnica; dalje ima mnogo banovaca, gdje onog R (za *rex*) ni nema, pa ih ima mnogo i takvih, kojima se sigle ne slažu upravo ni jednim inicijalom ugarsko-slavonskih kraljeva.

Druga mana tog shvaćanja sigla jest ta, da se neki novci, koji su tehnički i stilistički tako savršeni, da ih možemo uvrstiti u najbolje proizvode sredovječnih kovnica, uvršćuju u doba, gdje je kovanje bilo još u povojima. To vrijedi osobito za sigle h R, koje se pripisuju kralju Emeriku *(Henricus rex)*. Ti su novci najsavršeniji od sviju banovaca u svakom pogledu, a kad je sravnimo sa suvremenim ugarskim novcima toga kralja, opazićemo u ovima toliku razliku, da niko bezazlen ne će ustvrditi, da su obje vrste novaca nastale u isto doba, ili u istom (XII.) vijeku. U ugarskim novcima Emerika je izradba vrlo primitivna, pa i samih natpisa jedva je naći, dok je u banovaca sa siglama h R figuralna kompozicija, izradba natpisa i tehnika kovanja savršena, da ne može bolje.

Gore smo što više spomenuli, da nema u XII. vijeku ni spomena slavonskim banovcima, pa ni ona listina Andrije II. od 1217., kojom se isključuju ugarski novci sa kaptolskih trgovišta, ne spominje ni jednim slovom, da je onda bilo domaćeg novca, već se jedino po njoj može suditi, da se je možda tek snovalo kovati posebni novac za Slavoniju. Tek 1256. spominju se u listinama banski novci, a od te godine redom teku slavonskim prometom kao isključiv novac [1]).

[1]) Ritter-Vitezović veli u banalogiji, da su se banski novci kovali već u X. vijeku, te pripisuje jedan kod Kostajnice nagjeni novac Branislavu! Koliko se razabire po nepotpunom opisu tog novca, bijaše to kasno-rimski carski novac, koji ni iz daleka ne nalikuje na banovce.

Za determinaciju slavonskih novaca važni su neki nalazi, koji potkrepljuju i nadopunjuju našu dosadanju spoznaju o tom predmetu. Najprije ću spomenuti jedan obilan nalaz, koji je nagjen u ljetu god. 1896. u južnoj Ugarskoj kod Duna-Szekcső, te je nabavljen za zemaljski muzej u Sarajevu.

Vrijednost toga nalaza nahodim osobito u tome, što bijaše u njemu uz slavonske dinare niz ugarskih srebrnih novaca, koji se većinom dadu posve tačno odrediti, a po tome nam je moguće pobliže opredijeliti i postanak banovaca, koji su uz nje nagjeni.

Ti novci nagjeni su u jednom lončiću, a od ugarskih bijahu zastupljeni ovi tipovi (po Ruppu):

Bela IV., species	I*a* .	12 kom.	Stephan V. species	II .	150 kom.
„ „ „	III . .	5 „	„ „ „	XV*a*	29 „
„ „ „	XIII*a*. .	30 „	„ „ „	XVIII*a*	1 „
„ „ „	XVI . .	18 „	Ladislaus IV. „	XXI*a*	20 „
„ „ „	XVII . .	12 „	„ „ „	XXVII*a*	48 „
„ „ „	XII . .	62 „	Andreas III. „	II*a*	17 „

Sudeći po ugarskim novcima, koji se nagjoše tu na okupu, nalaz iz Duna-Szekcső-a pada u doba Bele IV. i Stjepana V., a ako je determinizacija Ruppova onih novaca, koji nemaju natpisa posve pouzdana (što baš nije), i djelomice iz početka vlade Ladislava IV.

Svakako to blago nije sakriveno poslije osmog decenija XIII. vijeka, te nam dakle ti novci predočuju vrlo kratko razdoblje od osnutka slavonske kovnice pa do časa, kada to blago ukopaše.

Ne obzirući se na one tipove, koji nemaju nikaka natpisa te se radi toga i ne dadu posve pouzdano ustanoviti, ima u nalazu ovih vrsta ugarskih novaca:

Bela IV.

Lice:	Zaličje:	Komada
1. Krst sa jednakim krakovima a megju kracima poredana slova BELA. U srijedi slovo ·R· *(Rex)*, zaokruženo krugom, dakle: BELA R*(ex)*.	Poprsje punoliko.	25
2. Natpis: REX BELAE u srijedi: G (= Q za *quartus*).	Sveti Juraj ubija zmaja.	30

Lice:	Zaličje:	Komada
3. Natpis: MONETA · BEЛE · REGIS ✱ u srijedi: ✱ IIII ✱	Zmaj (Greif).	5
4. Janje s krstom. Natpis: REX · BELA ∘ QVARTVS ✱	Kralj na prijestolu. VNGA RIE	12

Stjepan V.

1. Natpis: +S+ TE PR AN RO +X+	Kralj na prijestolu.	150

Osim ovih vrsta ima u nalazu dvije vrste banovaca, kovanih u Ugarskoj, a sudeći po nalazištu valjda u pečujskoj kovnici, i to:

Lice:	Zaličje:	Komada
1. Poprsje kraljevo sa natpisom: BELA REX	Dvostruk krst, pod njim dvije okrunjene glave, gore zvijezda i polumjesec sa bobicom; sigle: ∘ ∘	12
2. Poprsje Isusa s natpisom: MONET ЄARIE (Slova, koja fale, prikriva poprsje).	Dvostruk krst, a mjesto okrunjenih glava dvije obične glave. Gore dvije zvijezde. Sigle nema.	18

Slavonski tipovi ovog nalaza jesu ovi:

Lice:	Zaličje:	Komada
1. Kuna desno megju dvije zvijezde. Natpis: MONETA REGIS P SCLAVONIA ✱ sa sitnim različitim interpunkcijama.	Dvostruk krst, okrunjene glave, zvijezda i polumjesec. Sigle: h̃ R̃	2
2. isto.	h̃ R̃ U polumjesecu kolutić.	74
3. „	L̃ R̃ U polumjesecu cvijetak	1
4. „	R̃ L̃ isto.	5
5. „	R̃ S̃ „	1

Lice:	Zaličje:	Komada
6. Kao broj jedan ove vrste.	S̃ R̃ U polumjesecu cvijetak	194
7. „	S̃ R̃ U polumjesecu bobica	13
8. „	S̃ R̃ U polumjes. 3 piknjice	3
9. „	S̃ R̃ Polumj. des., zvijezda lijevo.	1
10. „	⚜ ⚜ U polumjesecu kolutić	35
11. „	isto.	106
12. „	∘ ∘ „	90
13. Isti tip, natpis: MONETA · B · REGIS P SCLAVONIA ✱	∘ ∘ „	6
14. Isti tip, natpis: MONETA DVCIS P SCLAVONIA ✱	⚜ ⚜ „	9
15. isto.	∘ ∘ „	6
16. „	h̃ R̃ „	42
17. „	h̃ R̃ Polumjesec bez kolutića.	1
18. Kuna, više nje krst, dolje zvijezda. MONETA REGIS P SCLAVONIA ✱	S̃ R̃ U polumjesecu cvijetak	1

Ja držim, da je sakrivanje toga blaga u svezi s onim bunama, koje iza smrti Bele IV. zavladaše Ugarskom i Slavonijom. Duša tom ustanku bijaše gospodar tvrdog Kisega, ban Henrik iz roda Hederova, po svojoj očevini zvan Gisingovac, koji se odlikovao isprva u česko-ugarskom ratu, ubivši u dvoboju Belu, sina Boleslavova, te je kao nagradu dobio slavonsku banovinu. Kada se Bela, mlagji sin Bele IV., vojvoda slavonski pobunio, te protiv brata, kralja Stefana V., svojatao sebi ugarsku krunu, bijaše mu Henrik najžešći pristaša. Uza nj pristade kraljeva vojska u ajzenburškoj županiji, te plemstvo u južnoj Ugarskoj i Slavoniji, pa tako osvoji mimo svoj Kiseg, Žumberak, Dobru i druge gradove,

u koje stavi češki kralj Otokar, koji je na sjeveru vojevao protiv Stefana V., češku vojsku. Henrik je tako napredovao, da je uhvatio princa Andriju, a Ladislava, potonjeg kralja i majku mu zatvorio je u Budimu.

Kada je Otokar, koji je češkom i njemačkom vojskom osvojio Požun i Mošunj, bio potučen u bitci kod Rabce, propala je i Belina stvar.

Vojvoda Bela uteče, a vojska mu bi potučena, vogja Prewcilin poginu, a ban Henrik zatvori se u Kiseg. No njega pobijedi kraljev vojskovogja magister Petar, župan šomogjski i šopronjski u bitci kod Fuena, te ga zarobi.

Stefan V. vladao je samo dvije godine, a našljednik mu, Ladislav IV., izmiri se Henrikom i uspostavi ga na novo. U novoj buni poginu u bakonjskoj šumi.

Pod dojmom užasa, što ga je prouzrokovala ta buna, koja je baš u južnoj Ugarskoj oko Dunava bijesnila, valjda je koji mirni gragjanin, da spasi ono malo blaga, što ga je imao, zakopao taj novac, a poslije ne imagjaše prilike, da ga iskopa. Tako je blago čamilo, dok ga nakon šest stoljeća ne iznese slučaj opet na vidjelo. Blago dakle ili je ukopano za vlade Stefana V., ili u prvim godinama vlade Ladislava IV.

Uz tipologički momenat utvrgjuju nas dakle i nemirni politički odnošaji u mnijenju, da je to blago najkasnije oko god. 1273. zakopano, te da nam reprezentira kratko numizmatičko razdoblje.

U nizu banovaca ističu se najprije oni sa natpisom MONETA · B · REGIS P SCLAVONIA, a po rečenom utvrgjuje se dosadanje mnijenje, da taj natpis valja čitati *„Moneta Belae regis per Sclavonia(m)“*, te se time opredjeljuje 6 eksemplara nalaza.

Isporedimo li ove sa ugarskim dinarima, u kojih je natpis *Bela Rex*, opazićemo, da u obiju vrsta imadu u mjesto sigla dva mala kolutića ∘ ∘. A ako su sigle služile kao ustanovljene oznake nekog kratkog razdoblja, slobodno nam je izvoditi, da su 90 banovaca s običnim natpisom i 6 sa natpisom MONETA DVCIS P SCLAVONIA ✱ nastali za vlade Bele IV., jer i u njih nahodimo iste sigle.

U svim ovim vrstama naći ćemo opet značajno obilježje, na ime u polumjesecu na zaličju mali kolutić ◡. Pošto taj znak nalazimo samo u nekom stanovitom, stilistički posve srodnom nizu novaca, valja nam i ostale novce s tim znakom uvrstiti u doba Bele IV. Novci te vrste u nalazu iz Duna-Szekcső-a imadu na zaličju osim pomenute sigle još i ove: h̃ R̃, ⚜ ⚜, i 🐦 🐦.

Dodjeljenjem ovim slaže se i to, da u te vrste spadaju i tri tipa sa natpisom MONETA DVCIS P SCLAVONIA ✱, jer je za Bele IV. vladalo Slavonijom više vojvoda: Dionys *ban et dux* 1241.—1245., Stephan 1254.,

Bela 1261.—1270., dok se vojvoda ne spominje ni za vlade Stefana V. ni za vlade Ladislava IV.

Kolutić u polumjesecu na zaličju manjka u ostalim banovcima u nalazu iz Duna-Szekcső, a mjesto njega nalazimo cvijetak ⚜.

Sigle ove vrste banovaca jesu: R̃ S̃, S̃ R̃[1]), R̃ L̃ i L̃ R̃. Ovi ne spadaju više u doba vlade Beline, već su kašnjeg postanja, dakle iz vremena Stefana V. i Ladislava, a s time se slaže, da sigle odgovaraju inicijalima kraljevskih imena *Stephanus Rex* i *Ladislaus Rex*.

To bi govorilo u prilog nazoru, da neke sigle, ako i ne sve, u istinu označivahu početno slovo kraljevo. No ako to opažamo kod sigla S̃ R̃, R̃ S̃, L̃ R̃ i R̃ L̃, te i u siglama R̃ Ã, i Ã R̃, koje označivahu ime Andrije III. (ne II.!), ne ćemo to opaziti u drugim siglama, a naročito ne u siglama h̃ R̃, koje — kako vidjesmo — padaju u doba Bele IV.

Nalazi iz Duna-Szekcső uče nas dakle, da za Bele IV. osim sigla h̃ R̃ ne bijahu slova, već posebni znakovi u ime sigla u običaju, za Stefana V. i Ladislava IV. pak označuju sigle kraljev inicijal.

Nalazu u Duna-Szekcső posve sličan, ali brojem manji, nagjen je u godini 1895. kod sela Ocse u županiji Pest-Pitis-Solt-Kis-Kun, a došao je u ruke gospodinu C. F. Nuberu u Osijeku, koji osobitom ljubavlju sabire slavonske banovce.

Prema popisu, što mi ga je dobrostivo poslao gosp. Nuber, bijaše u tom nalazu ovih ugarskih novaca:

Andrija II. (1205.—1235.)	6	kom.
Bela IV. (1235.—1270.)	102	„
Stefan V. (1270.—1272.)	8	„
Ladislav IV. (1272.—1290.)	3	„

Osim toga bijaše još jedan novac cara Fridrika II. (1212.—1250.), jedan novac biskupa kolonjskog Konrada (1237.—1261.) i 5 frizaških dinara.

Slavonskih banovaca bijaše:

sa natpisom:	MONETA REGIS P SCLAVONIA +	i siglama	h R	43 kom.
„ „	„ „ „ „	„	⚜ ⚜	13 „
„ „	„ „ „ „	„	∘ ∘	88 „
„ „	„ „ „ „	„	🐦 🐦	58 „
„ „	„ „ „ „	„	S R	35 „
„ „	MONETA DVCIS P SCLAVONIA +	„	h R	35 „
„ „	„ „ „ „	„	⚜ ⚜	8 „
			Svega . .	408 kom.

[1]) U 13 komada od 110 komada tipusa „S R“ imade mjesto krin-cvijeta tačka, u 3 figura, sastavljena od 3 tačkice.

Značajni su brojni odnošaji ugarskih novaca toga nalaza, gdje na 102 komada dinara Bele IV. ide samo 17 komada drugih vladara, iz čega slijedi, da i taj nalaz daleko većim dijelom pada u doba vlade Bele IV., a prema tomu je i većina slavonskih banovaca iz toga doba, na ime oni, koji su označeni sa siglama h R, ☫ ☫, ∘ ∘ i (ptica) (ptica), a samo ona 35 komada sa siglama S R idu u doba vlade Stefana V.

Treći nalaz, zakopan po svoj prilici takogjer u isto doba kao i pomenuta dva, nagjen je 1892. kod **Pule** u županiji šomogjskoj. Kažu, da je u njemu bilo oko 6 kilograma srebra, a 35 komada ih kupio gosp. Nuber od antikvara braće Eggera u Beču.

Bili su to ovi banovci sa siglama:

h̃ R̃	1 kom.
☫ ☫	2 „
∘ ∘	14 „
(ptica) (ptica)	14 „
S̃ R̃	2 „

I u ovom nalazu nalazimo isti sastav kao u obim gornjima, ali u taj niz nekako kao da ne idu 2 praška groša Vjećeslava II. (1278.—1305.); no ako je i njima provenijencija ista, biće da je to blago ukopano u prve dane vlade Vjećeslavove.

Uz sigle, koje do sada navedosmo, imademo i drugih, koje nam valja tipologički uvrstiti u doba Arpadovaca, makar da se ne slažu sa dosadanjima, i da ne označuju ime vladarevo. Te sigle jesu: B L, ꓭ S, M I, W I, Я Ŋ, S Ⲡ, S I, S L, S Ꭹ, S S, Z Z i Φ Ŋ.

Te sigle su megju tim prema velikoj množini drugih vrsta tako rijetke, da je sva prilika, da su nastale ili uslijed pogrješke rezbara, koji je krivo urezao slova, a u te spadaju sigle ꓭ S, W I, Я Ŋ, S Ꭹ, Z Z i Φ Ŋ, ili su pako stari falzifikati.

Čini se, da se za našljednoga rata nijesu kovali banovci, ili baš vrlo malo; tek kad je Karlo Roberto zavladao, poćeše kovati banske dinare u većoj mjeri. U ono burno ratno doba mnogo se promijenilo u kovnicama banskim. Stara vrsna tehnika propala je, lijepi nacrt zahrgjavio je za interegna, a novci, koje kovaše u prvim godinama nove vlade, ako i nalazimo na njima iste tipove kao u novcima prošle dinastije, postaju nelijepi i neugledni. Osim toga promijenilo se ponešto i značenje sigla. Mi doduše nalazimo vrlo često siglu K, koju smijemo držati za inicijal **Karla**, ali drugi inicijal R za *Rex* ne staje; mjesto njega vidimo druga slova, koja bismo

u prvom redu mogli smatrati početnim slovom banova imena, kao osobe, koja je u kraljevini izvršavala *jus cudendae monetae.* Ni natpisa „*moneta ducis*...“ i t. d. ne nalazimo u to doba, jer sve do 1350., ne bijaše u Slavoniji vojvode.

Novci starijega tipa te druge perijode, u kojima na zaličju još nema krune, pokazuju sigle K I, I K, uz koju vrst spadaju i sigle R I, I R (R je pokvareno K), na dalje sigle K S i S K.

Ako je K sigla za *Carolus,* a ono drugo slovo početak banskog imena, valja nam te novce pripisati dvojici braće, banovima **Stefanu** i **Ivanu** Babonezićima, knezovima vodičkim.

Prelazni tipus, na kojem je kuna prikazana na desno, ali već iznad nje kruna, imade samo sigle K M, koje bi odgovarale kralju Karlu i banu **Mighu** (Mikcu Prodaniću 1326.—1343.)

Na novcima mlagje perijode nema kraljeva inicijala. Mjesto njega nahodimo slovo B, dakle valjda *Banus,* a uza nj drugo slovo, koje označuje ime banovo.

Najčešći novci te skupine jesu novci sa siglama B M, M B, koje bi mogli tumačiti na ime Mikca bana. U prilog tomu govori dugotrajna vlada toga bana, pa i to, da se njegovo ime veže uz te novce nazivom banovaca — Misbani, Migsbani, što ga nalazimo u listinama za vlade tog bana, pa i poslije.

Osim ovih sigla imademo pod kraj autonomne kovnice još i sigle B Ŋ, a tumače se imenom bilo bana **Nikole Lackovića**, bilo bana **Nikole Séchy-a.**

Banovce anžuvinskog doba karakteriše nam osobito savršenim načinom jedan nalaz, nagjen u godini 1890. kod sela **Brdari** u kotaru **Sanskog Mosta.** Tu je našao pastir u jednom loncu ukopano 1198 komada banovaca, koji su svi došli u pohranu u zemaljski muzej u Sarajevu.

Za čudo u tom nalazu ne bijaše ma ni jednog komada onih vrsta, koje pripisasmo arpadskom dobu, već svi bez iznimke padaju u doba anžuvinsko.

204 komada tog nalaza imagjaše kao i novci arpadovske dinastije na licu kunu **izmegju dvije zvijezde**, ali su mnogo lošije izragjeni, pa nam ih valja s toga uvrstiti u početak vlade Karla Roberta. Osim po izradbi razlikovati nam ih je od sličnih novaca arpadovskog doba i po siglama, koje uz kraljev inicijal označuju i drugi, što ga u prvom redu smijemo tumačiti na ime banovo.

Megju novcima, u kojima je na licu **kuna prikazana na desno**, imade 27 komada, gdje je već više kune **kruna**, 5 komada ih imade dolje samo **zvijezdu**, 22 komada već **zvijezdu s polumjesecom.** U svih je sigla K M.

Na svim ostalim novcima (u 967 kom.) prikazana je na licu kuna, u trci na lijevo, a u ovih više nema kraljevog inicijala, već samo banski uz slovo B, kao kraticu za pridjevak *„banus"*.

Najobilniji su novci, u kojima se sigle — M B i B M — tumače na ime bana Mikca. Imade ih 341 komada, a u nizu vrlo mnogo razlika u pečatima, s kojima su kovani. U pisanju samih sigla ističu se osobito nepravilnosti u pisanju slova B, koje su često tako znatne, da to slovo dobiva posve iskvaren oblik: B, R, ꓤ, Ᵽ, ᗡ i t. d.

Najvrijedniji komadi toga nalaza jesu dva novca s grbom bana Stefana Rabonića, koji imadu na licu lava iznad kune, te nam ti svjedoče, da tipologički srodne im komade tog nalaza valja uvrstiti u početak vlade Karla Roberta; za tim jedan novac s natpisom *„Moneta regis I. Karuli"*, koji je do sada jedini banovac, na komu nalazimo ime kraljevo posve ispisano, te novac sa grbom bana Nikole Lindve na zaličju, a na licu *„Moneta Nicolai bani"*, koji nam svjedoči, da ostale srodne mu vrste tog nalaza treba uvrstiti pod kraj vlade Karla Roberta. 36 komada brdarskog nalaza imadu u okrugu mjesto običnog natpisa na licu *„Moneta Sclavonie"*, a u tim novcima kušalo se valjda, da se u natpisu još izrazitije izrazi slavonska autonomija u pogledu kovanja novca. Taj pokus lako je bio moguć za prvih godina Karlove vlade.

Konačno bijaše u tom tako zanimljivom nalazu 298 banovaca sa nerazumljivim natpisom, a megju njima vrlo mnogo razlika u natpisu i u pečatu.

Po svojoj sastavini brdarski nalaz obuhvata mnogo veće razdoblje, nego ikoji drugi do sada poznati nalaz banovaca, a osobito veće razdoblje, nego nalaz iz Duna-Scekcső-a. Oba nalaza pak malom iznimkom obuhvataju čitavu perijodu, u kojoj se kovahu slavonski banovci. Da se je u jednoj ruci sabralo toliko različitih emisija, koliko ih vidjesmo u brdarskom nalazu, može se samo tako tumačiti, da se je u Slavoniji *lucrum camerae* otplaćivao u gotovu novcu, te nije bilo nužno na silu svake godine zamjenjivati stare emisije za nove, kako je to iz prvine bivalo, te u Ugarskoj trajalo sve do XV. vijeka.

Nalaz, donekle srodan brdarskome, našao se 1889. u Metlici u Kranjskoj, pa je i taj došao u ruke gospodinu Nuberu u Osijeku. U tom nalazu bijaše 175 banovaca, 3 bečka feniga, 5 tirolska Mainharda, 54 ugarska dinara Ljudevita I., 1056 mletačka soldina duždova od Franceska Dandola (1329.—1354.) do Andrije Contarina (1368.—1382.), dalje dva oglajska dinara Ludovika della Torre (1359.—1365.) i 33 padovanska Jakova Carrare (1350.—1355.).

Najobilnije zastupljeni su novci Andrije Contarina — svega 871 komad — a po tome nam je i većinu banovaca uvrstiti u doba njegove vlade od 1368. do 1382.

Slavonski banovci tog metličkog nalaza zastupani su u ovim vrstama:

1. kuna desno, sigle K M . . . . 1 kom.
2. „ lijevo, obični natpis . . . . 45 „
3. „ „ natpis bez smisla . . . . 128 „
4. Nikola Szechy (s grbom) 1344.—1361. . . . . . . 1 „

Progresija u brojevima predočuje nam i red, kojim su ti novci kovani. Prelazni tip sa kunom na desno samo je u jednom komadu zastupan. Broj novaca sa običnim natpisom odnosi se prema broju novaca sa nerazumljivim natpisom kao 1 : 4, dakle baš u obratnom razmjeru, nego li u brdarskom nalazu, što nam svjedoči, da je od ovoga mnogo mlagji, a ukopan valjda u osmom deceniju XIV. vijeka (sudeći po novcima Contarina). Time se opredjeljuje i doba, kada su kovani banski dinari sa nerazumljivim natpisom.

Prema gornjem razlaganju o upotrebi sigla na slavonskim banskim dinarima, dolazimo dakle do ovog tumača:

1. Za Bele IV. nemaju značenje inicijala, već rabe osim sigla h R, *ponajviše posebni znakovi, krinovi, ptice, kolutići;*

2. za vlade Stefana V., Ladislava IV. i Andrije III. kao sigle rabe u većine banovaca početna slova imena kraljeva, te slovo R *za rex;*

3. za vlade Karla Roberta nalazimo u početku uz inicijal kraljev i inicijal banov, a poslije samo inicijal banov i slovo B *za banus.*

Mi dakle time dobivamo ovaki prijegled:

sigle: h R, ∘ ∘, 🐦 🐦, ♆ ♆ . . . . za Bele IV.
„ S R, R S . . . . „ Stefana V.
„ L R, R L . . . . „ Ladislava IV.
„ ⩪ R, R ⩪ . . . . „ Andrije III.
„ K S, S K — za Karla Roberta i Stefana Babonezića (1310.—1313.)
„ K I, I K (R I, I R) — za Karla Roberta i Ivana (1309.)
„ K M, B M, M B — za Karla Roberta i Mikca Prodanića (1326.—1343.)
„ B R za Ljudevita i banove Nikolu Lackovića i Nikolu Szechy-a.

Time dakako nije posve iscrpljeno tumačenje sviju sigla, a ne valja smetnuti suma i mogućnost, da su neke sigle označivale i ime komornog grofa ili monetara.

U Ugarskoj, kako to nalazimo zabilježeno u zakupnom ugovoru kremničke kovnice (1342.), bijahu dužni monetari na svojim novcima otisnuti i svoje ime ili posebni znak, i to za to, ako bi se pronašao novac lošiji, nego li ga zakon odregjuje, da se krivac pronagje i kazni monetar, koji ga je skovao. Te sigle nahodimo počevši od Karla Roberta skoro na svim ugarskim novcima, a moguće je, da je ista ili slična naredba vrijedila i u Slavoniji.

Završujući razmatranja o siglama valja mi osobito istaknuti, da imade više primjera, da se je u nalazima, koji su evidentno mlagji, a većinom iz

doba Karla Roberta, naišlo na banovce sa siglama, koje su inače samo
u doba Bele IV. u običaju: 🐦 🐦, ∘ ∘, ⚜ ⚜ ili u doba Stefana V.: S̃ R̃.
Isporedimo li te novce sa starijim nalazima, naći ćemo u vanjskom
licu veliku sličnost; ali promotrivši ih pomnije, primjetićemo, da nijesu
rezani i kovani onom pomnjom kao stariji. Ti novci su sigurno restitu-
irani, u vrijednosti su slabiji od originalnih banovaca, a kovani su za
Karla Roberta, na osnovu već pomenute naredbe, po uzoru banovaca,
što ih je za vlade Bele IV. kovao ban cijele Slavonije, Stefan Gut-Keled.
Kod razlučivanja originalnih i restituiranih novaca valja da sabirač
uvaži prije svega prilike, u kojima se našao novac, pa dakako i stili-
stičke momente.

VII. Težina i finoća banovaca.

Slavonski banski dinar promijenio se tečajem vremena oblikom i sadržajem. Prvobitna mu težina bijaše nešto manja od 1 *gr*, a samo u rijetkih primjera nalazi se veća težina. Tako nagjoh u jednom komadu sa krinovima mjesto sigle 1·04 *gr*, u jednom sa siglama S̃ R̃ 1·05 *gr*, a u dva komada iste vrste po 1·07 *gr*, no ti slučaji su izvanredni i rijetki te su ti komadi valjda nepažnjom monetara tako teški skovani.

Uz nesavršene sprave za mjerenje i netačne uteze, koje upotrebljavahu sredovječni monetari, nije bilo moguće skovati apsolutno jednako teške komade, pa je s toga na osnovu brojaka, koje bismo pronašli našim savršenijim tezuljama, vrlo problematično proračunanje prvobitne normalne mjere bilo novaca bilo uteza.

Tek ako imademo na raspolaganje više jednakovrsnih komada, dobićemo poprečne brojke, koje se bar u nekoliko približuju normalnim.

Taki poprečni brojevi, pronagjeni na osnovu povećih serija za oznaku težine raznih vrsta, jesu ovi:

Kuna desno i sigle:	Kruna i kuna desno: K M 0·83 *gr*
h̃ R̃ . . . . 0·932 *gr*	
∘ ∘ . . . . 0·93 „	
⚜ ⚜ . . . . 0·957 „	Kruna, kuna desno, polu-
🐦 🐦 . . . . 0·90 „	mjesec i zvijezda: K M . 0·74 „
S̃ R̃, R̃ S̃ . . . . . . 0·92 „	
S̃ L̃ . . . . 0·70 „	
R̃ L̃ . . . . 0·82 „	Kuna lijevo, obični natpis 0·6359 „
R̃ ₮̃ . . . . 0·75 „	
K̃ Ĩ . . . . 0·79 „	
K̃ S̃ . . . . 0·783 „	Nerazumljiv natpis . . . 0·55 „

Ti brojevi dokazuju nam najprije, da su banovci onim redom, kojim smo ih tipologički rasporedili, skoro sasvim pravilno postajali sve laglji. Težina onih banovaca, koje nagjosmo u nalazu iz Duna-Szekscő-a, te idu u doba Bele IV. i Stefana VI., variira od 0·90 do 0·95 *gr*. U drugih vrsta pa do banovaca mlagjega tipa, opažamo, da je težina spala za 18%, te da koleba od 0·83 do 0·74 *gr*. Taj gubitak težine od 18% nije slučajan, već sigurno ustanovljen zakonom, ako nam i nije poznat taj zakon, jer u dotičnoj mlagjoj skupini naći ćemo prilično dosljedno srednju mjeru od 0·74 *gr*.

Banovci mlagje perijode, na kojima vidimo kunu na lijevo, opet su laglje kovani od dojakošnjih, a poprečna težina od 0·6359, sravnivši je sa prvobitnom, odgovara gubitku od 30%.

Novci sa nerazumljivim natpisom napokon još su slabiji, teže poprijeko 0·55 *gr*, a gubitak im je, sravnivši je sa banovcima iz vremena vlade Bele IV. 39%.

Dakako da narodu to depreciranje novca ni malo nije bilo u volju, jer se je na marku uvijek jednako računalo 200 dinara, pa nije čudo, da je svako volio i tražio stare dinare. U statutu zagrebačkog kaptola iz XIV. vijeka (god. 1354.) nalazimo za to i zabilježeno tužbu: „... *modernis temporibus non consuevit fieri moneta, de qua unus denarius possit valere duodecim parvulos bagatinos*“, a time i statut motivira zahtijevanje, da se u ime poreza više plaća.

Razlog tomu pogoršanju megjutim ne ćemo naći u domaćim prilikama, već u prilikama, koje vladahu novčanim prometom u Ugarskoj i koje su prinukale i slavonske kovnice, da promijene kurs na gore.

Kemičkom analizom slavonskih banovaca doći ćemo do istog rezultata, što nam ga podaju rezultati mjerenja, te se finoća kao i težina u njih gubila. Kemik kod sarajevske glavne carinare, gospodin Kalls, bijaše tako prijazan, te je analizom ustanovio kvantitativni sadržaj finoga srebra u priličnom nizu slavonskih banovaca.

Držeći, da kvalitativna analiza nema posebnog interesa, nije se analizom ustanovilo posve tačno sastavina skovane smjese, jer je tu bio za vrijednost novca mjerodavan samo sadržaj u finom srebru, dok se ostale sastavine smatrahu bezvrijednom primjesom. U kvalitativnom sastavu banovaca zanimljivo je samo istaknuti, da je u mnogih primjeraka nagjeno dosta znatnih primjesa zlata, uslijed čega novac dobiva veću vrijednost. Ta je primjesa megjutim posve slučajna, a nahodi se i kod drugih južnoslovenskih novaca, poimence u bosanskih, srpskih, dubrovačkih i bugarskih. Zlato ili je već bilo u minimalnoj množini primješano srebrnoj rudi, koja se upotrebljavala za kovanje novca, a novčari ili nijesu znali za tu primjesu,

ili nijesu umjeli da je odluče od srebra, ili je pak došlo u smjesu na taj način, da se raskivalo i splavilo dosta srebrna nakita i kovana srebra (Bruchsilber), a s njim i po koji pozlaćeni komad, pa monetari nijesu bili vješti, da malim troškom odluče iz smjese skupocjenije zlato.

Pošto je množina zlata neznatna, rijetko kada veća od 1%, držao sam, da je dovoljno samo kvalitativno ustanoviti, gdje ga ima.

Još je zanimljivo primjetiti, da je u nekih komada pronagjeno i ponešto žive.

Analizom pronašla se u ispitanih komada množina finog srebra, što se vidi iz prijegleda na drugoj strani.

U istom prijegledu opazićemo, da su stari novčari bili posve korektni i pošteni, jer gotovo uvijek kovahu čišće srebro, nego li su bili zakonom na to obvezani. Tumači nam se to time, da se je u kovnicama srednjega vijeka kušala finoća srebra defalkacijom, to jest srebro se kalilo (čistilo) u lončiću, pomiješano s ugljenim praškom ili meljevinom kostiju, a time se u plamenu absorbirala sva nečistoća, dok je čisto srebro ostalo kao regulus u lončiću. No tim postupkom gubilo se i nešto fina srebra, a prema konstrukciji peći može taj gubitak da iznosi do 8%. Kušajući dakle na taj način finoću srebra, pronašao bi se uvijek nešto niži postotni broj, nego li odgovara u istinu apsolutnoj finoći dotičnog novca. To je i razlogom, da se kod kvantitativnog pokusa ustanovio *remedium legis* u množini od 10%.

Oni novčari, koji su poznavali manjkavost tog načina kušanja finoće, da izbjegnu neprilikama, koje bi nastale u slučaju, da ban naredi pokusno ispitanje koje emisije, uzeše svoje volje nešto finije srebro, nego li je zakon to zahtijevao; oni pak, koji nijesu znali za gubitak u defalkacije, pronašli bi pokusima i onako niži postotni broj, nego li ga nahodimo danas savršenim titriranjem. Tako su oni iskovali i ne znajući finije srebro.

Po spomenicima nalazimo u Slavoniji dvije različite smjese (Legierung) srebra, što se raskivalo: za bana Stefana (Bele IV.) *combustio VIII*, a za bana Nikole po zakupnom ugovoru od god. 1344. *combustio IV*. Prva odgovara finoći srebra od 87·5%, druga finoći od 75%.

Analizom pronašlo se megjutim u nekim novcima finoća od 90% i više, dakle po staroj frazeologiji *combustio X*.

Ti novci jesu ovi:

sa siglama h R sa 90·8% srebra
" " S R " 90·0% "
" " ∘ ∘ " 91·8% "
" " ♆ ♆ " 92·8% "

Sadržaj finog srebra (ćulćeta) u slavonskih banskih dinara.

Sigle	Srebro u %	Nalazište novaca	Primjedba
1. ∘ ∘	91·8	D.-Szekcső	
a) ∘ ∘	86·0		
b) ∘ ∘	88·5		
c) ∘ ∘	85·8		obilnog zlata
d) ∘ ∘	85·0	Zbirka Nuberova	
e) ∘ ∘	83·2		
f) ∘ ∘	91·8		
g) ∘ ∘	84·0		
h) ∘ ∘	76·7		nema zlata
[ptica] [ptica]	88·4	D.-Szekcső	
♆ ♆	92·8	D.-Szekcső	
♆ ♆	90·0	Zb. Nuber.	obilnog zlata
h R	90·0	D.-Szekcső	
h R	87·0	Zb. Nuber.	
S R	90·0	D.-Szekcső	
S·R ⚜	60·0	Zbirka Nuberova	nema zlata
S R ☾	75·0		
Ꮭ R (sa krstom na licu)	81·5	Zb. Nuber.	malo zlata
Ꮭ R ⚜	75·0	D.-Szekcső	malo zlata

Sigle	Srebro u %	Nalazište novaca	Primjedba
K I	82·6		
K S	84·5		
M I	84·8		malo zlata
R I	82·8		
K M	82 0		
K M	77·8		
bez sigle	71·8		
·ᗺ M	82·6		obilnog zlata
ᗺ M	78·0	Brdari	
M B	79·0		
·Я M	79·0		
besmislen natpis			
W B ✝ Σ	70·0		
M B ✝ Ʒ	70·0		
W B ✝ Ʒ	70·0		nema zlata
M B ✝ Σ	70 0		
M B ✝ Σ	64·0		

Uvrstiti nam je ovamo i novce sa pticama mjesto sigla sa 88·4% srebra i jedan sa siglama ∘ ∘ sa 88·5% srebra, koji finoćom nadmašuju normalnu finoći kombustije VIII. Najviša razlika iznosi dakle 5·3% finoće, a ta leži još uvijek u granicama remedija, odnosno percentualnog gubitka kod pokusa defalkacijom.

Ako dakle iz konstatirane veće finoće i ne smijemo zaključiti, da je bila osnovana u posebnom zakonu, vidjesmo ipak da je praksa starih novčara bila mnogo svjesnija, a novac, što je mlagji, da to više slabi.

Po svom sadržaju odgovaraju osmoj kombustiji ovi tipovi:

sa siglama	K I	sa 88·4%	srebra
„ „	K S	„ 82·6%	„
„ „	R I	„ 84·8%	„
„ „	K M	„ 82·6%	„
(više kune krst)	L R	„ 81·5%	„

Svi ti tipovi spadaju onoj grupi, na kojoj je kuna prikazana na desno, a stoje na kraju toga niza, ili kako pronagjosmo tipologičkim razmatranjem, padaju već u početak anžuvinske vlade. Po tome je dakle finoća od $^7/_8$ bila u Slavoniji dugo vrijeme konstantna.

U taj niz spadaju i neki primjerci novaca sa siglama h R, u kojima imade manje srebra (t. j. 87·0%) nego li u novcima te vrste iz nalaza kod Duna-Szekcő-a i sa siglama ∘ ∘, u kojima je pronagjeno 86·0%, 85·8%, 85·0%, 84·0%, 83·2% finoće. Taj manjak tumačio bih time, da su to restituirani komadi iz doba Karla Roberta.

Četvrtoj kombustiji spadaju novci sa kunom na lijevo. U njih pronagjeni su ovi postotci:

sigle	B M	77·8%
„	B M	78·0%
„	B M	79·5%
bez sigla	. . . .	71·8%

U jednog eksemplara te skupine pronagjena je finoća od 82·6% (sigle B M), a višak iznosi prema normalnoj finoći (75·0%) 7·6%, dakle ne nadmašuje ni za tu skupinu ustanovljeni *remedium legis.*

Novci sa nerazumljivim natpisom opet su slabijeg sadržaja. Finoća im je od 64·0 do 70·0% pa se čini, da su kovani na osnovu posebne kombustije, u kojoj bijaše samo $^2/_3$ ili u postotcima 66·6% srebra. Toj trećoj kombustiji do duše u našim listinama nema izrična spomena, ali dade se slutiti, da su ju pod konac svoje autonomije, osobito za vlade Ljudevita, kada se u Ugarskoj skoro isključivo rabila, uveli i u slavonske kovnice.

I kemička analiza, ako njome i ne nagjosmo novih podataka, potvrgjuje način klasifikacije, na koji nas navedoše heraldička i tipologička razmatranja, te nas uči, da je, kao u ostalim kovnicama srednjega vijeka, i u slavonskoj novac konstantno slabio, a finoća pala je od osnutka do dokinuća kovnice za 28·8%.

Zanimljivo je i to, da u mlagjim novcima nema zlatne primjese, dok je nahodimo u starijim. Ekonomija dakle je našla sredstva, da i ono malo zlata izluči i da se time okoristi[1]).

VIII. Novci sa grbovima banova.

U nizu slavonskih banovaca osobito se ističu neki dinari, na kojima vigjamo uz običajne heraldičke motive i takove, koji prikazuju embleme bana, koji ih je kovao. Ti su novci vrlo rijetki, a u literaturi se malo ko osvrtao na te dinare, koji su tim važniji, što jedino njima možemo posve sigurno ustanoviti doba postanja, dok ćemo sve ostale tek na osnovu tipologičkog razmatranja uvrstiti na ono mjesto u nizu, koje im od prilike dolikuje.

Običaj, da se na državnom novcu uvršćivao uz državni i privatni grb onoga, koji imagjaše pravo kovati novac, bijaše u ono doba već u običaju. Kao primjer spominjem samo onaj štajerski novac, što ga je kovao ban cijele Slavonije Stjepan Gut-Keled, kada ga je Bela IV. imenovao regentom i kapetanom Štajerske, da vlada u ime malodobnog sina Bele. Taj štajerski dinar[2]) imade na licu uz grb ugarski i grb Guth-Keleda. Imade i slučajeva, da su i sami zakupnici kovnica metali svoje grbove na novce, a to je činio osobito zakupnik kovnice srijemske Szerenchen *(Saracenus),* koji je na novcima otisnuo svoj domaći grb, glavu crnca (Saracena). S toga nije čudo, da su i neki banovi na svojim novcima namjestili svoj domaći grb, a mogli su to tim više učiniti, što su i same državne listine pečatali pečatom, na komu redovito bijaše domaći im grb. Ti domaći grbovi, ili bar najvažniji im dio, smještali su u prvo doba više kune, a u potonje na zaličju do krsta.

---

[1]) Za prispodobu sa prilikama u Ugarskoj evo primjeraka ugarskih dinara iz nalaza kod Ocse, koje mi je za analizu prijazno ustupio gospodin Nuber: u jednog dinara Andrije II. bijaše 79% finog srebra, Bele IV. 85·3%, Stefana V. 75·6%, 74·0%, 86·4%, Ladislava IV. 59·4% (!), Karla Roberta 75·3%.

[2]) Sravni o tome članak dra L. pl. Thalloczy-a u „Archeol. Ertesitö“. Sv. XIV., 1. serija, str. 365.—366.

1. Stefan III. Vodičanski.

U nizu banovaca, na kojima nalazimo uz grb kraljevine smješten i obiteljski grb banov, valja nam najprije spomenuti one banovce, na kojima nalazimo na licu više kune mjesto zvijezde krst.

Da je taj krst banski grb, a ne možda dodatak zemaljskome, svjedoči nam to, da ga nalazimo samo u stanovitom nizu banovaca, a poslije ga ne staje.

Banovci s tim krstom spadaju još starijem tipu, gdje nalazimo kunu na desno, a u nizu banova te dobe imademo samo dvojicu, koji u svom obiteljskom grbu imagjahu krst.

Jedno je ban Stefan, koji se u godini 1278. u dvije listine[1]) nazivlje *„regni Sclavoniae banus“* i sinom Haholta, gospodara Lindve i Nemptija[2]).

Gospodari Lindve, koji potekoše iz Buzadova plemena, imagjahu u štitu volujsku ili bikovljevu glavu, a ovoj megju rogovima krst, kakav je u tih banovaca.

Da je Stefan sin Haholtov dulje vremena banovao, mogli bismo pretpostaviti, da je on na svojim novcima uz zemaljski grb dodao i najodličniju čest svog plemenskog grba; no on se samo u proljeću 1278. (16. i 20. aprila) spominje banom, a kasnije nosi na prosto ime „magistra“ (1291, 1293.) i župana boršodskog (1297., 1298.)[3]).

Taj Stefan Lindwa vladao je vrlo kratko vrijeme i to negdje od polovice novembra 1277., gdje mu se neki Henrik nazivlje predšasnikom[4]) pa najdulje do mjeseca maja 1278., gdje se na 9. spominje Nikola, sin Henrika, banom cijele Slavonije[5]).

Nije moguće, da je za to kratko vrijeme svoga vladanja dao skovati onu razmjerno opsežnu seriju banovaca sa krstom na oličju, i već s toga razloga valja nam te novce pripisati kojemu drugomu banu.

Na nekoj listini od 13. januara 1295., kojoj se nalazi original u muzeju ljubljanskom, visi pečat od žućkastog voska sa ovakim grbom: srcolik štit sa tri kose prutice, a više štita kao dragulj (Kleinod)

---

[1]) Fejer: „Codex dipl.“ V., 2., 430., 478.

[2]) Otac ovog Stefana bijaše Haholt (spominje se u godinama 1265., 1266., 1272., 1273.), sin „Velikog Haholta“, a bratom mu se spominje neki Matija, sinom pak Nikola, saladski župan (1335.).

[3]) Dr. Ivan Bojničić spominje, da je bio banom 1282., ali ne označuje vrela. („Adel v. Kroatien und Slavonien“. ad: Bánffy de Lindwa).

[4]) Farlati: „Illyr. sacrum“ V., 378.

[5]) Fejer: „Codex dipl.“ V., II., 498.

krst sa jednakim krakovima. U orti pečata desno od štita nalazi se isti krst nešto manji, a lijevo cvijet.

Pečat bana Stefana goričkog i vodičkog (god. 1295.).

Natpis u okrugu pečata glasi

S(IGILLUM) STEPHA[NI] BAN[I] TO[CIU]S SCLAVONIE *

Ime bana Stefana nalazimo i u samoj listini, kojom daruje manastiru u Landstrasu neki posjed.

Isti pečat, samo slabije sačuvan, nalazi se na listini od 2. februara 1290.[1]), kojom ban Stefan podjeljuje nekom Frisku (Frischo) Altenburgu popust desetine u Zeburu.

Taj ban Stefan spominje se vrlo često u listinama XIII. vijeka, te je član vrlo ugledne plemićke hrvatske obitelji Babonega[2]).

Začetnik te obitelji bijaše knez *(comes)* gorički Stefan, koji se spominje već 1210. godine. On je pratio kralja Andriju II. sa 250 momaka o svom trošku u svetu zemlju, te ga je kralj za to nagradio osobitim povlasticama 1218.

Njegov sin Stefan, koji je 1241. od Bele IV. dobio i Vodicu u Bosni, te se pleme otale prozvalo vodičanskim, imagjaše četiri sina; od ovih spomenuti je osobito Babonega II., osnovatelja linije Babonezića i Stefana III., bana slavonskog, komu pripada netom opisani pečat, a po tome i novci sa krstom na licu.

---

[1]) Godina je u originalu ispravljena. Original u muzeju u Ljubljani.

[2]) Ja držim, da nazivlja Babonići, Babonosići nijesu korektna, već da valja tu obitelj po praocu Babonegu zvati Babonezima ili Babonezićima. Isti grb kao onaj na pečatu Stjepana Babonezića nalazi se, kako me je prijazno upozorio gosp. ministerijalni savjetnik G. Pauler i na jednom pečatu u arkivu peštanskom (br. 845), na listini palatina Dioniza kneza Okićkog, a sina nekog kneza Gjure. Na žalost nije poznato, u kojoj su rodbinskoj svezi bili Okići sa Babonezima.

Ban Stefan se u svim listinama nazivlje samo sinom „kneza" Stefana bez pobliže oznake obitelji, a da je potomak knezova goričkih i vodičkih, zaključiti je po tome, što su u istom manastiru u Landstrasu, što ga po listini od 1295. darivaše ban Stefan a poslije (1321.) sinovi Stefana Babonezića Ivan, Gjuro, Dioniz i Pavao[1]), već odavna sahranjivali Babonezi svoje listine, kako nam to izrično svjedoči listina slavonskog vojvode Bele od godine 1269.[2]).

Dokazuje nam se to i time, što je ban Stjepan u pounskom kraju, na Megjurječju Une i Sane, gdje je sagragjen grad Blagaj i odakle potekoše Babonezi blagajskog koljena, nakupovao zemljišta, te time raširio imanje, kojim gospodovahu potomci blagajskog porijekla.

Stefan raširio je posjed na Uni valjda i uslijed parnice, koja se zapodjela glede ostavštine Ivačina (bana 1270.—1272.), sina bana i vojvode slavonskog i kapetana štajerskog Stefana. Bar se i on spominje u ulomku neke listine od god. 1278. megju strankama, koje su se radi tog našljedstva borile[3]), i pomenute godine mir sklopile; a godine 1279. nalazimo zabilježeno, da se je izmirio i sa Nikolom, onda banom, a sinom bivšeg bana Henrika[4]).

Stefan, koji se od 1280.—1287. spominje sam banom, imao je za vlade Andrije III., a za vremena anžuvinske borbe o prijesto cijeli niz protubanova. Spominju se Radislav, Brikcio, Gisingovci Henrik, Nikola i Ivan itd.

U to vrijeme stegnuta mu je moć valjda na staru djedovinu na Gorici i Vodici, te na nove posjede na Sani i Uni, gdje je stolovao bilo u Blagaju, bilo u gradu Zrinju, gdje je izdao darovnicu manastira Landstrasa (1295.).

Vlada bana Stefana pada u ono doba, kada je već pod kraj vlade Ladislava Kumana, a osobito u početak vlade Andrije III. Mlećanina, Hrvatskom i Ugarskom zavladao beskrajni nemir, koji se je tek utišao, kad je Anžuvinac zasio na prijesto.

U to doba zasjede toliko banova na bansku stolicu, te su ili samo kratko vrijeme banovali, ili se tek borili sa protubanovima, da je vrlo teško po dosadanjim vrelima izvjesno odrediti vrijeme, kada je koji vladao.

To se tim teže dade ustanoviti, što su banovi imali običaj i iza svoje ostavke nazivati se u privatnim i javnim listinama „banom", pa tako se u isto doba poviše njih ponose tim naslovom.

---

[1]) Dvije listine u ljubljanskom muzeju.
[2]) Sr. Regesta Kukuljevića u „Starinama", sv. 27., str. 91.
[3]) „Bulletino di archeol. e storia Dalmata" IV,. 71.
[4]) Kukuljević: Regesta u „Starinama" 27., 164.

Tako se uz Stjepana, koji se od godine 1278. pa sve do 1295. u listinama nazivlje banom, spominje cijeli niz drugih banova, a moglo bi se to možda i tako tumačiti, da su u pojedinim dijelovima vladali posebni banovi, kao reprezentanti raznih oprečnih političkih struja.

Novci sa krstom više kune imadu ove sigle: Ŀ R, Ɪɪ R, S Ŀ i S R.

Najobičniji i u nekoliko varijanata zastupljeni tip je onaj sa siglama Ŀ R, koje označuje ime *Ladislaus Rex*. U druge vrste ono Ɪɪ ili je pokvareno Ŀ ili ℼ, pa označuje prema tome ime kralja Ladislava, ili Andrije III. U Sigla S Ŀ tumačiti nam je S na ime samoga bana Stefana a Ŀ na ime kraljevo *Ladislaus*. Taj tumač slaže se time, da je ban Stefan vladao za oba ova kralja, a dosljedno s ovim tumačem valja nam i novce bez krsta na licu, koji na zaličju imadu sigle S Ŀ, pripisati banu Stefanu, odnosno takogjer kralju Ladislavu IV.

U nalazu iz Duna-Szekcső nagjen je megju tim jedan banovac sa križem i siglama S R. Sigle *(Stefanus rex)* uvršćuju taj novac u vladu Stefana V. (1270.—1272.), a gore smo naveli razloge, s kojih nam valja uvrstiti te novce najkasnije u prvo doba vlade Ladislava. Po tome su se kovali ti „križari" već prije bana Stefana.

Za vlade Stefana V. bijaše samo jedan od njega priznati ban cijele Slavonije, po imenu Ivačin (Ioachim) s pridjevkom Petkari, koga obično drže sinom bana Stefana, kapetana štajerskog — dakle iz kuće Gut-Keleda. Grb Gut-Keleda — u koliko ga poznamo — megju tim nema krsta.

U kojem li je srodstvu ban Stefan, brat Babonegov, bio s tim Ivačinom, nije mi jasno; svakako se Stefan navodi megju baštinicima Ivačinovim.

Na osnovu toga mogli bismo samo hipotetički izreći, da Ivačin Petkari, ako je bio zbilja sin kapetana Stefana, dakle roda Gut-Keledova, imagjaše uz stari grb možda i posebni, a taj je preuzeo Stefan s baštinom iza Ivačina.

Time bi se tumačilo, za što u Babonegova brata nahodimo drugi grb, nego u njegovih sinova.

2. Stefan i Ivan Babonezići (1309.—1323.).

Druga vrsta banovaca sa banskim grbovima imade na licu mjesto zvijezde više kune gornji trup uspinjućeg se lava.

Taj grb imade po Ritterovoj banologiji Konja, sin vojvode erdeljskog Tome, koji je bio banom Dalmacije i Hrvatske (1365.), a otac glasovitog kurijalnog suca Franka Szechenya. No tome banu ne smijemo te novce pripisati s razloga, jer je bio samo banom Hrvatske i Dalmacije, a ne „cjelokupne" Slavonije, a i vlada mu pada pod konac one perijode,

u kojoj su se kovali autonomni slavonski novci, dok nas čitavi vanjski oblik tih novaca upućuje, da ih uvrstimo u nešto ranije doba. Kuna na licu

Grb bana Konje po banologiji Ritterovoj (god. 1365.).

prikazana je skokom na desno, što je karakteristikon starijih kovina, a na dva eksemplara iz Brdara nalazimo mjesto zvijezde pod kunom stilizovan krin, koji nas opet upućuje na to, da ga uvrstimo bar u početak anžuvinske vladavine.

Od banova, koji u to doba vladahu, imagjahu dvojica u grbu lava: Stefan Stjeniščak (1316.), sin Babonegov i Ivan, sin ovog Stefana a unuk Babonegov.

To koljeno promijenilo je stariji grb, kojim se je, kako vidjesmo služio i brat Babonegov, ban Stefan, u toliko, što je više grba sa tri kose pruge zamijenilo onaj krst sa slikom lava.

Razlog, za što je nova linija, koja vuče lozu od Babonega, promijenila grb, nije poznat, a ni vrijeme, kada je taj grb promijenjen ne da se tačno ustanoviti. Najstariji grb nalazimo na pečatu Babonegova sina Stefana na listini od 15. marta 1308., kojoj se original čuva u dvorskom arkivu u Beču.

Pečat sina Babonegova Stefana (god. 1308.), poslije bana.

Natpis pečata u okrugu glasi: S COMITIS . STEPhANI FILII COMITIS BAB(ONE)E *, a grb na oblik srcolika štita imade u dônjoj poli kose pruge kao i grb starije loze.

Krst više štita nestao je te je mjesto njega uvršćen u gornju polu štita prednji dio lava.

Više štita je šljem, urešen na tjemenu grančicama.

S obje strane štita smješten je u orti pečata po jedan cvijet, koji imade tek za to neku znamenitost, što ga nagjosmo i na pečatu Stefana Vodičanskog, a nagjosmo ga i na pečatu Mihajla Blagaja od godine 1498. u štitu više kosih prutica (original u Pešti), te na grbovima Babonića Blagajskih, koje je Dr. Bojnezičić priopćio u svom grbovniku[1]).

Sličan je i pečat Gjure, sina bana Stefana Babonezića, koji se nahodi na listini, izdanoj 21. decembra 1321. u Ozlju, kojom braća Gjuro, Dioniz i Pavao obećaju opatu manastira Landstrasa Ivanu, da ne će oštećivati manastirskog posjeda[2]). Pečat Gjurin razlikuje se u toliko od očevog, što je šljem krilat, a mjesto cvjetova u orti imade grančica.

Natpis u okrugu ovoga pečata, rekonstruiran po drugom jednom otisku u istoj zbirci glasio je: S COMITIS GEORGII FILII STEFANI BANI BABONIh *.

Pečat Gjure Babonezića (god. 1321.).

Spomenuti nam je napokon jošte i pečat Ivana sina Stefana Babonezića na listini od god. 1321., izdanoj u Zagrebu, kojom braća Ivan, Gjuro, Dioniz i Pavao poklanjaju manastiru Landstrasu crkvu sv. Gjure u Lichbergu[3]).

Na štitu se tu razabiru tek slabo kose pruge, dok je lav smješten više šljema, a na orti pečata izrezane su hrastove grane. Natpis glasi:

S·C(OM)ITIS [IO]hA[NIS F]ILII STEhANI BANI *.

[1]) Dr. Ivan Bojničić: „Der Adel von Kroatien und Slavonien“, tabla 5.
[2]) Original u muzeju u Ljubljani.
[3]) Original je takogjer u Ljubljani.

U svih tih grbova ostao je stari lik grba — kose prutice — nepromijenjen, a samo ono, što se u heraldici nazivlje draguljem (= Kleinod) promijenilo se, te se na mjesto krsta smjestio lav.

Pečat bana Ivana Babonezića (god. 1321.).

Kada je nastala genealoška legenda, da Babonezi vuku lozu od stare rimske obitelji Ursina, zamijeniše lava s megjedom (= *ursus* = megjed), kako to već nalazimo i na grbu Pavla, sina Stefana Babonega, što je otisnut na jednom pečatu od god. 1336., gdje onaj lav naliči više na megjeda ili na vuka[1]), nego na lava, a u ona dva grba, što ih Dr. Bojničić iznosi u svom grbovniku, stariji iz Fuggerovog grbovnika imade još lava, dok drugi, mlagjega porijekla, imade uz to i lik megjeda.

O banu Stefanu Babonezići, koji u mletačkim listinama nosi pridjevak „de Stennizuale"[2]) imade spomena u listinama iz godine 1310. i 1311., te ga kralj Karlo Roberto poziva da štiti posjed zagrebačkih gragjana, Kobilju, koji ih ide po pravu vlasništva.

Znamenit postao je Stefan time, što je pripomogao, da se dovrši borba zagrebačkog kaptola glede posjeda grada Medvedgrada pod Šljemenom.

Taj grad bijaše isprvine kaptolski, no 1291. izdao ga je kastelan Gardun kralju Andriji III., koji ga povjeri Mlećanima Nikoli i Janinu Torrustiu. Ovaj potonji — „crni Januš" — izišao je sa svojih zavadica i krvavih borbi sa kaptolom i Zagrebčanima na zao glas, te je i postigao, da mu se je predala na neko vrijeme zagrebačka kovnica (1294.).

1) Vidi „Turul" Budapest XI., str. 148., izdao Antun Pór.
2) Sr. Ljubić: „Listine" I., 192., 255.

Pošto je „crni" Januš poginuo u seljačkoj buni, naslijedi ga početkom XIV. vijeka u kastelanstvu brat mu kanonik Marko Torrusti, a ovaj prodade Medvedgrad Stefanu Babonegu.

Biskup Augustin Kazoti započeo je megju tim parnicu, da pribavi kaptolu opet taj grad, što ga je izgubio izdajom kastelana. Ta parnica, u kojoj je sudjelovao i papin legat, trajala je do 1310, a te godine izjavio je Babonezić, da će „za spas duše svoje" predati grad kaptolu, ako mu ovaj vrati kupovninu, koju je platio kanoniku Marku. Kaptol prihvati tu ponudu i pristane na uvjet, da Babonezi imadu ostati dotle kastelani u Medvedgradu, dok se ne isplati sva kupovnina, a kaptol da je dužan do onda davati kastelanu za uzdržavanje posade svake godine hiljadu kabala vina, 500 kabala žita i četrdeset maraka srebra u novcu.

Babonezi ostadoše tako kastelani sve do godine 1323. Te godine osugjen je ban Ivan Baboneg s veleizdaje, a sva mu dobra budu zaplijenjena i tako dogje Medvedgrad opet u kraljeve ruke[1]).

3. Nikola Lindva (1343.—1346.)

U brdarskom nalazu bijaše još jedna vrsta banovaca sa domaćim grbom banovim. Sličan ali nepotpuno sačuvan komad već je Weszerle priopćio u svom atlasu (E. I., sl. 33.), ali je brdarski komad ako i ne savršeno, svakako u toliko bolje sačuvan, da se grb jasnije razabire.

Na licu tog banovca vigjamo kunu u trci na lijevo, više nje krunu, dolje listak djeteljine. Natpis u okolici glasi: ·MONETA NICOLAI· BANI ✱.

Na zaličju ima obični dvostruki krst, u gornjem polju dva polumjeseca, dolje mjesto običnih okrunjenih glava dvije bikovlje glave, a megju rogovima smješten je krst[2]). Kao sigle upotrebljena su slova B N, koja bijahu sigurno inicijali bana Nikole.

Bikovlja glava s krstom više tjemena je domaći grb obitelji Lendvaya (Lindwa), od koje potječe nekoliko slavonskih banova.

Po stilu, izradbi i po svom sadržaju valja nam te novce uvrstiti u mlagje doba autonomne kovnice.

U to doba bila su samo dva bana, po imenu Nikola, ban Nikola Szechy ili de Zeech, kako ga pišu u starim listinama, te njegov predšasnik Nikola, koji upotrebljavaše isti grb, kako ga vigjamo na banovcima.

1) Sr. Tkalčić: „Monum. hist. civ. Zagrabiae" I., CLXXXIV. i dalje. Tamo su i dotične listine.
2) Rupp držaše po eksemplaru u Weszerla te glave za tronoge.

U priloženoj slici reproduciram pečat toga bana, koji se nahodi na listini od 23. septembra 1345. u kr. državnom arkivu u Budimpešti.

Grb bana Nikole Lindve na pečatu od god. 1345.

Pečat je dobro sačuvan, samo je otpao vosak tamo, gdje je pod njime bila pričvršćena svilena vrpca, pa je i onaj krst više tjemena nestao. Natpis glasi [S·ПICO]LΉI·BΉПI TOCIVS SCLΛVOПIΘ.

Time je dakle postanak toga banovca posve sigurno ustanovljen (1343.—1346.).

Ritter-Vitezović spominje u svojoj banologiji uz godinu 1313. bana Nikolu, te mu daje isti grb, kao što ga imagjaše naš ban Nikola.

Grb bana Nikole, po Vitezovićevoj banologiji.

Moguće, da su oba bana identična, ali ako i jesu, ne smijemo taj banovac već radi štilističnih razloga uvrstiti u početak XIIII. vijeka, gdje je novac i po tipu i po vrijednosti bolji bio nego što nam se reprezentira naš primjerak.

Bana Nikolu, koji bijaše velikim županom šopronjskim, poslao je kralj Karlo Roberto sa vojskom Magjara i Kumana u Hrvatsku, da uguši

bunu, što je podigoše Babonezići i s koje oni izgubiše svoj posjed. Nikola provalio je s vojskom sve do Spljeta, a onda se vratio u Ugarsku.

1344., mjeseca aprila, imenova ga kralj banom, a kralj Ljudevit mu povjeri, da dosadanjeg čanadskog biskupa Jakova instalira biskupom zagrebačkim. O tom banu znamo dalje, da je sa knezom veljskim i modruškim raspravljao, kako bi se uredilo i preustrojilo pobiranje kraljevskog poreza tridesetine. Knez veljski zagovarao je dosadanji običaj, koji je vladao od starine i tako zaključi generalna kongregacija u Križevcima 8. augusta 1344., da valja i nadalje pobirati taj porez istim načinom, kojemu se je narod od davnine svikao.

1344. pomirio je Nikola sinove svoga predšasnika, Mikca Prodanića, koji su vodili parnicu radi svoje baštine iza oca, a isti taj ban Nikola dao je na 11. novembra 1344. zagrebačku kovnicu u zakup magistru J a k o v u.

Za prispodobu navodim još ove pečate sa grbom Lendvaya:

Bikovlja glava, s krstom megju rogovima, koji se tek slabo razabire i s natpisom: [S·ПICO]LΉI·BΉПI TOC[IV]S S[CLΉ]VOПΘ[* od godine 1345., u državnom arkivu u Budimu br. 33.339.

Sličan pečat s natpisom: .... COLΉ BΉПI SCL·ΉVOПIΘ * od godine 1353., 14. oktobra, kojim se služio Nikolin našljednik u banstvu Nikola Seć, u državnom arkivu u Budimu br. 33.408, i napokon vrlo lijepo sačuvan pečat braće Stefana i Nikole Lindwe, sinova mu, od godine 1383., u istom arkivu br. 34.370.

4. Nikola Seć (1346.—1352.; 1361.—1368.).

Niz banovaca, koje možemo ustanoviti na osnovu domaćeg banskog grba, završićemo sa banovcem, koji na licu imade više k u n e, k o j a t r č i, l i j e v o d v i j e o r l o v s k e g l a v e, a pod njom kao obično z v i j e z d u.

Tip na zaličju razlikuje se od dosadanjega u toliko, što su okrunjene glave smještene više prijeke grede krsta, a pod njom vigjamo opet dvostruke orlovske glave.

Natpis u okrugu na licu glasi: ΩOПΘT RΘGƧ ƧαПΉVO *, dakle korumpirano od običnog natpisa: ΩOПΘT(Ή) RΘG(I)S (P) SαLΉVO-(ПΉ) *, te i neke natpise, u kojima se već gubi savez i smisao:

ΩOПΘ IS P CΉVSSΉ *

i αOПSΘOS PΘIПΉOПΠ *

Ti nam dakle novci daju najbolji osnov, da ustanovimo doba, kada su nastali i ostali banovci sa nerazumljivim natpisom.

Grb na ovim novcima je grb obitelji Szechya, samo da se radi tijesna mjesta na novcu nije otisnuo čitav orao, već samo najvažniji mu dio: dvije glave.

Nikola Seć bijaše sin podvojvode sedmogradskog Petra, bio je *magister dapiferorum*, te se u listinama u toj časti spominje sve do godine 1345.[1]) Banom imenovan je valjda naredne godine. O njegovom radu, dok još bijaše ban, malo šta znamo. Zanimljiva mu je listina, kojom daje gradu Zagrebu pravo, da na potoku Medveščaku (Medvednici) načini majdan soli *„salvo jure regali prout alias in regno Hungarie infra terminos regalis est consuetudo"*. Banom cijele Slavonije ostao je samo do godine 1351., jer se u toj godini zove *„Quondam banus tocius Sclavonie et Croatie nunc vero bano de Zeuerino"*.

Poslije bude po drugi put imenovan banom Slavonije i Hrvatske, te ostade na banstvu od prilike do 1361., a naslijedio ga je Leustak, ban cijele Slavonije. Od tog doba nazivlje se on sve do godine 1379. u listinama banom Dalmacije i Hrvatske.

Za prispodobu grba navodim grb bana Nikole Seća po Ritter-Vitezovićevoj banologiji. Još valja spomenuti pečat na listini od 24. augusta 1367. u kr. državnom arkivu u Budimu br. 33.668, koji je dosta hrgjavo uzdržan, te se jedva razabire orao, a od natpisa ostalo je čitljivo: S · NICOLAI *[comitis de Zech* to] CIVS SCLAVONIE BANI ✱.

Grb bana Nikole Seća, po Vitezovićevoj banologiji.

Grb kurijalnog suca Nikole Seća na pečatu od godine 1382.

Vrlo lijepo sačuvan je pečat istoga Nikole, kurijalnog sudije od godine 1382. (državni arkiv u Budimu br. 33.726), što ga reproduciram u slici.

1) „Codex Andegavensiss", IV., 514.

5. Vojvoda Stefan (1350.—1354).

Suvremeni sa netom opisanim, ali u tehničkom pogledu bolje izragjeni novac nalazi se u gradskom muzeju u Osijeku.

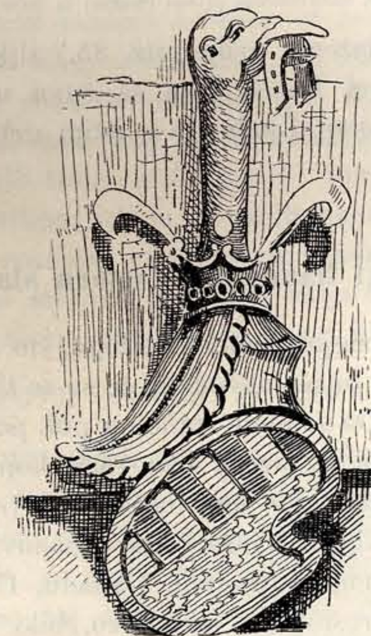
Taj novac, nagjen kod Klise, akoprem je po natpisu slavonski novac, u ostalom se bitno razlikuje od svih dosadanjih.

Cijelu sredinu lica zaprema stilistički izragjen krin, domaći grb anžuvinske kuće. U dvostrukoj okolici čita se natpis: M DS P SCLAVONIAM ✱ dakle: *„M(oneta) d(uci)s p(er) Sclavoniam."* Taj novac već je stoga važan, jer je jedini, na komu je gramatički korektan sufiks akuzativa u riječi *„Sclavoniam"*.

Na zaličju vidi se šljem (Kübelhelm), a kao dragulj na njemu kruna, iz koje niče nojeva glava sa potkovom u kljunu, a sa strane po jedno nojevo pero.

Sigle s obje strane šljema jesu NI BA, što valja da tumačimo imenom *Nicolaus Banus.*

Noja naći ćemo vrlo često na novcima ugarskim iz anžuvinskog doba. Prikazuje se ili čitav (Weszerle II., sl. 15., 12. i 26., u potonjem

Ugarsko-anžuvinski grb na emaljiranoj kopči.

slučaju kako svoja jaja krije), ili pak kao dragulj ugarsko-anžuvinskog grba netom opisanim načinom (ibidem sl. 6. i 29.) na novcima Ljudevita I.[1]).

1) Sravni i grbove u Nyary Albert: „A Heraldika vezerzfonala", Budimpešta 1886., str. 55. i 56.

Kao tumač tome grbu citira Rupp II., str. 10 ovu izreku iz opisa svečanog sprovoda Karla Roberta po suvremenom ljetopiscu:

„... *In quorum quidem militum dictis regalibus equis insidentium galeis aureis coronis circumdatis, insignia sub forma struthionis avis, quae per ipsum dominum regem vita sibi comite haberi, et ferri consueverat, habebantur.*“

Grb na našem novcu je dakle anžuvinski.

Sudeći po siglama, kovao je taj novac ban imenom Nikola, a sudeći po grbu, kovan je u ime slavonskog vojvode (sr. „*moneta ducis*“ na licu) iz kuće anžuvinske.

Taj vojvoda mogao je biti samo Stefan, sin Karla Roberta a brat kralja Ljudevita, koji od godine 1350. nosi naslov vojvode slavonskoga. Kada se 1351. oženio s Margaretom, koja se poslije takogjer nazivlje vojvotkinjom slavonskom, imenovan je vojvodom sedmogradskim te pogje onamo. Za njegova odsuća naravski mu zastupnik bijaše ban Nikola Seć, koji je i taj novac kovao. Mi ga dakle možemo uvrstiti u vrijeme od 1351.—1354.

Ugarski obol sa anžuvinskim grbom (nojem) iz dobe Ljudevita I.

Radi prispodobe prilažemo ovdje (str. 85.) sliku ugarsko-anžuvinskog grba na jednoj emaljiranoj kopči, koja se čuva u riznici falačke kapele Karla Velikog[1]) i jedan obol Ljudevita s istim grbom.

IX. Ugarski banovci po uzoru slavonskih.

Dobar glas, na koji izigjoše banovci s toga, što su bili finije skovani od novaca susjednih kovnica, bijaše povodom, te su se ti novci do mala pomolili i u inostranom prometu. Da se tome stane na put, počele su ugarske komore da kuju i promeću dinare po uzoru banovaca, koji su ovim po vanjskom licu nalikovali, a dobili takogjer ime banovaca *(denarii banales).*

Već koncem XIII. vijeka bijaše osim u banovini u prometu banovaca po Srijemu, Pečuhu, Vacu, Ostrogonu, Čanadu, Cegledu, Sedmogradskoj i Vesprimu, gdje su se trošili bilo isključivo, bilo uz druge vrste novaca.

Da je jedna država našljedovala novac druge države, nije neobično, a leži u samoj naravi novčanog razvitka, koji je uvijek išao za tim, da našljeduje one oblike, koji se prometu najbolje prilagodiše. Tako se poslije

[1]) Isporedi Dr. Franz Bock: „Karls des Grossen Pfalzkapelle und ihre Kunstschätze“. Köln und Neuss 1865., I., 75.

ugarska zlatna forinta — *florenus hungaricalis* — u drugim državama uzela za uzor, po kojemu se kovali zlatni novci.

U magjarskim kovnicama su se monetari — imitirajući banske novce — držali samo imena i vanjskog oblika, dok je vrijednost tih ugarskih banovaca bila različita, obično manja, nego li u originalnih slavonskih.

Premda se je samo pečujska marka razlikovala od slavonske, te je vrijedila 48 groša, dok su ostale marke, srijemska, ostrogonska i vacka vrijedile 40 budimskih groša, kao i slavonska, ipak bijahu vrijednosni odnošaji u svakoj kovnici različiti, jer se u svakoj računao različit broj dinara na jednu marku.

S toga su bili ljudi onoga doba prinuždeni, da radi lašnjeg računa preračunavaju novce po budimskoj vrijednosti, kako to nalazimo izraženo u zaključnoj stavci računa papinskog poreznika Jakova Berengara:

„*Summa summarum totius libri de pecuniis, receptis per dominum Jacobum Berengarii collectorem et alios subcollectores suos ac dominum Raymundum de Bonafato similiter collectorem, facit novem milia CCC et LXXXV. marcas cum dimidia ad compotum Budensem computando, que marca facit LVI grossos, quia omnes pecunie, que in toto isto libro continentur, et qualescunque marche sunt et pecunia, reducte sunt ad marcas predictas Budenses, quia maiores in pondere et numero habentur et esse noscuntur, et ubicunque nominantur pense in isto libro, semper pro XL denariis computantur. Marche autem diversi numeri et ponderis sunt in regno Hungarie*“[1]).

Različite vrste banovaca, koji su se i oblikom i težinom megju sobom razlikovali, danas je vrlo teško razlučivati i opredjeljivati pojedine vrste tih ugarskih, po slavonskom uzoru kovanih banovaca.

U tu kategoriju spadaju najprije već spomenuti restituirani dinari, koji su bili posve slični slavonskim, dalje valja amo uvrstiti one banovce, koji su po tipu posve slični slavonskim, samo im natpis na licu glasi:

MONETA REGIS P VNGARIA ✱.

Natpis ih odaje ugarskim novcem, a ako se pridržaše na njima tipovi, pa i sam grb Slavonije, činilo se to za to, da što više naliče slavonskim, ne bi li tako prije i laglje stekli ugleda.

Ovi komadi valjda su prvi, koji su se kovali u Ugarskoj, a kada se promet naviknuo na taj novi tip, počeše tipove banskih dinara po malo mijenjati, te se prije svega izostavljao na licu zemaljski grb Slavonije.

[1]) Računi kolektora papinskog desetinskog bira izdani su zajedno u Monumenta Vaticana Hungariae: Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria 1281—1375. Budap. 1887. Sadržaj: Popisi Mag. Gerarda de Mutina 1281—1286; Rufin de Cibinio 1317—1320; Jacob Berengarius i Raimund de Bonafatto 1332—1337; Gaillhard de Carceribus 1338—1342; Arnold de La Cucina 1350—1354. i t. d.

Mjesto njega stavila se ondje kraljeva slika, grb ugarski ili grb anžuvinski ili drugi zgodni motiv. Isto tako se promijenio natpis, a mjesto običnog slavonskog dolazi u okrugu MONETA VNGARIE, MONETA KARVLI, ili MONETA REGIS KARVLI *. i t. d.

Motivi na zaličju ostadoše dugo nepromijenjeni, a samo pojedinosti promijeniše se prema prilikama. Dvostruki je pak krst u svima jednak.

Tačno razlikovanje tih ugarskih banovaca po današnjem stanju znanosti nije moguće, a nadmašuje opseg ove radnje, jer spada u specijalnu ugarsku numizmatiku. Ja držim, da je dovoljno radi prispodobe istaknuti samo najobičnije ugarske banovce, te sam s toga u redu slavonskih banovaca nekoliko njih na kraju spomenuo.

1. Pečujski banovci.

Odnošaje vrednotâ pečujske kovnice možemo proračunati po popisima desetinskog bira papinskih kolektora od godine 1317.—1320., gdje se veli na str. 20.:

„In primis vacavit semel prepositura Quinqueecclesiensis, cujus fructus ascendebant ad summam XXXIIII marcharum argenti banalium, computatis II^cXL pro qualibet marcha, de quibus pro domino nostro elegi medietatem videlicet XVII marchas, quarum quelibet valet III florenos.“

Isti način izražaja naći ćemo i na drugim mjestima tog popisa, u koliko se odnose na pečujsku biskupiju.

Prema tome vrijedila je pečujska kao i slavonska marka 3 forinte, ali je imala 240 banovaca.

Na strani 22. kazuje se dalje:

„Item postea de fructibus tertie partis quorundam redituum dicte plebis spectantium ad moniales monasterii sancte Margarite de insula Budensi, qui ascendebant in universo ad summam XVIIII marcharum et unius fertonis eiusdem fini argenti, elegi medietatem, videlicet VIIII marchas et dimidiam et dimidium fertonem, quarum quelibet valet IIII florenos auri.“

Tu se izrično govori o finom srebru, te se veli da fina marka vrijedi 4 for., dok je kovana marka vrijedila 3 for., odakle izvodimo, da su banovci pečujske kovnice kovani od srebra sa $^{750}/_{1000}$ finoće.

U istim popisima desetinskog bira od god. 1332.—1337. nalazimo ovu značajnu rečenicu:

„Sciendum est, quod de pecunia recepta de Diocesi & Ecclesia Quinqueecclesiensi in quacunque moneta, facit marca VI pensas & quinque parvi denarii medii seu parvi vienenses vocati et duplicati, banales dicti, faciunt unum grossum, et ascendit summa de predicto libro in toto DCLXIIII marcas minus IV grossis ad numerum quinqueecclesiensem videlicet cum sex pensis computando marcam, et ad compotum Budensem computando faciunt DLXVIIII marcas minus XII grossis, marca autem Budensis facit LVI grossos, pensa autem Budensis facit XL denarios ubique & marca Quinqueecclesiensis facit XXXXVIII grossos.“

Ili: *„Magister Guilhelums canonicus ibidem solvit prodomino episcopo Quinqueecclesiensi centum marchas ad numerum civitatis et diocesis eiusdem videlicet XLVIII grossos pro marcha computando in banalibus, que faciunt marchas Budenses LXXI marchas et XXIII grossos.“*

Vrednote po pečujskom kurzu bijahu dakle ove:

1 pečujska marka = 6 penza = 240 dinara
1 budimski groš = 5 pečujska banovca
1 pečujska marka = 48 groša
1 budimska marka = 56 groša.

Pečujska marka odnosila se dakle prema budimskoj kao 6 : 7 (penza), 48 : 56 (groša) ili kao 240 : 280 (banovaca).

Ako je pečujska marka kao i slavonska marka vrijedila 3 forinte, ali imala na broj za 40 dinara više od slavonske, slijedi, da je pečujski banovac bio za $^1/_6$ laglji od zagrebačkog, ili da se je vrijednost ovih vrsta odnašala kao 5 : 6, ili kao 1 : 1·2.

Pečujska komora bijaše jedna od prvih, koja kovaše dinare imenom banovaca, jer se već u jednoj listini od 1285. spominju pečujski dinari, koji su išli kao poslije 6 penza na jednu marku [1]).

1288. spominju se i u Baranji marke *„denariorum banalium, pro qualibet marca sex pensas denariorum banalium computando“*.

1352. izrično se spominje u Baranji posebni lokalni kurz: *„novem marcas, quamlibet cum sex pensis latorum viennensium ad racionen de Baranya computando“* [2]).

2. Srijemski banovci.

U popisu papinskog desetinskog bira, što ga je kao kolektor sastavio Gailhard de Carceribus u god. 1338.—1342., spominju se ove rečenice, koje se odnose na arcidjakonat srijemski:

„Primo Helias presbiter de Charug pro tribus annis ultimis solvit XXX grossos, VII. banales pro grosso quolibet computando et ponebant marcham singuli pro LX grossos.“ — — — — —

„Item Amiratus plebanus de Semelina Inferiori solvit pro tota decima sexennali II marchas minus IX grossis, LXX banales pro fertone computando et VII

[1]) Wenzel: „Codex Arpad. IX., 436., 191., 192., XII., 476.
[2]) „Codex Andegavensis“ V., 600.

banales pro grosso.„ — — „D. Clemens Plebanus de Zegung, Archidiaconus Syrmiensis solvit VI marcas cum media, VII banales pro grosso computando.“

Prema tome bijaše u srijemskoj kovnici u običaju ovaj vrijednosni šema:

1 groš = 7 srijemska banovca,

1 marka = 40 groša = 280 srijemska banovca.

Pošto je srijemska marka vrijedila kao i slavonski 40 groša, a budimska 56, to stajahu obje megju sobom kao 5 : 7.

Pošto je srijemska imala istu vrijednost kao slavonska, ali brojem za 80 dinara više, slijedi, da je srijemski dinar bio slabiji od zagrebačkog, a megjusobna vrijednost bješe im u razmjeru kao 1 : 1·4.

Odnošaje srijemske i pečujske kovnice za vrijeme, kada bijahu sjedinjene, karakterišu nam potanje dvije listine ostrogonskog primatijalnog arkiva[1]).

Jednu listinu izdao je Karlo I. 2. februara 1342. te njome daje srijemsko-pečujsku komoru za 1500 m. godišnje u zakup magistru Andriji de Chempelényi. Iz uvoda tog ugovora razabiremo, da je područje ovih komora obuhvatalo slijedeće županije: Srijem, Vuku, Bačku, Bodrog, Baranju, Šomogj, Tolnu i Salad.

Comes camerae imao je da kuje dinare III. kombustije, dakle sa $^{2}/_{3}$ fina srebra, a iz jedne fine marke 12 penza ili 480 komada dinara. 8 penza (= 320 kom.) tih dinara imali su dakle zakonitu težinu jedne budimske marke.

1 zlatna forinta vrijedila je 90 ovih dinara, a 1 marka zlata od 12 karata vrijedila je 7 maraka dinara na vagi.

Monetari imali su na javnim trgovima da izlažu nove dinare te da ih zamjenjuju za stare, i to 3 nova dinara za 4 bečka ili za druge dinare iste vrijednosti.

I u toj listini zabranjuje se privatnicima kupovati i primati stari novac, a ko bi se pronašao kriv, kaznio bi se zaplijenom zatečene kontrabande i deshonestacijom. Jednako je bilo zabranjeno izvažati srebro i stari novac.

Osim drugih potanjih ustanova te listine istaknuti nam je samo to, da je i ovdje dužan zakupnik komore, da brani falzifikaciju novca, da krivce progoni, a ako toga ne bi učinio da se sam kazni, te i tu ustanovu, da je taj novac imao vrijednost ne samo u području obih kovnica, nego u cijeloj kraljevini.

Drugu listinu izdao je kralj Ljudevit I. u Višegradu, 25. marta 1345., a daje njome obe kovnice budimskom gragjaninu Nikoli de Zathmar u zakup za 3300 maraka.

Po tom ugovoru bijaše dužan *comes camerae,* da iz jedne marke fina srebra kuje $8^{1}/_{2}$ penza = 340 din., III kombustije, dakle sa $^{2}/_{3}$ finoće.

[1]) Obe te listine imadu se tek po izvornicima objelodaniti u „Monumenta strigoniensia“, megju tim prijaznim posredovanjem gosp. dvorsk. savjetnika dra L. pl. Thalloczy-a bijaše mi moguće, dobiti ih na uvid, te iz njih ispisati, što je po nas osobito važno.

8 penza i 16 din. (= 336 d.) vrijedilo je jednu marku fina srebra na vagi, a 6 d. vrijedilo je jedan novi groš.

Kod zamjenjivanja novih dinara za stare, davalo se 6 novih za 7 bečkih ili drugih istovrijednih dinara, a samo kada se lukrum plaćao starim novcem, računalo se 8 starih srijemskih dinara za 6 nova.

Osim cijelih dinara kovao je *comes camerae* i poludinare (obole).

I taj novac imao je zakonitu vrijednost po cijeloj Ugarskoj od granice do granice.

Zanimljiva je ta listina i s toga, jer iz nje razabiremo, da se *lucrum camerae* nije više naplaćivao u naravi već se otkupljivao. Slobodni kraljevski gradovi plaćali su u to ime posebni porez i to Slankamen 240 m., Zemun 15 m., Sv. Demeter 50 m., Engh 60 m., Nogolaz 25 m., Eztyan 30 m., Segusd, Apanyas, Labaad, Chehy, Pečuh po 40 m. Na ladanju plaćalo se osim toga od svake kapije (porte) 3 nova groša (= 18 d.)

Novi novci izlagali su se u prisutnosti povjerenika nadbiskupa ostrogonskog i magistra *tavarnicorum* na tablama na zamjenu. Ova dvojica jamčili su za zakoniti postupak kod kovanja novca i kod zamjenjivanja, a za to je dobio nadbiskup od svake marke kovana srebra 1 pondus, *magister tavarnicorum* dobio je pak svaki dan, kad se novac kovao $^{1}/_{2}$ fertona (= $^{1}/_{8}$ m.). Da uzmogne vršiti taj nadzor imagjaše nadbiskupski povjerenik ključeve kovnice u pohrani, a time i pravo, ako *comes camerae* ne bi redovito plaćao nadbiskupski pizet, da ne otvara kovnice prije, dok se ne namiri dug.

Zakupnik bijaše dužan da plati dvorskom vicekancelaru za sastavljanje zakupnog ugovora 30 maraka, a osim toga i obične notarijalne troškove.

I ta listina imade posebnih ustanova o zabrani trgovine i izvoza staroga srebra, protiv krivotvorenju novaca i t. d. Staro srebro imalo se donositi u kraljevsku kuću (kovnicu) i tamo karatirati, te obilježiti biljegom komornog grofa.

Disciplina u kovnici bijaše na taj način uregjena, da je komorni grof sudio svojim radnicima i činovnicima, a njemu samomu sudio je *magister tavarnicorum.*

3. Ostrogonski banovci.

U zbroju popisa papinskog bira od god. 1317.—1420., opisuju se vrednote ostrogonske ovako:

„Item argenti banalium CLXXVI banalibus pro marca qualibet computatis VIIII marche, quarum quelibet valet III florenos auri.“

Ili: *„Summa marcharum argenti banalium receptarum in civitate et diocesi supradictis*[1]) *VIII marche, CLXXVI banalibus pro qualibet marcha computatis quarum quelibet valet III florenos auri, Valent in summa XXVII florenos auri.“*

[1]) Id est in strigoniensi.

„*Item argenti banalium CLXXVI banalibus pro marca qualibet computatis VIIII marche, quarum quelibet valet III florenos auri.*“

Ostrogonska marka vrijedi dakle toliko, koliko slavonska (= 3 for.), ali imade brojem samo 176 dinara. Vrijednost ostrogonskog dinara bijaše dakle veća od vrijednosti slavonskog, a odnošaj obim vrstama banovaca 25 : 22.

4. Vacki banovci.

I po vackoj biskupiji trošio se poseban banovac, a išlo ih 40 na 1 ferto ili 160 na jednu marku. Marka vrijedila je 40 groša, dakle kao slavonska za 16 groša manje nego budimska.

To nam potvrgjuju ovi zapisi papinog poreznika Gailharda de Carceribus (1338.—1342.):

„*Dominus Martinus canonicus dicte ecclesie solvit pro ultimo anno mediam marcham LX banales pro fertone computando.*“

„ . . . . *Et est sciendum quod in isto archidiaconatu currunt LX banales pro fertone et XL grossi pro marcha.*“ Dalje nalazimo primjedbu:

„*Summa assignatae pecunie pro supradictis de supradicta XIII marche minus XXX banalibus, videlicet LX banales antiquos pro fertone computando. Et fuit actum expresse, quod si tali banales non currerent ibidem, quod ipsi solventes servarent cameram indempnam.*“

Iste novčane vrednote bile su, kako nalazimo u istom popisu i u arcidjakonatu segedinskom.

5. Prijegled vrijednota najobičnijih ugarskih banovaca.

(U prvoj poli XIV. vijeka.)

Kovnica	Marka	Zlatne for.	Groša	Penza	Dinara	Razmjer prema budimskoj marci
Zagreb	1	3	40	5	200	5 : 7
Pečuh	1	3	48	6	240	6 : 7
Srijem	1	—	40	7	280	5 : 7
Ostrogon	1	3	40	$4^2/_5$	176	5 : 7
Vac	1	—	40	4	160	5 : 7

1 pečujski dinar	= 1 zagrebački dinar	1 zagrebački dinar	= 1 pečujski banovac.
1 srijemski „	= 0·71 „ „		= 1·4 srijemski „
1 ostrogonski „	= 1·136 „ „		= 0·84 ostrogonski „
1 vacki „	= 1·25 „ „		= 0·8 vacki „
1 budimski „	= 0·83 „ „		= 1·2 budimski „

X. Sistematički prijegled slavonskih banovaca.

A. Prva vrsta banovaca.

BANOVCI ARPADOVSKOG DOBA.

Broj	Težina [1])	Lice	Zaličje	Literatura, odnosno nalazište [2])
		Bela IV. [3])		
		a) Dinari s običnim natpisom.		
		I.		
		Kuna u trci na desno [4]), izmegju dvije zvijezde. Natpis u dvostrukom vijencu bisera.	Patrijarkalni (dvostruki) krst na podnošku, s obje mu strane dvije okrunjene glave, jedna gledajući u drugu; gore desno zvijezda, lijevo polumjesec. Iz središta krsta niču bilo mali cvjetovi, bilo bobice ili kolutići. Kraj donje prijeke grede krsta smještene su sigle.	
1	0·86	MONETA B REGIS P SCLAVONIA ✱	Na raskršću bobice, u polumjesecu kolutić. Sigle: ○ ○	Wesz. XVI., 34. C. kr. dvorski muzej.
2	—	MONETA B REGIS P SCLAVONI ∘ A ∘ ✱	○ ○	Wesz. ib. 32.
3	—	MONETA · B · REGIS P SCLAVONIA · ✱	○ ○	Wesz. ib. 29. Rupp I, 197.
4	—	MONETA · B · REGIS P SCLAVONIA ✱	○ ○	D.-Szekcső 4 kom.
5	—	MONETA · B · REGIS P SCLAVONIA : ✱	○ ○	Wesz. XVI., 31.

[1]) Vagao sam samo bolje sačuvane komade. Brojevi u zaporci [ ] označuju popriječnu težinu, pronagjenu mjerenjem povećeg broja komada.

[2]) Brojevi kod nalazišta označuju množinu nagjenih komada iste vrste.

[3]) Tipovi što slijede, ponavljali su se i za vlade Karla Roberta.

[4]) Valja mi upozoriti, da sam u radnji dosljedno naveo orijentaciju, kaku je heraldika usvojila. Oznake desno i lijevo ne ravnaju se po stanovištu motrioca, već po samom predmetu, koji se opisuje.

6	—	MONETA · B · REGIS P SCLA · ONIA · *	o o	Weszerle 33.
7	—	MONETA · B · REGIS P SCLA · ONI·A·*	o o	D.-Szekcső 2 kom.
8	!1·21 0·92 [0·90]	MONETA REGIS P SCLAONIA *	o o	Dv. muz. 2 kom. Budimp. 3 kom. Wesz., Sarajevo.
9	—	MONETA PEGIS P SCLAONIA *	o o	Zagreb.
10	—	MONETA REGIS P SCLAONIA * Različite interpunkcije.	o o	D.-Szek. 90 kom.
11	0·80	MONET·A · REGIS P SCLAONIA *	o o	Budimpešta.
12	[0·95]	MOIETA REGIS P SCLAONIA Kuna sa dugačkim ušima.	o o	Budimp. 3 kom. Wesz. XVI., 36. R. I., 131., 32.
			II.	
1	0·89 0·882 [0·915] 0·92	MONETA REGIS P SCLAONIA *	U polumjesecu kolutić ili bobica. U središtu cvjetovi. Sigle:	Dv. muz. 3 kom. Budimp. po više komada. D.-Szek. 106 k.
2	—	MONETA REGIS P SCLAONI·A	isto	Budimp. 2 kom.
3	—	MONETA · REGIS P SCLAONI·A *	isto	Bosna 2 kom. Osijek 1 kom.
4	—	MONETA REGS P SCLAONIA *	isto	Budimpešta.
5	0·94	MONETA ERGS P SCLA·ONIA *	isto	„

6	!0·72	MONETA ERGIS P SCLAON *		Budimpešta.
7	0·94	MONETA RGS P SCLAONIA *	isto	„
			III.	
1	!1·04	MONETA REGIS P SCLAONIA *	U središtu bobice, u polumjesecu kolutić Sigle:	Rupp 171. Budimp. 1 kom.
2	0·94	MONETA · REGIS P SCLAO · N · A · *		Dv. muz. 1 kom. Budimp. 3 kom.
3	0·82	Različitom interpunkcijom: MONETA · REGIS P SCLAONI · A *		Tešanj 1 kom. D.-Szek. 35 kom. W. E. I., 4.
4	0·83	MONETA · REGIS P SCLAONIA · *		Dvorski muzej.
5	—	MONETA REGIS P SCLAONI · A · *		Budimp. 2 kom.
6	1·00	MONETA REGIS P SCLAONIA *	U središtu cvjetovi.	Dvorski muzej.
7	0·83	MONETA REGIS P SCLAONIA *	U središtu nema ni cvjetića ni bobica.	D.-Szekcső 1 kom.

IV.

1	[0·932] 0·95	U natpisu različite interpunkcije. MONETA REGIS P SCLAVONI·A·*	U središtu cvjetovi, u polumjesecu kolutić. h̃ R̃	Budimpešta. Dvorski muzej. D.-Szek. 74 kom.
2	—	MONETA·REGIS P SC·L·A·O·N·A *	h̃ R̃	Budimp. 1 kom.
3	—	MONETA REGIS P SC·L·AONIA *	Bez kolutića u polumjesecu. Sigle: h̃ R̃	D.-Szekcső 2 kom.

b) Dinari s naslovom vojvode.

I.

		Kuna desno, izmegju dvije zvijezde. Natpis:	Dvostruk krst, pod njim okrunjene glave, gore zvijezda (desno) i polumjesec (lijevo). Iz središta niču bobice. Sigle: o o	
1	—	MONETA DVCIS P SCLAVONIA *		

II.

1	0·90	MONETA DVCIS P SCLAVONIA *	U polumjesecu kolutić. Sigle: ⚜ ⚜	Rupp 172.
2	0·90	MONETA DVCIS P SCLAVONIA·*·	⚜ ⚜	
3	0·98	MONETA DVCIS P SCLAVONIA *	⚜ ⚜	D.-Szeksző 9 kom.
4	[0 98]	MONETA·DVCIS P SLAVONI·A·*	⚜ ⚜	Budimpešta.
5	[0·95]	MONETA DVCIS P SCLAVONIA *	U polumjesecu cvjetak. ⚜ ⚜	„

III.

1	0·93 1·15!	MONETA DVCIS P SCLAVONI·A *	U polumjesecu bobica. Sigle: h̃ R̃	Dv. i osječki muz. Wesz. XIV., 50. Rupp 138. D.-Szek. 42 kom.
2	1·03	MONETA DVCIS P SCLAVONIA·*·	h̃ R̃	Wesz. XIV., 51.
3	1·07	MONETA DVCIS P SCLA·ONI·A·*	h̃ R̃	Dvorski muzej.
4	0·87	MONETA·DVCIS P SCLAVONIA *	h̃ R̃	„
5	0·90	MONETA DVCIS P SCLAVONIA *	Bez bobice u polumjesecu. h̃ R̃	D.-Szeksző 1 kom.

IV.

1	1·05	MONETA·DVCIS P SCLAVONIA *	Bez cirkumfleksa. U polumjesecu kolutić. S a	Budimpešta.

c) Oboli.

I.

		Kuna desno, izmegju dvije zvijezde. Natpis u dvostrukoj okolici:	Dvostruki krst, pod njim okrunjene glave, gore zvijezda (desno) i polumjesec (lijevo), a u njem cvijetak. Sigle: [illegible] [illegible]	Budimpešta.
1	—	MONETA RGIS P SL·AONIA *		

II.

1	0·402 do 0·60	Kuna na desno, gore i dolje zvijezda. Natpis: REX SCL AONIE	U središtu bobice, u polumjesecu kolutić. Sigle: o o	Zb. Nuber. 4 kom. Budimpešta 5 kom., Zagr. 4 k. Dv. muz. W. E. I., 22., 23.

2	—	Kuna na desno, gore i dolje zvijezda. Natpis: REX SCL AVONIE	Zvijezda lijevo, polumjesec des. U polumjesecu nema kolutića.	Budimpešta

III.

1	0·455	DVX SCL AVONIE	Kao gore.	Budimpešta. Zbirka Nuberova.
2		·DVX S·CL·A·VO·N·I·E·	Kao gore.	Wesz. I., 21.

Stjepan V.

I.

		Kuna u trci na desno, izmegju dvije zvijezde. Natpis u dvostrukom vijencu bisera.	Patrijarkalni (dvostruki) krst na podnošku, s obje mu strane dvije okrunjene glave, jedna gledajući u drugu; gore desno zvijezda, lijevo polumjesec.		
1	0·92	MONETA REGIS P SCLAVONIA *		S̃ R̃	Dvorski muzej.
2	1·07	MONETA REGIS P SCLAVONA *		S̃ R̃	"
3	0·71	MONETA REGIS P SDLAOIA ∘ *		S̃ R̃	Budimpešta.
4	1·05	IINETA REGIS P SCLAVORIA *		S̃ R̃	"
5	[0·855]	MONECA REGIS P SCLAVONIA *	U polumjesecu kolutić ili bobica	S̃ R̃	Budimpešta.
6	[0·855]	MONETA REGIS P SCLAVONI *		S̃ R̃	
7	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA *		S̃ R̃	D.-Szek. 13 kom.

8	0·80	MONETA REGIS R SLAONIA +		S̃ R̃	Budimpešta.
9	—	MONETA RGS P SCLAVONIA *		S̃ R̃	Budimp. falzifik.?
10	—	MONETA BEGIS P SCLAV o NIA *		S̃ R̃	Budimpešta.
11	—	MONCTA PI'CI P SCI'AVONIA *		S̃ R̃	Zagreb.
12	0·76	MONETA REGIS P SCLAVONA *		S̃ R̃	Budimpešta.
13	[0·75]	MONETA REGIS P SCLAVONIA *		S̃ R̃	"
14	1·07	[illegible]ETA R·OIS 9 [illegible]CLAONIAR *		S̃ B̃	"
15	[0·91]	MONETA REGIS P SCLAVONIA *		S̃ R̃	
16	[1·01]	MONETA ˅ REGIS P SCLAVONIA : *	U polumjesecu cvijetak	S̃ R̃	D.-Szek. 194 kom. Osijek. Budimpešta.
		(Različita interpunkcija:)			
17	[0·88]	MONETA REGIS P SCLAVONIA *		S̃ R̃	
18	—	·MONETA ˅ REGIS P SCLAVONI ˅ A ˅ *		S̃ R̃	Bosna.
19	0·89	MONETA BEGIS P SCLAVONIA *		S̃ R̃	Budimpešta
20	0·84	MONETA REGIS P SCLAVONA *		S̃ R̃	"
21	—	MONETA REGIS P SCLAVON *		S̃ R̃	Wesz. E. I., 14.
22	—	MONETA REGIS P SCLAONI *		S̃ R̃	Rupp.
23	0·75	MONETA RE[illegible]S P SCLAON *		S̃ ?	Budimpešta.

24	0·82	MONETA REGIS P SCLAVON *	Zvijezda lijevo, polumjesec des., u njem bobica; S̃ R̃	Dvorski muzej.
25	—	MONETA REGIS P SCLAON * ·	U polumjesecu cvijetak; S̃ [R̃]	
26	—	MONFTA REGIS P SCLAVONIA *	U polumjesecu četiri piknje; S̃ R̃	D.-Szekcsö 3 kom.
27	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA	Polumjesec desno, zvijezda lijevo. Bez cirkumfleksa. Sigle: S R	D.-Szekcsö 1 kom.

II.

1	0·855	MONETA REGIS P SCLAVONIA	R̃ S̃	Brdari 1 kom. Budimpešta.
2	0·93	MONETA REGIS P SCLAVONIA	R̃ S̃	Brdari 2 kom.
3	0·807	HONETA REGIS P SCLAAVONIA +	R̃ S̃	Brdari 4 kom.
4	—	MO.NETA · REGIS · P SC : LAVONIA *	U polumjesecu cvijetak; R̃ S̃	Budimpešta.
5	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	R̃ S̃	Rupp 226.
6	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA +	R̃ S̃	D.-Szek. 1 kom.
7	—	MONETA REGIS P SCLAVOI ∘ N ∘ I ∘ A * Prostor izmegju slova, ispunjen je tačkama.	U polumjesecu kolutić; Sigle bez cirkumfleksa: R S	Budimpešta.

Stjepan V. Ban Joakim (?).

I.

1	—	Kuna desno, pod njom zvijezda, više nje krst, grb banov. MONETA REGIS P SCLAVONIA *	Patrijarkalni (dvostruki) krst na podnošku, s obje mu strane dvije okrunjene glave, jedna gledajući u drugu; gore desno zvijezda, lijevo polumjesec. U polumjesecu cvijetak; S̃ R̃	D.-Szekcsö 1 kom.

Ladislav IV.

I.

Kuna u trci na desno, izmegju dvije zvijezde. Natpis u dvostrukom vijencu bisera. — Patrijarkalni (dvostruki) krst na podnošku, s obje mu strane dvije okrunjene glave, jedna gledajući u drugu; gore desno zvijezde, lijevo polumjesec.

1	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	R̃ L̃	Budimpešta.
2	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	R̃ L̃	Zagreb. Dvorski muzej.
3	0·83	isto	U polumjesecu cvijetak; R̃ L̃	
4	[0·97]	isto	R̃ L̃	Sarajevo, Zagreb. Budimpešta. Dvorski muzej.
5	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	R̃ L̃	Zagreb.
6	0·77	MONETA REGIS P SCLAVONH *	R̃ L̃	Sarajevo.
7	[0·8]	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	R̃ L̃	D.-Szekcsö 5 kom.

8	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA ✱	U polumjesecu cvijetak. R̃ L̃	Zagreb.
9	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA ✱	U polumjesecu bobica. R̃ L̃	Zagreb, Budimp.
10	—	isto	Za okrunjenim glavama po jedna piknja. R̃ L̃	Zagreb 1 kom.
11	—	AONETA REGIS P SCLAONI ✱	Polumjesec desno, zvijezda lijevo. Я̃ L̃	Budimpešta.
12	[0·82]	MONETA REGIS P SCLAVONIA ✱	Sitnije slovo R više prijeke grede. R̃ R L̃	Sarajevo. Budimpešta.
13	—	isto	R̃ R L̃	Wesz., R. 270.
14	[0·79]	isto	Za okrunjenim glavama po jedna piknja. R̃ R L̃	Budimpešta.

II.

1	0·83	MONETA REGIS P SCLAVONI · A · ✱	U polumjesecu cvijetak. L̃ R̃	Beč. Budimpešta.
2	0·98	MONETA · REIS P SCLAVONI · A · ✱	L̃ R̃	D.-Szekcső 1 kom.

III.

		Kuna u trci na desno, izmegju dvije zvijezde. Natpis u dvostrukom vijencu bisera.	Patrijarkalni (dvostruki) krst na podnošku, s obje mu strane dvije okrunjene glave, jedna gledajući u drugu; gore desno zvijezda, lijevo polumjesec.	
1	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA ✱	U polumjesesu cvijetak. S̃ L̃	Zagreb.
2	—	MONETA REGIS P SCLAVON · IA ✱	S̃ L̃	„
3	—	MONETA REGIS P SCLATOI ✱	S̃ L̃	Budimpešta.
4	[0·65]	MONETA REGIS P SCLAVONA ✱	S̃ L̃	„
5	—	MONETA EGIS P SCLAVONIA ✱	S̃ L̃	„
6	—	isto. Manji modulus u vrijednosti obola.	isto	„
7	0·74	MONETA REQIS ✱ SCLAVOI ✱	S̃ L̃	„
8	—	MONETA EGIS P SCLAVNIA ✱ Manji modulus u vrijednosti obola.	S̃ L	Zagreb.
9	—	MONETA REGIS P SCLAVONI ✱	U polumjesecu kolutić. Л̃ S̃	„

Ban Stjepan Babonezić. Kralj Ladislav IV.

I.

1	[0·95]	Kuna desno, pod njom zvijezda, više nje krst.	Patrijarkalni (dvostruki) krst na podnošku, s obje mu strane dvije okrunjene glave, jedna gledajući u drugu; gore desno zvijezda, lijevo polumjesec.	
		MONETA REGIS P SCLAVONIA *	U polumjesecu cvijetak ✦. L̃ R̃	Nuber. Budimpešta. Zagreb.
2	[1·04]	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	Ĩ R̃	Budimp., Zagreb.
3	[0·81]	MONETA REGIS P SCLAVON *	Ĩ R̃	Budimpešta.
4	[0·96] [0·84]	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	S̃ L̃	Budimpešta. Zagreb. Nuber.
5	—	isto	Ĩ R̃ (= L R ili A R)	Nuber.

Andrija III.

I.

		Kuna u trci na desno, izmegju dvije zvijezde. Natpis u dvostrukom vijencu bisera.	Patrijarkalni (dvostruki) krst na podnošku, s obje mu strane dvije okrunjene glave, jedna gledajući u drugu; gore desno zvijezda, lijevo polumjesec.	
1	[0·78]	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	R̃ Ã	Brdari 4 kom. Budimpešta.
2	0·72	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	R̃ Ã	Dvorski muzej.

3	0·75	·M·ON·E·T·A · R·G·I·S· P·S:C·L·A:O·N·I·A·*	R̃ Ã	Budimpešta.
4	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	Za okrunjenim glavama mali kolutići. R̃ Ã	„
5	—	isto	Isto, a na donjoj prijekoj gredi četiri cvijetka. R̃ Ã	Rupp 291.
6	—	MONET·A REƎIS P SCLAVONIA *	Na donjoj prijekoj gredi tri cvijetka. R̃ Ã	Wesz. I., 19.
7	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	U polumjesecu kolutić ◡. R̃ Ã	Zagreb.

II.

1	—	MONETA ▮▮▮▮ SCLAVONIA *	U polumjesecu cvijetak ✦. Ã R̃	Budimpešta.
2	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA ∘ *	Polumjesec, u njem kolutić lijevo, zvijezda desno. Ã R̃	„

Obol.

III.

1	—	Kuna na desno, izmegju dvije zvijezde. Natpis: REX SCL AVONIE	Dvostruk krst, okrunjene glave, zvijezda (desno) i polumjesec (lijevo). U sredini bobice. Sigle: R̃ Ã	

Različite sigle dosadanje vrste.

I.

		Kuna u trci na desno, izmegju dvije zvijezde. Natpis u dvostrukom vijencu bisera.	Patrijarkalni (dvostruki) krst na podnošku, s obje mu strane dvije okrunjene glave, jedna gledajući u drugu; gore desno zvijezda, lijevo polumjesec.	
1	0·65 izlizan.	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	U polumjesecu cvijetak. B̃ L̃	Budimpešta.
2	—	MONETA REGIS P SCLATONIA *	U polumjesecu kolutić. Ñ S̃	
3	[0·84]	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	M̃ Ĩ	Brdari 5 kom.
4	—	::::::::::: P SCLAVONIA	M̃ Ĩ	Zagreb.
5	—	MONET·A REGIS P SC·LAN *	Slova bez cirkumfleksa. U polumjesecu kolutić. N N	"
6	!0·76	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	Slova bez cirkumfleksa. U polumjesecu nema kolutića. O T	Budimpešta.
7	—	MONETA REGIS ♀ SCLAVONI·A·*	S̃ Ã	Zagreb.
8	—	MONETA R:::: P SCLAVONIA *	S̃ Ã	"
9	—	MONETA REGIS ♀ SCLAVONIA *	S̃ Ã	"

10	—	MONETA EGIS P SLATONIA *	U polumjesecu bobica. S̃ Ĩ	Budimpešta.
11	0·71	.... REGIS P SCLATONIA *	S̃ S̃	"
12	—	MONETA CIO SCLAVONI * Stari falzifikat manjeg modula (obolus).	Polumjesec bez piknje. S̃ Ñ	"
13	—	MONETA EGIS P SCLAVONA *	U polumjesecu mali krst. S̃ Z̃	"
14	0·75	MONETA REGIS P SCLAVONIA	(Više h cirkumfleks). Φ h̃	"

Pavao († 1312.) i Mladen († 1322.) Šubići.

Soldini po mletačkom uzoru.

I.

1	1·52	 Svetitelj punolik, stojeć; oko glave osjenka od bisera; daje desnicom banu barjak, a ljevicom drži knjigu. Desno do svetitelja ban, punolik, uspravan; uzima desnicom barjak a u lijevoj ruci drži kratko žezlo. Natpis do svetitelja: DVX PAVL· Niz držak barjaka: BAN, do bana: MLADEN·	Isus, punolik, sjedi na prijestolu, oko glave osjenka s krstom. Do glave monogrami: IC XC	Ljubić: „Popis jugosl. Novaca“ str. 188.
2	—	Sličan komad sa nekoliko razlika u pečatu.	isto	„
3	—	Isti tip uz manje razlike u otisku; natpis glasi: Do svetitelja: DVX PAVL· Niz barjak: B A N H L A D Do bana: SECVNDVS	IC +C	„

4	2·05	 Kao gornji a natpis glasi: DV+ PAVL· BAN MLAD SECVNDVS	I+ XC	Ljubić p. 189., 4.
5	—	Kao gornji, a natpis: ⁝VX PAVI B A N M L A Ь SECVND	CI XC	Sarajevski muzej.
6	—	 Isto DVX PAVL· B A N H L A Ь SECVNDA(S)	IC +C	Budimpešta.

BANOVCI ANŽUVINSKOG DOBA.

Kralj Karlo Roberto i Ban Ivan (1309.).

I.

Broj	Težina	Lice	Zaličje	Literatura, odnosno nalazište
1	0·79	MON[ETTA RE]GIS P SCLAVONIA *	Ĩ K̃	Brdari 1 kom.
2	[0·744]	MONETTA REGIS P SCLAVONIA *	Ĩ ꓘ̃	Brdari 5 kom.
3	—	isto	U polumjesecu kolutić ◡° Ĩ R̃	Budimpešta.
4	0·96 [0·80]	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	K̃ Ĩ	Brdari 13 kom. Saraj., Zagreb.
5	0·83 [0·85]	isto	K Ĩ	Brdari 15 kom.
6	0·72 [0·83]	isto	T̃ Ĩ	Brdari 11 kom. Zagreb.
7	[0·825]	isto	⊥̃ Ĩ	Brdari 2 kom.
8	[0·811]	MONETTA REGIS P SCLAVONIA	R̃ Ĩ	Brdari 37 kom. Budimpešta.
9	—	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	R̃ Ĩ	Wesz. E. I., 28.
10	—	MONETA R∷IS P SCLAVONA *	P̃ Ĩ	Sarajevo.

Kralj Karlo Roberto i Ban Stjepan Babonezić

(1310.—1313., 1316.—1318.).

II.

1	[0·783]	MONETTA REGIS P SCLAVONIA *	K̃ S̃	Tešanj. Saraj. Zagreb. Budimpešta. Brdari 53 kom.
2	[0·78]	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	K̃ S̃	Brdari 23 kom.
3	[0·762]	isto	k̃ S̃	Brdari 4 kom.

Ban Stjepan Babonić (1310.—1313.; 1316.).

I.

1	[0·70]	 Kuna desno, dolje zvijezda, gore više kune gornji trup uspinjućeg se lava. MONETA REGIS P SCLAVONIA	Patrijarkalni (dvostruki) krst na podnošku, s obje mu strane dvije okrunjene glave, jedna gledajući u drugu; gore desno zvijezda, lijevo polumjesec. Polumjesec des., zvijezda lijevo. R̃	Budimpešta. Zagreb.
2	—	 isto	Ã	Zagreb.
3	0·71 0·69	 Isto, samo pod kunom mjesto zvijezde krin. MONETA REGIS P SCLAVONIA *	K̃ S̃	Brdari 2 kom.

B. Druga vrsta banovaca (prelazni tip).

Broj	Težina	Lice	Zaličje	Literatura, odnosno nalazište
		Karlo Roberto.		
		I.		
1	—	Kuna desno, više nje kruna, a zvijezda pod njom naliči ruži. MONETA REGIS P SCLAVONIA *	Dvostruki krst, pod njim dvije okrunjene glave. Na raskršću bobice, gore zvijezda (desno) i polumjesec sa kolutićem (lijevo). ·B M	Brdari 1 kom.
		II.		
		Kuna desno, gore kruna, dolje zvijezda.	Dvostruki krst, dolje dvije okrunjene glave. Na donjoj prijekoj gredi dva goluba. Sigle bez cirkumfleksa.	
1	0·808	MONETA REGIS P SCLAVONI *	K M	Sarajevo.
2	—	MONET REGIS P SCLAVONI *	K M	Budimpešta
3	—	MONET REGISS P SCLAVONI *	K M	„
4	[0·83]	MONETA REGIS P SCLAVONI *	K M	Brdari 4 kom.
5	[0·80]	MONETA REGIS P SCLAVONIA *	K M	Brdari 1 kom. Wesz. II., 19. (Karl. Rob.).

6	—	WONETA REGIS P SCLAONA ✱	K M	Wesz. E. I., 27.
		III.		
1	[0·63]	Kuna desno, više nje kruna, dolje polumjesec i zvijezda[1]). MONETA REGI P SCLAVONA ✱	Dvostruki krst, dolje dvije okrunjene glave. Na donjoj prijekoj gredi dva goluba. Sigle bez cirkumfleksa. A K	Brdari 1 kom.
2	[0·71]	MONET REGIS P SCLAONA ✱	A [K?]	„ 1 „
3	[0.78]	MONETA REGIS P SCLAVON ✱	K M	„ 5 „
4	—	MONET REGIS P SCLAVON ✱	K M	„ 2 „
5	[0·72]	MONET REGIS P SCLAVONA ✱	K M	„ 3 „
6	—	MONET REGIS P SCLAVONI ✱	K M	„ 4 „
7	—	MONET REGI SCLAVO- NIA L ✱	K M	„ 4 „
8	—	Natpis naopako rezan: LS P SIGDP ATDNOM ✱ INOV\ = MONETA REGIS P SLAONI ✱	S M	Brd. 2 raz. kom.

[1]) Neki komadi bez dvojbe su naopako rezani, uslijed česa je kuna još u treći na desno prikazana. Ove bi po pravu valjalo uvrstiti u slijedeći tipus.

C. Treća vrsta banovaca.

Broj	Težina	Lice	Zaličje	Literatura, odnosno nalazište
		I.		
1	[0·673]	Kuna na lijevo, gore kruna, dolje polumjesec i zvijezda. MOIETA PEGIS P SCLAVON ✱	Dvostruki krst, pod njim dvije okrunjene glave, na prijekim gredama dvije ptice. Sigla nema.	Brdari 5 kom.
2	[0·66]	NOIET PEGIS P SCLAVOIN ×	„ „	„ 6 „
3	[0·683]	MOIETA REGIS P SCLAVONIA ✱	„ „	„ 6 „
4	—	NOIETA PEGIS P SCLAVOA·	„ „	Budimp. 1 kom.
		Migh-ban.		
		II.		
1	—	Kuna na lijevo, gore kruna, dolje polumjesec i zvijezda. AON A REGI.. SL.... ....An ✱	Dvostruki krst, pod njim dvije okrunjene glave, na prijekim gredama dvije ptice. K M	Budimpešta.
2	[0·496]	MONETA PEGIS P SCLXVON ✱	B M	Brdari 3 kom.
3	[0·797]	MONETA REGIS P SCLAVONI ✱	B M	„ 3 „

4	[0·622]	MONATA PAGIS P SALAVONIA * i..... SALAVONIA *	B	M	Brdari 3 kom.
5	[0·685]	MONAT PAGIS P SALAVONIA **	B	M	„ 2 „
6	[0·708]	MONETA PEGIS P SALAVONIA *	B	M	„ 7 „
7	[0·623]	MONETA PEGIS P SALAVONIA *	B	M	„ 11 „
8	[0·637]	MONETA PEGIS P SALAVONIA *	B	M	„ 49 „
9	0·515	MONETA REGIS P SALAVONIA *	B	M	„ 1 „
10	0·63	MONATA RAGIS P SALAVONI *	B	M	„ 7 „
11	0·61	MONATA PAGIS P SALAVONIA *	B	M	„ 4 „
12	[0·59]	MONATA PAGIS P SALAVONIA **	B	M	„ 3 „
13	—	NOETA PAGIS P SALAVONIA *	B	M	Budimpešta.
14	[0·644]	MONETA REGIS P SALAVONIA *	·B	M	Brdari 61 kom.
15	[0·63]	MOETA PEGS P SALAVONI·M *	·B	M	„ 1 „

16	—	MOETA PEGIS P SALAVONIA	·B	M	Brdari 1 kom.
17	[0·631]	S obje strane krune po jedan kolutić. MONETA REGIS P SALAVONIA *	B	M	Brdari 6 kom. Budimpešta.
18	[0·603]	Desno kraj krune tri kolutića. MONETA PEGIS P SALAVONIA *	[B]	M	Brdari 6 kom.
19	—	Iznad kune ⁘ ♕ MONETA REGIS P SALAVONIA *	B	M	Budimpešta.
20	[0·685]	Desno do krune zvijezda. MONETA PEGIS P SALAVONIA *	B	M	Brdari 4 kom. Sarajevo.
21	—	MONEGARIS P SALAVONIA *	B	M	Budimpešta.
22	[0·64]	Bez posebnih znakova. MONETA PEGIS P SALAVONIA *	B	M	Brdari 2 kom.
23	[0·71]	Desno do krune tri osovno nanizana kolutića, lijevo jedan kolutić. MONETA PEGIS P SALAVON[IA *]	[B]	N	„ 1 „

24	0·685	Bez posebnih znakova. VOTA ꟼEGIS ꟼ SIIAVOVIA *	K W	Brdari 1 kom.
25	[0·65]	NOETA PEGIS P SALAVONIA *	M B	„ 4 „
26	—	MONETA REGIS [P] SLAONIA *	M B	Wesz. E. I., 29.
27	[0·75]	MONETA RGIS P SLAONIA ⁝	M B	Brdari 4 kom. Zagreb.
28	—	MONETA RGIS P SCLAONA *	M B	Budimpešta.
29	[0·612]	IIOETA P.EGIS P SALTONIA *	M B	Brdari 4 kom. Budimpešta.
30	[0·64]	Desno do krune tri kolutića. IIOIETA PEGIS P SALAVONIA *	M B	Brdari 2 kom. Budimpešta.
31	[0·65]	Desno do krune u osovnom redu tri kolutića, lijevo jedan IIOIETA PEGIS P SALAVONIA *	M B	Brdari 2 „
32	—	MONETA REGIS P SALAVONIA *	M B	„ 3 „
33	—	MONETA REGIS P SALAVONIA * *	M B	„ 2 „
34	—	MONETA RGIS P SALA *	[M] B	„ 2 „
35	—	MONETA PEGIS P SALAVONI *	M B	„ 2 „

36	—	Desno do krune mali kolutić. MONETA PEGIS P SALAVONIA *	M B	Brdari 5 kom.
37	—	Desno do krune piknjica. MONETA P.EGIS P SALAVONIA *	M B	„ 1 „
38	—	Sa svake strane krune po jedan kolutić. MONETA P.EGIS P SALAVONIA *	M B	„ 4 „
39	—	Slično s ovim natpisom: MONETA P.EGIS P SALAVONIA *	M B	Budimpešta.
40	[0·682]	Kao dosadanji tipovi, ali natpis glasi: MONETX REGIS PER SAXVOX *	M B	Brdari 3 kom.
41	[0·52]	MONETX REGIS PER SALXVM *	M B	„ 4 „

		Obični natpis:		
42	[0·633]	I IONETA REGIS P SALVONIT (*?)	M B	Brdari 65 kom.
43	—	I IOETA PEGIS P SALVONI·A : *	M B	„ 1 „
44	0·45	ΓOIETA PEGIS P SALV/OIII	M B	Budimpešta.
45	[0·668]	MONETA REGIS P SALVONIT *	M B·	Brdari 20 kom.
46	—	MONETA RGIS P SALT *	[M] B	„ 2 „
47	0·45	MONETA REGIS P S[A]L[AV]O *	M [B]	„ 1 „
48	[0·57]	MONETA PEGIS P SALTVON *	M B	„ 9 „
49	[0·601]	MONETA PEGIS P SAAVONI *	M B	„ 18 „
50	[0·621]	MONETA PEGIS P SALAVONIT *	M B	„ 15 „
51	—	NO\ETA PEGIS P SALVONIX	M R	Budimpešta.
52	[0·642]	I ION;TA PKGIS P SALVO NIX	M R	Brdari 11 kom.
53	0·72	MONETA RGIS P SALAONA *	M B·	„ 1 „
54	[0·583]	MONETA PEGIS P SALVONIA *	M R	„ 6 „
55	[0·74]	MONE[TA PE]GIS P SALAVONIA *	M N	„ 1 „
56	0·68	MONATA PAGIS P SALAVOIII^ *	M P	„ 1 „
57	[0·62]	MONATA RAGIS P SALTVONI *·	N M	„ 3 „ Budimpešta.
58	[0·673]	MONATA RAGIS P SALTVONIT *	N M	Brdari 3 kom.
59	—	NONTA PEGIS P SALAVONIA *	P W	Budimpešta.

60	0·72	MONETA REGIS P SELTVONIT *	P M	Brdari 1 kom.
61	0·526	MONETA REGIS P SALTVONI *	R M	„ 1 „
62	—	NONTA PEGIS P SALVONIT *	R M	Budimpešta.
63	0·67	MONETA PEGIS P SALTVONIT *	·R M	Brdari 19 kom. Dvorski muzej. Budimpešta.
64	—	MOIETA REGIS P SALVONIT *	·R M	Brdari 99 kom. Budimpešta.
65	0·48	MONETA REGIS P SALVONIT *	·R M	Brdari 1 kom. Budimpešta.
66	0·648	MOIETA REGIS P SALVONI · T *	·R M	Brdari 5 kom. Budimpešta.
67	[0·68]	NOHETA PEGIS P SALVOEIT *	·R M	Brdari 3 kom.
68	0·70	I IONETA PEGIS P SALVOIIIT	·R M	„ 1 „
		Desno do krune dvije tačke ··		
69	0·63	MONETA PEGIS P SALVONIT *	R M	„ 1 „
		Desno do krune tri tačke ∴		
70	[0·661]	OIETA REGIS P SALVONIT *	·R M	„ 6 „ Budimpešta.
71	[0·66]	IIONETA REGIS P SALVONIT *	·R M	Brdari 4 kom. Budimpešta. Zagreb.
		Bez tačaka.		
72	0·67	MONETA PEGIS P SALVONI · T *	R W	Brdari 1 kom.
73	—	MONETA PEGIS P SALVONIT *	·R W	Budimpešta.
74	[0·61]	I IONETA PKGIS P SALVONIT ×	≍ M	Brdari 2 kom.
75	[0·545	[MONETA RE]GIS P SALIIIONI ×	S ?	„ 2 „

76	0·665	MONETA REGIS P SCLAVIИITA ✳ ✳		S [M?]	Brdari 1 kom.
77	[0·677]	MOIETA REGIS P SCLAVONITA ✳		W R·	„ 10 „ Budimpešta.
78	[0·694]	MONRTA PRGIS P SCLA/ONI ×		W K	Brdari 5 kom.
79	0·76	ПОИR[TA RE]GIS P SCLA/OTA ✳		Ẇ [R?]	„ 1 „
80	[0·65]	IIOIETA REGIS P SCLAVOIA		Ẇ E	„ 2 „
		III.			
		Kuna na lijevo, gore kruna, dolje polumjesec i zvijezda. Natpis glasi:	Dvostruki krst, pod njim dvije okrunjene glave, na prijekim gredama dvije ptice.		
1	[0·673]	MONETA SCLAVO-NI×A×		B M	Brdari 3 „
2	[0·68]	MONETA SCLAVO-NI×E I×		R M	„ 8 „
3	0·64	MONETA SCLAVO-NIEM ×		B M	„ 1 „
4	—	MONETA SCLAVO-NIE×M×		B M	Budimpešta.
5	[0·805]	MONETA SCLAVO-NIE×M×		B M	Brdari 2 kom.
6	[0·638]	MONETA SCLAVO-NI×M×		B M	„ 4 „ Budimpešta.
7	—	MOAETA CLAVO-MIE×V×		R M	Brdari 6 kom.

8	0·50	S obje strane krune po jedna bobica. MONETA SCLAVO-NIE×M×		B M[1])	Brdari 1 kom.
		Bez bobica.			
9	—	MONET[A SCLA]VO-NIE×		M B	„ 1 „
10	—	[M]ONETA ScLAVIO-NI×¦×		M B	„ 1 „
11	—	MONETA SCLAVO-NI×M×		R N	„ 1 „
12	—	MOBETA SCLAVO-NIE×M×		B N	„ 2 „ Budimpešta.
13	—	MONE‖ RS P SLAVOTA ✳		M [B]	Brdari 1 kom.
14	—	MONEART¦ I[‖C]RONA-CIA ✳		M B	„ 2 „
15	—	[MO]NEARTAIS P SC[LAVONIA ✳?][2])		[M] B	„ 1 „

[1]) Novci pod brojem 8. i 12. mogli bi se navesti u prilog mnijenju, što sam ga izneo na strani 85., da naime ptice na zaličju naliče noju. U ova dva primjerka ta je sličnost dosta velika.

[2]) Sličan natpis na jednom banovcu u nar. muzeju u Budimpešti sa siglama B M.

Karlo Roberto.

1	—			
		Kuna lijevo, nad njom kruna, dolje polumjesec i zvijezda. MONETA REGIS I KAROL *	Dvostruki krst, pod njim dvije okrunjene glave, na prijekim gredama dvije ptice. M B	Brdari 1 kom.

Nikola Lindva (1343.—1346.).

1	—			
		Kuna na lijevo, više nje kruna, pod njom list djeteljine. MONETA NICOLAI · BANI	Mjesto okrunjenih glava dvije bikovlje s krstom megju rogovima. Gore dva polumjeseca. Sigle: B N	Wesz. E. I., 53. 1 kom.
2	—			
		MONETA NICOLAI · BAN *	B N	Brdari 1 kom.
3	—	A STAROBOTAIII SOBRA- L STAT *	B N (korumpirana.)	Budimpešta.
4	—	||||||| QA * TATRSTGL *	Sigle izbrisane.	"
5	—	Obolus bez natpisa, inače posve sličan.	B N	"

Nikola Seć (1346.—1352.).

1	—	Kuna lijevo, gore dvije orlove glave, dolje zvijezda. MONETA NAPISSAI *	Dvije okrunjene glave više krsta, a dolje po dvije orlove kao na licu. Sigle: I A (?) bez ~	Budimpešta.
2	—			
		MONETA · REGIS · SAIA	N I	Nuber.
3	—			
		MONETA REGS SAIAVO	A I	Wesz. E. I., 30.
4	—			
		Pod glavom kune slovo A. MONETA RSIS SAEIAO *	A I	Budimpešta.
5	—	isto COISEOSI PAIAAYAA *	A I	"
6	—			
		AOISSEOSI PEIAOAIA *	A I	Wesz. E. I., 32.
7	—	MONETN RA||| ||| AOPIAI *	Bez sigla.	Budimpešta.

8	—			
		MONEIA TEAYS SX *	I n	Wesz. E. I., 31.

Stefan, vojvoda slavonski (1350.—1354.).

1	—			
		Veliki krin u srijedi, naokolo u dvostrukoj bisernoj okolici natpis: M DS P SCLAVO-NIAM * *(Moneta ducis per Sclavoniam.)*	Šljem, na njemu kruna, kao dragulj nojeva glava sa podkovom u kljunu, a sa strane dva nojeva pera. Sigle: n I [B] A *(Nicolaus Banus??)*	U muzeju u Osijeku.

BANOVCI S NATPISOM BEZ SMISLA

kovani za banovanja Nikole Lindve, Nikole Seća, pa do konca autonomne kovnice.

Broj	Težina	Lice	Zaličje	Literatura, odnosno nalazište
		I.		
		Kuna lijevo izmegju krune, polumjeseca i zvijezde. Natpis nema smisla, ali uvijek počimlje sa M a završuje sa B. Natpis počimlje sa Σ	Dvostruk krst, na dônjoj gredi dvije ptice. Sigle su manje više korumpirana slova B M i M B.	
1	—	ΣOATIINMMTHONIAMPB *	B M	Brdari 2 kom.
2	—	ΣIAOTRMOAIdAMATI-NPIB *		„ 2 „
3	—	ΣMITNIVTIOÕOMTIOIID *		„ 1 „
4	—	ΣMOOVAMTIIdVIBODTRB*		„ 2 „
5	—	ΣNONTMRSNOTAIVAB *		„ 4 „
6	—			
		ΣRSAATCIOETRGATPB *		„ 1 „
7	—	Više kune u polju mali cvijetak. Natpis zlo sačuvan. Ima 6 raznih natpisa.		„ 7 „
8	—	Više kune zvijezdica kraj krune. 2 različna komada.		„ 2 „
9	—	Pod kuninom glavom mali cvijet. Razni pečati.		„ 10 „
10	—	Posve nečitljivo.		„ 9 „

II.

		Natpis počinje sa Ξ.		
1	—	ΞΠϤΜΛΠΠδΠVIΜΜΘΜΒ ✠	B M	Brdari 5 kom.
2	—	ΞΜΘΠSΜIΜΠTIΜSΘΛ-ΠϽΜΒ ✠		„ 1 „
3	—	ΞΜΘTΠϽIΜIΜđΠIΠΠΛ-ΜIΒ ✠		„ 1 „
4	—	ΞΜSΠSIΠՈIΒΘՈΞՈΘΒ ✠		„ 1 „
5	—	ΞΜϤϽΠI....ΜđΜϽϤΠIΒ ✠		„ 1 „
6	—	ΞΜΘIΜΠI·ΠIđΛIΜΜ-ΒΘIΜΠΒ ✠		„ 1 „
7	—	Nečitljivo.		„ 6 „
8	—	Iznad kunine glave pupoljak od krina (5 raznih natpisa).		„ 7 „
9	—	Ispod kunine glave krst.		„ 1 „
10	—	Ispod kunine glave mali cvijet (4 razna natpisa).		„ 5 “

III.

		Natpis počinje sa Ξ.		
1	—	ΞΛΠϽΒIΜΜVITđΜIϽ'I-IΛΛΒ ✠	B M	Brdari 1 kom.
2	—	ΞIΠΠΜΜVΘTΜΜΠTS-ΘTΠΜΒ ✠		„ 2 „
3	—	ΞIΠϽTΠΠΘΛIđΛΜ-ΠΠIΠΜΒ ✠		„ 1 „
4	—	ΞΜΘΠΠϾΠΛΠđΜV-ΜIΘΛΠΒ ✠		„ 2 „
5	—	ΞΠϽΒΠIΜΛIΜđΘIϽΜVIΠΒ ✠		„ 2 „

6	—	ΞΗIΘΛTΜՈΠΠ°ϽΘTSI-ΜΛՈΒ ✠	Brdari 1 kom.
7	—	Pod glavom kuninom krst: ΞΠTΠΘΜVΜđTΘΠI-VΠΘΠΒ ✠	„ 1 „
8	—	Pod kuninom glavom cvijet. 3 varijante, od kojih se jedna čita: ΞΜTΠIΘϤTΜđVΠΠ-ΘΠITIΒ ✠	„ 3 „
9	—	Više glave kunine mali cvijet, a natpis glasi: ΞՈSϾΘEΠRΠPISRΠT-ՈIΒ ✠	„ 1 „
10	—	ΞCΠΠSΠIՈΘEΠTΠCΠPΒ ✠	„ 2 „
11	—	ΞPVΠTΜՈPϾΠSՈVRΘΒ ✠	„ 1 „
12	—	Nečitljivi u više raznih otisaka.	„ 26 „

IV.

		Natpis počinje sa Ξ.		
1	—	ΞΜՈΘTΠXΛΠISΠΠ-ϤՈIΠSΒ ✠	B M	Brdari 2 kom.
2	—	ΞΜΠIΛΠΠΜΜIΓΞVΘ-ΠΠΠΒ ✠		„ 1 „
3	—	ΞΜVΜIΠSTϾđΠΜTSΠΜΒ ✠		„ 1 „
4	—	·Ξ·ΒΠϽTSΘđϽΠEΜϤ-SIΠIE·Β·✠		„ 1 „
5	—	ΞΜΘΠVTϾIΜTΜΠI-ՈΛΘΠΒ ✠		„ 2 „
6	—	ΞΠΛVΘΠΛΠđΠΠΛՈ-ΜΠSΒ ✠		„ 2 „
7	—	Više kunine glave cvijetak. ΞΠΘΠITΠVRIϾΠΠ:PIΒ ✠		„ 1 „

8	—	Pod kuninom glavom cvijetak. ΞΩΩΩΘΞΤΡVδΩΤΩΩΘ-ΤVΒ *		Brdari 2 kom.
9	—	ΞΜΩΙΩΘΩSVΙΤΊΙΩΩΘΩΒ *		„ 2 „
10	—	Nečitljivi.		„ 2 „

V.

1	—	Natpis počinje sa Ξ. ΞΛΩΩΤΊΟΜΤVΘδΛΊΙΜ-ΩVΜΘΒ *	M B	Brdari 1 kom.
2	—	ΞΙΤϽΊRΜΘΤΙΦΛΊRΩΘΙΒ *		„ 2 „
3	—	ΞΩΊϽΤΘΓϽΊSΤΊΦΤΩΩΘ-ΩΘΤΘΒ *		„ 1 „
4	—			
		ΞΩDΤVSΤRΤΦΙΩΤΩΛ-SΊΘΒ *		„ 1 „
5	—	ΞΩΩΊϽSΘΊΩΩ · ΦΩΊDΘ-ΜSΩΒ *		„ 2 „
6	—	ΞΩΘΛΘΩΩΩΤΊΦΩΛΙΩΘ-ΩΩΘΒ *		„ 2 „
7	—	ΞΩΘΛΤΊΜΙSΦΜΛΤΙϽΓ-ΊΩΒ *		„ 1 „
8	—	ΞΩVΩΤΩΊVΤVΙЬΜΤ-ΊΘΩΙΙΒ *		„ 1 „
9	—	ΞRΊΘSΩΤΜΤSΦDΊΊS-ΩΤΒ *		„ 2 „
10	—	ΞΤΙΤΘΙΤΞΙΤVΤΦΙΩΤ-ΩΙΒ *		„ 7 „
11	—	Pod kuninom glavom ruža.		„ 4 „
12	—	Nečitljivo.		„ 28 „

VI.

1	—	Natpis počinje sa Ξ. ΞΩRDΤSΙΘΊΦΊDΩΤΊS-ΩΩΒ *	M B	Brdari 3 kom.
2	—	ΞΜΙΊΤΩΊΛΞΩΦΘΩΩΤ-ΙΊΒ *		„ 6 „
3	—	ΞΜVΩΙΤSΤGΦΩΜΤSΤΩΒ *		„ 3 „
4	—	ΞSVΤQΒΩΩΘΤΊVΊSQ-ΊΘQΒ *		„ 2 „
5	—			
		ΞΩΩDΤSΙΘΊΦΊϽΩΤΊS-ΩΤΒ *		„ 1 „
6	—	ΞΩΩΘVΤΓDRΤΙΤSΙΤΙ-ΓΩΒ *		„ 1 „
7	—	ΞΜΙΤΤΘΊΩΙΜΦΊΤΙΘ-ΛΊ · Β *		„ 1 „
8	—	ΞΩΩΩDΤΊΩϽΒΦΊΊΜΛΘ-ΙVΒ *		„ 1 „
9	—	ΞΜΊΩVΤΓϽΩΦΙΤSΩΛΙ-ΤΩΒ *		„ 2 „
10	—	ΞΤSΩΞRΤΘΤΊΊΦΤϽΊΙ-SΊΙΒ *		„ 1 „
11	—	ΞΙVΘΩΤΘΞΙΙΤΙΛΘΊΤΒ *		„ 1 „
12	—	Pod kuninom glavom ruža, 2 različna otiska.		„ 3 „
13	—	Nečitljivo.		„ 30 „

		VII.		
1	—	Natpis počinje sa Ξ. ΞΠΩΜΘΠVΠΠΘΠΘ- ΤΝΜΒ ✱	W B	Brdari 1 kom.
2	—			
		ΞΛϽΒΠΜΛΙΝVΙϽΜVΙΝΒ ✱		„ 1 „
3	—	ΞΝΜVΠΝΛΘΜĿΙΘΝ- ΜΞSΜϤΒ ✱		„ 1 „
4	—	ΞΘЬΒΙΠΘϽΜĿΝΜSΛ- ΜΝΒ ✱		„ 1 „
5	—	ΞΠΙΠVΠΙΝοΙΩĿΠΠΠ- ΠΘΒ ✱		„ 2 „
6	—	Više kunine glave cvijetak. ΞΙΛΙΩĿΠΙΩΠΙΤΠΘΒ ✱		„ 1 „
7	—	Isto u tri razlike.		„ 3 „
8	—	Nečitljivo.		„ 18 „
		VIII.		
1	—			
		Natpis počinje sa Ξ. ΞΠΙΛΠΠΙΩΜΠΙΤSΘ- ΛΙSΒ ✱	W B	Brdari 1 kom.
2	—	ΞΛΘΜΙRSΛΝĿVΘΠΙΜ- ΒΛΝΒ ✱		„ 1 „
3	—	ΞΠΝΜϽΛΠΝΜϽΒĿΙΠΝΜΛ- ΘΙVΒ ✱		„ 1 „
4	—	ΞΜΠΤΙΘΝSΛđΠΙΝΜΠ- VΘΜΒ ✱		„ 1 „

5	—	ΞΘΛΜΠΘΜΛđΠ · ΠVΝΘ- ΜΙΒ ✱		Brdari 2 kom.
6	—	Nečitljivo.		„ 17 „
		IX.		
1	—	Natpis počinje sa IΞ. IΞΛΠΠΒSVΙΘđΛΠΠΠΠΘΒ ✱	W B	Brdari 1 kom.
		X.		
1	—	Iznimno: ϤϘ ϾΘΓΜΙϾΘΠSđSΠ · ϾΠΠ ✱	W K	Brdari 1 kom.
		XI.		
1	—	Natpis počinje sa Ξ. ΞΜϽΠΙϾΜΙΝΜđSΠΘVΝ- ΜΙΝΒ ✱	M W	Brdari 1 kom.
2	—	ΞΜΠΝΝΠΙϽΛΝđΠΙΜϽ- ΠΠ · Β ✱		„ 1 „
3	—			
		ΞΙΠϽΠRΜΘΠΙđΛϤΠΠΝ- ϤΙΒ ✱		„ 1 „
		XII.		
1	—	Nečitljivo.	Nejasne sigle.	Brdari 5 kom.

OBOLI ANŽUVINSKOG DOBA.

Broj	Težina	Lice	Zaličje	Literatura, odnosno nalazište
1	0·18	Kuna lijevo, gore kruna, dolje polumjesec i zvijezda. Natpis fali.	Dvostruk krst, dolje okrunjene glave, na prijekoj gredi dvije ptice. Sigle: M B	Budimpešta.
2	—	isto	M K	Wesz. I., 24.
3	—	isto	·Ǝ M	Weszerle 26. Zagreb.
4	—	isto kraj krune lijevo cvijet.	M L	Weszerle 25.

Ban Nikola.

Broj	Težina	Lice	Zaličje	Literatura, odnosno nalazište
1	—	Polumjesec sa zvijezdom. Natpis u okolici: A^JƆIИ = NIC(o)LA[I BA]	Prednja polovica kune (?) na desno, gore cvijet, dolje polumjesec obrnut, u polju dvije bobice.	Zagreb 1 kom.

Oboli.

Broj	Težina	Lice	Zaličje	Literatura, odnosno nalazište
1	—	Polumjesec i zvijezda, a sa strana po jedna bobica. Natpis ide na opako: AƎ IA oƆ·IИ = NICo[L]AI BA*(ni)*	Kao gore, samo što su još na lijevom rubu tri bobice.	Budimp. 1 kom.

D. Bagatini.

Broj	Težina	Lice	Zaličje	Literatura, odnosno nalazište
1	0·14 do 0·19	Okrunjena glava, obrnuta na desno; na kruni kao dragulj krin. Gore desno zvijezda, lijevo polumjesec sa kolutićem. U polju sigle: B̃ L̃	Dvostruk krst. Pod njim dva krina; na dônjoj prijekoj gredi dvije ptice, gledajući jedna u drugu, više njihovih glava po jedan kolutić. Mjesto sigla dva kolutića: ∘ ∘	Budimpešta. Zagreb. Nuber. (Nalazište zagr. komada je Novi Banovci kod Zemuna.
		Opis ove vrste bagatina osniva se na prispodobi nekolicine dosta hrgjavo sačuvanih komada. Posve dobro sačuvan komad mi nije poznat. Slike tih komada neka razlože način rekonštrukcije.		
2	0·14	Polumjesec sa zvijezdom u okolici [1]).	Inicijal A (Andrija II.)	Zagreb, iz N. Banovaca 1 kom.

[1]) Bagatin onom dinaru, koji je kovan nakon reinkorporacije Dalmacije.

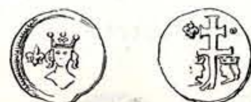
E. Dodatak.

BANOVCI, KOVANI U UGARSKIM KOVNICAMA PO UZORU SLAVONSKIH BANOVACA.

(Tipologičkim redom.)

Broj	Težina	Lice	Zaličje	Literatura, odnosno nalazište
		Ladislav IV.		
1	—	Kuna trči megju dvije zvijezde na desno. Natpis u okolici glasi: MONETA REGIS P VNGARIA *	Kao u *običnih* slavonskih banovaca. Sigle: R L	Rupp I., p. 156.
		Bela IV.		
2	—	Poprsje kralja, punoliko. Natpis: ◦REX BELA	Kao gore. Sigle: ◦ ◦	Rupp sl. 195.
		Isto s natpisom: ◦REX · BELE	U polumjesecu kolutić. Sigle: ◦ ◦	

Broj	Težina	Lice	Zaličje	Literatura, odnosno nalazište
		Karlo Roberto.		
3	0·71 do 0·84	Punoliko poprsje kraljevo. U okolici natpis: MONETA REGIS KARVLI	Kao gore, ali mjesto zvijezde i polumjeseca dva krina. U raskršću nema grančica. Sigle:	Rupp sl. 385.
	0·45	Kao gore. Natpis: M · REGIS KARVLI Obol.	Kao gore.	Rupp sl. 386.
4	0·77	Srcolik štit, razdijeljen osovnicom u dvije pole, u lijevoj krinovi, u desnoj 4 pruge. Natpis u okolici: MONETA REGIS KARVLI	Kao u slavonskih banovaca, gore lijevo polumjesec, desno zvijezda. Sigle:	Rupp sl. 383.
	0·77	Sličan, tek što je ugarski grb lijevo, anžuvinski desno. Natpis u okolici: MONETA REGIS KARVLI *	Kao gore. Sigle:	Rupp sl. 384.
5	—	Punoliko poprsje kralja, uz ramena mu po javorov list, zaokružen okvirom, sastavljenim od četiri polukruga (Vierpass). Natpisa nema. Obol.	Kao gore, mjesto polumjeseca i zvijezde dva javorova lista. Na raskršću nema grančice. Sigle: K R	Rupp sl. 387.

6	—			
		Punoliko poprsje kralja, do njega desno krin a valjda i lijevo, gdje je izbrisan. Natpisa nema. Obol.	Kao gore. Na krstu desno krin, lijevo mali kolut. Sigla nema.	

Bela IV. (?)

7	—			
		Poprsje Isusa, punoliko. Natpis u okolici: MONETA VNGARIE + Slova u zaporci prikriva Isusov plašt. Obol.	Dvostruki krst. Mjesto vladalačkih glava dvije glave bez krune. Gore dvije zvijezde, na raskršću bobice.	Rupp sl. 315. D.-Szekcső.

Karlo Roberto.

8	0·77			
		Slovo K, megju krakovima slova dva cvijeta, s obje strane po jedna kruna. Natpis u okolici: MONETA REGIS KARVLI * Mjesto kruna nalaze se i sigle: A F, S E, S R	Dvostruki krst, gore i dolje po dva krina, izmegju ramena krsta dva cvijeta. Sigle: ♕ ♕, S E	Rupp 381.

				
		Kao gore, mjesto kruna sigle: S K	Sigle: S E	

Andrija III. (?)

9	0·38 do 0·52			
		Poprsje kraljevo s dugom kosom, s preda u okolici. Obol.	Dvostruki krst, gore desno polumjesec, lijevo zvijezda.	Rupp sl. 276.
10	0·38 do 0·52			
		Poprsje kralja sa strane. Obol.	Dvostruki krst.	Rupp sl. 278.

Stjepan V.

11	—			
		Isus, stolujući na nebeskoj dûgi, drži u ljevici žezlo. U okolici natpis: STEFAN · REGIS	Dvostruki krst sa dvije grančice na dônjim ramenima, u polju razdijeljen natpis: M O NE TA te šest kruglјica i četiri krina.	

XI. Series Banorum.

Nadajući se, da će se uz do sada poznate banovce, na kojima je smješten uz grb kraljevine i grb banov, naći vremenom još po koji nepoznati primjerak, sastavio sam slijedeći popis banova, koji su vladali od Andrije II. pa do dokinuća slavonske autonomne kovnice. Gdje mi je bilo moguće, nastojao sam ustanoviti pleme, iz kojega su banovi potekli, te sam dodao i grb njihov, kako ga nagjoh na pečatima njihovima. Numizmatik moći će prema tome, ako mu dogje novac te vrste u ruke, bar od prilike ustanoviti ime bana, koji ga je kovao.

Istina, naša literatura imade dva popisa banova — „Banologiju" Rittera-Vitezovića, štampanu u Danici ilirskoj i „*Series banorum*" Mikoczyev, štampanu u Arkivu za jugosl. povjest, nu osvjedočih se, pišući svoju radnju, da ni jedna ni druga ne odgovara svrhi.

U svoj popis uvrstio sam samo one banove, kojima sam našao spomena u dokumentima, a uz njihova imena dodao sam i godine, u kojima se spominju. U nizu banova, koji zaredaše od god. 1240., uvrstio sam samo one, koji se zvahu banovima cijele Slavonije, jer držim, da su samo ovi imali pravo kovanja novca.

Ni ovaj moj popis nije sasvim potpun, nu strukovnjak, koji će se zanimati za pojedinca bana, lako će popuniti i popraviti ono, što mu treba, prebirući po listinama i poveljama, koje se na nj odnose.

Da ne duljim odveć taj popis, nijesam navodio na po se vrela, koja će strukovnjak i onako, ako mu ustrebaju, lako naći.

Kralj	Vojvoda	Banovi
Andrija II. 1205. do 1235.		**Mitrarius**, ban i župan šomogjski 1205. **Chepan** (Šćepan), sin Mike 1207. **Banko** 1209. (palatin 1213.). **Toma** 1209. **Martin** 1213. **Ochuz** (Okić) 1214., poslije *comes curialis.* **Ivan** 1215., nosi naslov „*banus Slavonie*". **Banko** 1217.—1218.
	Bela sin Andrije II. 1222.—1226.	**Jula** 1219. **Ochuz** 1220.—1223., *comes curialis reginae* i župan varaždinski. **Ernej** de genere Akus 1221. **Salamon** 1223., 1224., župan saladski. **Martin** 1224.

Kralj	Vojvoda	Banovi
		Buzad de genere Buzad 1225. **Aladar** 1225. (zove se već *banus totius Sclavonie.* „Fejer: „Cod. dipl." III. 2. 481.)
	Koloman 1226. do 1241.	**Valegian** 1226. **Jula** de genere Kean „*Sclavonie banus*" 1228.—1234. (župan šopronjski i *comes curialis).* **Buzad** (gornji) 1231.—1232.
Bela IV. 1235. do 1270.		**Opoj** de genere Guth-Keled „*totius Sclavoniae banus*" 1237.—1239. **Nikola** 1240.

Banovi s naslovom „*Banus totius Sclavonie*".

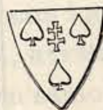
Stefan 1240., 1241. (poginuo valjda za provale Tatara).
Dioniz *dux et banus totius Sclavonie* 1241.—1245. (postao 1245. palatin).
Bela *dux et banus* 1244.
Ladislaus *dux et banus* 1245. (1246. palatin).
Dioniz (gornji) 1246.
Stefan 1248.—1259. *dux et banus, capitaneus Styriae,* de genere Guth-Keled, sin Draguna, bijaše 1245. do 1247. *judex curiae* i župan Njitre. Za njegovog boravka u Štajerskoj bili su podbani:
Fulkmar, župan kalnički 1253.
Magister **Alexander,** župan zagrebački 1252., 1256.

Porijetlo ovog Stefana izvodi Lucić od Marmonje, praoca Šubića, te ga drži istovjetnim sa knezom Stefanom Šubićem, nu već Mikoczy dokazao je da je to krivo i tvrdi, da je ban Stefan iz plemena Csaka.

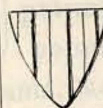
Megjutim i Mikoczy je u tome pogriješio, jer ban Stefan, sin comesa Csaka, kako se nazivlje u dvije listine od god. 1258., bez dvojbe je istovjetan sa banom severinskim Stefanom, koji bijaše sin Csakov (1243.), te je bio, kako doznajemo iz više kasnijih listina Karla Roberta, od plemena Durusme (Druzme), pa mu porodica valjda polazi iz Gorjana.

Po grbu na pečatima i na štajerskim novcima, što ih je kovao ban Stefan kao kapetan štajerski, nema dvojbe, da je plemena Guth-Keledova, što je i u jednoj listini izrečeno. Stefan ostavio je sinove Joakima, Nikolu i Stefana te valjda i četvrtog po imenu Pavla.

Bela sin Bele IV. 1261.—1269.

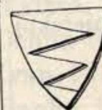
Roland de genere Ratold, sin magistra Dominika, 1261.—1267.

Henrik (Gisingovac) de genere Heder[1]), sin Henrika, 1267. do 1274. Podigao bunu protiv Stefana V. te je u bitci kod Ilsvaziga 1270. uhvaćen, a pristaša mu palatin Henrik ubijen.

U maju 1273. priznao ga Ladislav IV. u banskoj časti, nu naredne godine digne svojim bivšim protubanom Joakimom novu bunu i pogine u Bakonjskoj šumi (Buken-sumla) kod Fuena, negdje u septembru 1274.

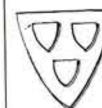
Stefan V. 1270. do 1272.

Joakim (Pectari), sin bana Stefana, protuban Henrika za vlade Stefana V. 1270.—1272. (Bio je 1263., 1264. *magister pincernarum* vojvode Bele a poslije, 1273., 1274. *magister tavarnicorum* i župan Piliša.)

[1]) Henrik, po gradu Kisegu zvan Gisingovac, imao je sinove Ivana, Nikolu i Henrika (Herko, Kerko), a sva trojica bili su banovi. Osnovatelj obitelji bijaše Heder ili Hendre de genere Nempty (1240.), po njemu se prozva obitelj i Hedervary.

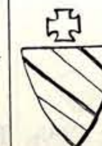
Ladislav IV. 1272. do 1290.

Moys 1272., prije palatin.

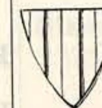
Matej, protuban Henrikov, 1272. do aprila 1273. (poslije *judex curiae* —? sin Haholdov?).

Andrija, brat kraljev 1274.

Dioniz Okićki, nasljednik Henrikov 1274.—1275., bio župan saladski i palatin.

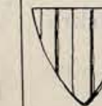
Johanna, *ducissa* 1275.

Ivan (Ihones) 1275.—1277. sin bana Henrika, poslije palatin (1273. župan saladski, 1274. župan šopronjski, 1281. župan Vrbasa, Sane i Gvečke).

Toma 1275.—1276. (Spominje se doduše već u listini od 1274. 4. decembra, nu listina je krivo datirana, što se razabire, kad se u njoj pomenuti dostojanstvenici prispodobe sa dostojanstvenicima u istodobnim listinama. Ima valjda biti 1275.) Vladao suvremeno s gornjim. Od 1276. župan Njitre.

Joakim 1276., 1277.

Henrik Gisingovac 1277.

Stefan 1278. *„regni Sclavoniae banus"*, sin Haholda od Lindve[1]). Bojničić ga spominje u svom grbovniku (Banffy) u god. 1282. (?).

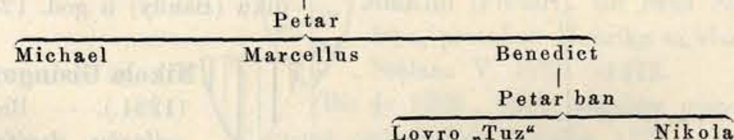

Nikola Gisingovac 1278., 1279. (1281.). — Bio je 1264. *Cancellarius depiferorum regium* i župan kalnički, 1284., 1285. palatin.

[1]) Začetnik obitelji Lindva, poslije Banffy je veliki Hahold. Sin mu Hahold imao je dva sina, Mateja i bana Stefana, koji se 1291., 1293. zove naprosto magistrom, 1297., 1298. županom boršodskim. Sin mu Nikola bio je župan saladski (1335.).

		Petar Pakrački (de Pukur) 1279., 1280., sin Benedikta magistra *pincernarum,* de genere Thechun[1]) (1283. *comes de Gyrzynch.* Ovaj nazivlje svog predšasnika u banstvu Nikolu sinom bana Stefana).
		Stefan, sin kneza goričkog i vodičkog Stefana, brat Babonegov. 1280.—1295.[2]).
	Andreas *dux* 1285.	**Radislav,** brat Dioniza bana, 1278., 1288. (1285. župan Sane i Vrbasa).
		Briccio 1290. (? istovjetan sa Erikom).
		Ivan 1290.[3]).
Andrija III. 1290 do 1301.		**Henrik,** sin Henrika bana, pristaša anžuvinske stranke, 1290. do 1294.
	Katarina ducissa 1291. **Henrik** 1293. **Albert** 1297. **Tomasina,** mati kraljeva 1300.	**Nikola,** brat mu, suban 1290. do 1294. (1299. župan Vuke). **Ivan i Henrik Gisingovci,** u stranama Karla Roberta, 1295., 1299., potonji takogjer 1302., 1305., 1309., 1310.

[1]) Rodovnica bana Petra (Genus Thecun, Tecun, Chechun i t. d.)

[2]) U to doba spominju se osim gore spomenutih banova još i ovi, koji se nazivlju naprosto banovima: Stjepan, sin Stefana bana 1280.—1284. i Ivan, sin Henrika bana 1284.

[3]) Taj Ivan ili je bio Babonezić ili Gisingovac. Valja ga amo uvrstiti s razloga, što se u listini od 1290. spominje Radesclavus frater bani Sclavonie i Stefan frater bani Sclavonie, a Ivan sin Babonegov imao je dva brata toga imena. Nu u drugoj listini pape Nikole IV. spominje se opet Nicolaus filius Henrici frater bani Sclavonie i Henricus filius Henrici frater bani Sclavonie, a to su braća Ivana Gisingovca, koji se je kao pristaša anžuvinske stranke opirao Andriji III. te držao grad Kiseg na oružju (1295.—1299.).

Karlo Roberto 1301. (priznat u Hrvatskoj) do 1342.	Albertin Mauroceno 1300.—1305.	Ladislav 1301.—1308., ban u stranama protivne stranke.
		Stefan Babonezić 1310.—1313., 1316.—1318. († 1321.).
		Nikola 1313.
		Ivan Babonezić 1309., 1313., 1317., 1318., 1321.—1323.
		Nikola 1323.—1324.
		Mikac Prodanić (Mygh) de genere Akus 1323., 1326.—1343.
Ljudevit I 1342. do 1382.		**Nikola** od Lindve 1343.—1346. (1353.).
	Stefan 1300. do 1354. (1351. vojv. Transsilvanije) *Vices teneus* vojvodin Paul Ugal *tot. Scl. banus* 1250.	**Nikola Seć** 1346.—1352. (poslije ban hrvatski i dalmatinski te *judex curiae).*
		Stefan Starčki 1352., 1353.
	Margareta 1354. do 1356.	**Leustakij** 1354.—1361.
	Ivan 1356.—1361.	**Nikola Seć** 1361.—1368. po drugi put (1372. *judex curiae).*
		Petar Zudor 1368.—1384.

XII. Listine.

1.

1253. 3. oktobra. Bela IV. potvrgjuje knezu Ivanu posjedovanje nekih dobara, koja su zaplijenjena u nekog Gregora, Ivana i Demetra zbog krivotvorenja novca, a Ivan ih kupio.

Bela Dei gratia, Hung., Dalmat., Croat., &c. Rex, ad universorum ..... notitiam harum serie volumus pervenire, „quod cum Laurentius villicus de Beseneu, quae ad Ecclesiam S. Gregorii pertinet, nec non et filius ipsius Demetrius nomine, ac Joannes gener Gregorii de eadem villa Beseneu per Camerarios nostros Syrmienses, Leopoldum videlicet & Socios ejusdem in manifesto crimine fabricationis falsae monetae deprehensi, coram Venerabili Patre Benedicto Archiepiscopo Colocensi, Aulae nostrae Cancellario .... qui per totam Syrmiam non solum honore Comitatus, sed etiam vice & auctoritate nostra ex delegatione nostra fungebatur, exigente iustitia in ipso opere deprehensi fuissent convicti, ita quod et omnia instrumenta eorum, per quae ipsam falsariam exercebant, nobis forent praesentata & eorum bona secundum consuetudinem regni ad dictum Ven. Patrem, utpote nomine Maiestatis judicis, & in partem dictorum Camerariorum nostrorum essent deuoluta, idem Ven. Pater coram nobis corporaliter constitutus fideli suo Ivan Magistro Tavarnicorum suorum domos et quasdam vineas, fenetum & torculas ipsius Laurentii, ac quasdam alias praedictorum, videlicet tam illam portionen, quae ipsum contingebat, quam partem dictorum Camerariorum, quam sibi vendiderant, sicut iidem coram nobis sunt confessi, contulit possidenda, exceptis duabus vineis, quas Petro Comiti, cognato suo duxerat conferendas, quas et idem Magister Ivan a dicto Petro Comite comparavit & sic bona illorum universa ad dictum M. Ivan perveneruntur. Quam utique donationem praefatus Archiepiscopus nostro fecit privilegio confirmari. Nos itaque cum justa esset petitio & honesta, praesentes in perpetuum praedictorum omnium firmitatem literas duximus concedendas, duplicis sigilli nostri munimine roboratas.

Datum Jaurini anno Domini MCCLIII quinto Nonas Octobris, regni autem nostri anno XVIII.

Pray: „Hierarchia Hungar." P. II., 62., Schönwiesner p. 178. Fejer: „Codex diplomaticus" IV., II., 170.

2.

1256. 6. decembra. Bela IV. potvrgjuje na zahtjev nadbiskupa ostrogonskog, da biskup zagrebački nema da izvodi nikoje pravo iz okolnosti, što je kanonik Benedikt bio povjerenikom komore s onu stranu Drave, a pravo na desetinu komorsku ima samo nadbiskup ostrogonski.

Nos Bela, Dei gratia Rex Hungarie .... Dux Styrie, tenore presentium omnibus fieri volumus manifestum: Quod Magister Benedictus Canonicus Zagrabiensis et Arcidiaconus de Guerche in Camera de Ultra Draua non resedit ut homo Episcopi Zagrabiensis, quamvis idem Episcopus una cum Bano Stephano vice nostra procurauerat Cameram ultra Drauam, sed tamquam homo bani, per ipsum Banum ad hoc specialiter deputatus; quod et idem Episcopus coram nobis praesentialiter recognovit. Ne ergo ex eo, quod dictus magister Benedictus in dicta Camera permansit, Strigoniensi ecclesie et Ven. Patri B. Archiepiscopo eiusdem, ad quem et eius Ecclesiam supra dictae Camerae decimatio, sicut et aliarum in quacunque provincia Camerae constituantur vel moneta cudatur pertinet et pertinuit, et quam decimationem Archiepiscopi et ecclesiae Strigoniensis in Camera praefata de ultra Drauam residens plene et pacifice eorum nomine percepit et semper percipit, praeiudicium aliquod generetur vel Zagrabiensis Episcopus aut quiuis alius in dicta camera ultra Drauam ius aliquod in posterum sibi valeat vendicare, eidem Venerabili Patri B. Archiepiscopo Strigoniensi te eius Ecclesie presentes dedimus litteras dupplicis sigillis nosti munimime roboratas. Datum anno Domini MCCLVI decimo septimo kal. Januarii, regni autem nostri anno XXII.

Fejer: „Codex dipl." IV., II., 293.

3.

Suglasna listina istog dana izdana u Fejer: „Codex dipl." IV., II., 371., gdje se veli: „Quod Magister Benedictus, Canonicus Zagrabiensis et Arcidiaconus de Guerche in Camera de Puchruch non resedit vel homo Episcopi Zagrabiensis ....."

4.

1256. 16. decembra. Bela IV. izdaje listinu istog sadržaja kao i gornje.

Nos Bela, Dei gratia, Rex Hungarie et Dux Styrie tenora presentium, omnibus fieri volumus manifestum. Quod Magister Benedictus, Canonicus Zagrabiensis et Arcidiaconus de Guerche, in Camera de Ultra

Drava non resedit ut homo Episcopi Zagrabiensis, quamvis idem episcopus una cum bano Stephano vice regis procuravit cameram ultra Drauanam, sed tamen homo bani Stephani per ipsum banum ad hoc specialiter deputatus, quod et idem episcopus coram nobis praesentialiter recognovit; ne ergo ex eo, quod dictus magister permansit in dicta camera, Strigoniensis ecclesiae et Ven: Patri B. Archiepiscopo eiusdem, ad quem dictae camerae decimatio sicut et aliarum, in quacunque provincia camera constituatur, vel Moneta cudatur pertinet et pertinuit, et quam decimationem archiepiscopi et ecclesiae Strigoniensis homo in camera praefata de ultra Drauam residens plene et pacifice eorum nomine percepit et semper percipit, praeiudicium aliquod generetur, vel Zagrabiensis Episcopus aut quivis alius in dicta camera ultra Dravam ius aliquod in posterum sibi valeat vendicare, eidem Venerabili Patri B. Archiepiscopo Strigoniensi ac eius Ecclesie presentes dedimus litterar dupplicis sigillis nostri munimine roboratas. Datum per manus dilecti fidelis nostri Magistri Smaragdi Praepositi Albensis, aulae nostrae Vice-Cancellarii Anno Domini MCCLVI Decimo septimo kaleud. Januarii, regni autem nostri anno vicesimo secundo.

Fejer: „Codex dipl. Hungar.“ IV., II., 370.

5.

Viterbo 20. juna 1266. Izvadak u listini pape Klimenta IV., kojom se potvrgjuje, da je kraljica Marija dobila srijemsku komoru na dar.

„. . . . Stephanus Dei gratia junior rex Ungarie, Dux Transilvanus, Dominus Cumanorum, universis tam praesentibus, quam futuris, praesentium notitiam habituris, salutem in omnium salutore. Universorum notitie tam presentium quam postremorum volumus fieri manifestum, quod ex affectu cordis deuotissima et sincera animi voluntate, materne reuerentie innixi a prima nostre indole inuentutis teste eo, cui omnia nuda sunt et aperta, pro posse dedimus operam, ut tranquillum et pacatum cor maternum erga nos et habere possemus, et actore Domino conseruare. Huic igitur proposito, huic intentioni adhuc insistentes, annuimus, concessimus et permisimus, ut ad plenam materne reintegrari et reconciliari possimus, quod mater nostra carissima Cameram de Syrmia que nostra fuit, habeat et possideat liberam ordinationem disponendi et relinquendi, cuicumque liberorum suorum voluerit habens et eadem. Iterum villam Rugas Ismaelitarum in tempus vite eiusdem carissime matris nostre duximus concidendam, eidem cum omnibus prouentibus, utilitatibus et aliis prouentibus de eadem. Ceterum terram seu predium Posaga, que vel quod cessit eidem

ex parte carissimi Patris nostri B. illustris regis Ungarie, tum pro impensis factis in partibus maritimis, tum etiam ratione dotis seu dotalitiorum cum omnibus suis pertinentiis, appendiciis et utilitatibus, Castris scilicet, villis, tributis omnimodis, colectis reliquimus et permisimus eidem, secundum quod a Domino nostro Carissimo Patre nostro, extitit dictum predium assignatum, dantes eidem de ipso predio ordinandi plenam facultatem, cuicumque liberorum suorum relinquere voluerit, vel etiam, si contemplatione eleemosynarum pro remedio anime sue alicui ecclesie applicare . . . . . etc.

Fejer: „Codex dipl.“ IV., III., 365., 366.

6.

1271. Stjepan V. potvrgjuje povelju Bele IV., kojom se grofovi Aleksander i Demetrij oslobagjaju od plaćanja poreza u ime komornog lukra u iznosu od 7 dinara.

Stephanus d. gr. Hung. D-tie, Croacie Rame, Seruie Gallicie, Lodomerie Cumanie Bulgarieque Rex. Omnibus tam praesentibus quam futuris praesentem paginam inspecturis salutem in eo, qui regibus dat salutem. Si regalis sublimitatis immensitas debet suorum merita oculo pietatis prospicere subditorum, eis affluendo donatiuis; multo fortius eorum tenetur iura debite confirmare, aliorum temporibus aquisita, et consenciendo suorum privilegiorum testimonio roborare; cum id inconcussum permaneat, quod regio fuerit patrocinio communitum. Proinde ad universorum tam praesencium quam futurorum notitiam harum serie volumus peruenire, Quod cum post decessum Domini Bele, illustris regis Hungarie, recordacionis felicissime, karissimi patris nostri, regni gubernaculum ad nos deuolutum fuisset iure successoris, seu ordine geniture, Alexander et Demetrius, filii Demetrii comitis, dilecti et fidelis nostri, constare nobis fecerunt per valida instrumenta, et per testes euidentes, mendaciaque respuentes, ac eciam nobis per eiusdem negocii recenciam clariut manifeste, quod homines in eorum possessionibus, ultra Drauam existentes collectam septem denariorum a tempore ipsius patris nostri editam et indictam ratione lucri Camere et multam aliam exactionem, licet minimam, que cum facta fuerit, et indicta per totam terram illam ex indulto eiusdem patris nostri, nunquam soluissent, nec etiam primitius soluere debuissent; et petiuerunt a nobis cum instantia, quatenus illis eandem graciam sibi et eorum populis factam, ratificare et nostro dignaremur privilegio confirmare: Nos itaque laudabilia seruitia et meritoria obsequia, que iidem nobis et regno cum summa fidelitate impenderunt . . . . . . acquisitum conseruare, verum et maiora poterunt non immerito promereri, recensentes, volentesque in hoc eis cum

fauore gracioso, memoratam graciam, seu ordinacionem ipsius patri nostri circa . . . . favorabiliter factam, ratificantes, presentibus confirmamus; statuendo, quod populi ipsorum nec prenominatam septem denariorum collectam soluendam, nec eciam alias exactiones dandas . . . . iudici contingerit, aliqualiter compellantur, sed ab hijs sint perpetuo liberi penitus et exempti; hoc saluo, quod possessio eorum . . . . hactenus persoluerunt. Ut igitur eadem gracia successiuis temporibus peseueret, presentes concesimus litteras, duplicis sigilli nostri munimine roboratas. Datum per manus venerabilis viri Magistri Benedicti Orodiensis Ecclesie Prepositi, aule nostre Vice-Cancellarii dilecti et fidelis. Anno ab Incarnatione Domini MCCLXX primo, septimo Calen . . . . . regni autem nostri anno secundo.

Venerabilibus Patribus, Philippo Strigoniensi, Stephano Colocensi et Johame Spalatensi Archiepiscopis, Lamperto Agriensi, Job Quinqueecclesiensi, Philippo Vaciensi, Paulo Vesprimensi, Briccio Chanadiensi, Lodomerio Varadiensi, Dyonysio Jauriensi et Petro Transsyluano Episcopis ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Moys Palatino, Comite Supruniensi et Judice Cumanorum, Nikolao Judice curie nostre, Comite Symigiensi Egidio magistro Tavarnicorum, Comite Posoniensi, Joachimo Bano tocius Sclauonie; Matheo Waywoda Transsiluano et Comite de Zonuk: Laurencio bano de Zeuerino, Comite de Doboka; Petro magistro dapiferorum, Comite de Guechke. Alberto magistro Agazonum, Comite Scibiensi, Philippo magistro Pincernarum, Paulo Comite Bachiensi, Gregorio Magistro Tavarnicorum domine regine, Comite Castri Ferrei, Ponich bano, Comite Zaladiensi: Michaele Comite Nitriensi; et aliis quampluribus Comitatum hononores regni tenentibus.

Fejer: „Codex. dipl." VI., str. 150.—152. Iz prepisa Ladislava IV. od god. 1274.

7.

1272. Stephan V. odlučuje, da valja davati nadbiskupu desetinu od poreza, koji se plaćao u ime komornog lukra (7 denara), i koju mu je ban Roland uskraćivao.

Nos Stephanus, Dei gratia Hungariae, Dalmatiae Croatiae, Ramae, Seruiae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque Rex.

Pro memoria significamus uniuersis praesentium per tenorem, quod inter venerabilem Patrem Philippum, Archiepiscopum Strigoniensem, et perpetuum Comitem loci euisdem, dilectum et fidelem nostrum ex una parte; et inter Lorandum Banum, cui collectam nostram septem denariorum vltra Drauam pro lucro camerae dedimus et donauimus; super decima ipsius collectae, orta coram nobis materia quaestionis; ipso Venerabili Patre

Archiepiscopo Strigoniensi petente et vendicante decimas ex ipsa sibi et ecclesiae suae debitas: tum ex privilegio, tum ex antiqua consuetudine cuius non extat memoria; in contrarium autem Lorando negante assecurante: de collecta lucri camerae vltra Drawam nusquam Archiepiscopum Strigoniensem percepisse; quamvis iure communis intentio Venerabilis Archiepiscopi Strigoniensi iuuaretur pro eo, quod eo, cum decima Camerae per totum regnum debebatur, per consequens et decima lucri Camerae, quod tantumdem significat, deberi intelligetur. Ad abundantiorem tamen cautelam et euidentiam manifestiorem, eidem Venerabili Patri Strigoniensi Archiepiscopo, super iure percipiendi et super possessione, vel quasi iuris percipiendi de lucro camerae vltra Drawam probationem duximus indicendam. Quis venerabilis Pater et per litteras papales, et per litteras felicis recordationis Genitoris nostri, luce clarius probauit, et ostendit sibi et Archiepiscopatum Strigoniensem in possessione, vel quasi iuris percipiendae decimae de lucris Camerae, collectae vltra Drawam fuisse et extitisse: contradictione qualibet non obstante. Quibus litteris facta nobis plena fide quod decima lucri Camerae vltra Drawam Strigoniensi Archiepiscopo et Archiepiscopatus deberetur, et Strigoniensis Archiepiscopus et Archiepiscopatus in possessione vel quasi percipiendi decimas lucri Camerae vltra Drawam semper fuisset, et extitisset, sicut et esse debet: ipsi Lorando Bano, et per consequens omnibus, quibus quovis tempore ipsa collecta lucri ex liberalitate regia donaretur, vocem contradictionis quoad solutionem decimae collectae praenotate abstulimus, et silentium perpetuum imposuimus, adjudicantes sententialiter ipsas decimas lucri camerae vltra Drawam Archiepiscopo et Archiepiscopatui Strigoniensi ex debito persoluendas.

Ne igitur in posterum super iure percipiendi decimas lucri camerae vltra Drawam questio similis valeat vel renasci, Archiepiscopo et Archiepiscopatui Strigoniensi ad rei memoriam sempiternam et in robur et privilegium perpetuum ex certa scientia, praesentes nostras concessimus litteras, dupplicis sigilli nostri munimine roboratas.

Datum per manus Magistri Benedicti. Praepositi Orodiensis, aulae nostrae Vice-Cancellarii. Anno Domini Millesimo, ducentesimo septuagesimo secundo.

Original u ostrogonskom kaptolskom arkivu. Fejer: „Codex dipl." V., I., pag. 251.—253.

8.

Oko 1294. 23. juna. Andrija III. odregjuje, da se prihodom zagrebačke komore podržava medvedgradska posada.

Andreas dei gracia rex Hungarie. Fidelibus suis de monte Grecensi salutem et graciam plenam cum dileccione. Noveritis, quod pro eo, quod

de castro nostro Medwe vocato, vobis et ad vos spectantibus per comitem Gyanum illata fuisse dicuntur nocumenta, nos ipsa cupientes nocumenta a vobis et vestris amovere, cameram nostram de Zagrabia eidem Gyano duximus conferendam ita, ut amplius de eodem castro nostro nullum nocumentum inferri presumatur, sed de nostris rebus custodes nutriantur. Si qui autem contra hoc nostrum perceptum presumpnentur, nobis in vestris literis curetis intimare, ut huius mandati nostri transgressores digna ulcione per nos feriantur.

Datum Bude, in vigilia beati Johannis baptiste.

Iz „Liber privilegiorum episcopatus Zagrabiensi" fol. 66. u kaptolskom arkivu. J. Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba" I., 73.

9.

1323. 6. januara. Kralj Karlo I. naregjuje, da se kuju u Ugarskoj banovci po uzoru banovaca, što ih je kovao ban Stefan za vlade Bele IV.

Karolus . . rex . . capitulo ecclesie Transsilvane . . noveritis, quod prelati, barones et nobiles regni nostri habito inter se diligenti(ssimo) colloquio, ad nostram accedentes presenciam, humiliter a nobis postularunt, quod quia per indebitam monetam camere nostre regnicole nimium gravarentur, propter restaurationem pristini status regni nostri et utilitatem meliorem bonam novam monetam perpetuo durabilem et per totum regnum nostrum ubique discurrendam fabricari faceremus, et ut hoc condeceremus, iidem prelati, barones et nobiles regni nostri de singulis portis iobagionum suorum et aliorum omnium populorum in regno nostro existencium, nullo penitus exemto, videlicet tam in civitatibus eciam, quam in oppidis constitutorum singulos dimidios fertones cum argento vel denariis iuxta valorem argenti hoc anno nobis dari et persolvi ordinantes assumpserunt; verum nos iustis peticionibus eorundem prelatorum, baronorum et nobilium regni nostri inclinati ut tenemur, cameras nostras seu comitatum camere per totum regnum nostrum comiti Heys, Ladislao dicto Gurches, Emerico fratri domini episcopi Waradiensis, Petro dicto Peuldre et Jos . . . ch fidelibus nostris simul cum predictis dimidiis fertonibus vendidimus et loquavimus, bonos novos denarios scilicet oct(ave combust)ionis per totum regnum nostrum ad pondus denariorum banalium antiquorum, quos Stephanus quondam banus tempore domini Bele regis . . . cudi fecerat, per eosdem comites camerarum nostrarum precipiendo et commitendo fabricandos ac (per totum) regnum nostrum absque condicione aliquali perpetuo discurrendos, ordinandoque et statuendo, ut pro tribus viennensibus v(nus novus) denarius camere nostre et pro duobus antiquis banalibus similiter unus novus

denarius, pro uno autem posso[1]) boh[2])(emico) tres novi denarii, pro argento vero[3]) cum pondere budensi ad unam marcam quinque pense novorum denariorum ab ipsis (comitibus) camere nostre cambiantur. Quare fidelitati vestre percipimus per presentes, quatenus dum iidem comites camere nostre (vel) aliquis ex ipsis seu officiales ipsorum predictos novos denarios nostros in medium populorum vestrorum ubique existencium p(resen)taverint per eosdem populos vestros diligenter suscipi, honorifice acceptari et potenter currere, ac cambium ordine prescripto, absque contentione faciatis; et ipsos dimidios fertones de singulis portis seu mansionibus, cum argento, vel denariis ad valorem argenti ipsis comitibus camere nostre, vel alicui ex ipsis, seu officialibus ipsorum ad hoc deputatis, presente homine magistri Nicolai dispensatoris nostri, quem iidem comites camere nostre eis pro socio a nobis pecierunt, ex integro dari et plene persolvi facere debeatis, aliud non facturi, alioquin dampnum, si quod camera nostra ex parte populorum vestrorum pateretur, per eodem populos vestros cum ipsorum gravamine restaurari faciemus. Datum in Temeswar, in festo Epiphanie domini, anno eiusdem M^o^CCC^o^XX^o^ tercio.

Iz Nagy Imre: „Codex dipl. hungar. Andegav." II., 59., 60., gdje je što — šta manjkavo, a popunio sam manjkava mjesta po smislu i sadržaju listine.

10.

1338. 1. oktobra. Mletačko vijeće zaključi, da se šalje poslanik knezu Dujmu, da prosvjeduje protiv patvorenim novcima, koji se u njega kuju.

1338. die primo octubris, capta: quod pro istis factis hic dictis, scilicet pro moneta falsa, que fabricatur in partibus Sclavonie, et pro facto iuramenti, quod debet facere comes Doymus per formam concessionis, et quod adhuc non fecit, mittatur aliqua bona persona in nostrum nuncium ad ipsas partes, cui commitatus etiam de regaliis ducatus non solutis per comites; et dominus, consiliarii et capita habeant libertatem eligendi dictam personam, et assignandi terminum comparendi pro dicto iuramento et de commissione dicti nuntii, sicut videbitur domino, consiliariis et capitibus predictis.

„Misti" mletačkog senata XVII., 108., u arkivu u Mlecima. Ljubić: „Listine mlet. republ." II., p. 30.

[1]) Valjda „grosso". Čini se da bi kod slijedećih riječi trebalo još dopunjka.
[2]) ovako a ne „boc".
[3]) „vero" mjesto „puro".

11.

1338. Knez krčki Bartol poziva se, da zabrani patvorenje mletačkih novaca.

Exemplum littere misse comiti Barthold Vegle. Nuper ad nostram noticiam est productum quod in loco Fluminis[1]) laborantur et cuduntur solidini falsi ad similitudinem soldinorum nostrorum, de quibus soldinis falsis plures in nostris manibus habuimus. Quod quippe nos tantum gravat, et turbat, quantum plus potuit. Et adhuc multo amplius gravaret, nisi crederemus, preter vestram conscientiam istud esse, certi enim sumus, quod tum propter antiquam nobilitatem generis vestri, tum propter vetustatem et sinceram caritatem, que inter nos viguit et vigebit, talia nullactenus pateremini in tantam nostram iniuriam et offensam. Et quia nichil est, quod nostrum comunem citius provocaret contra quoscumque culpabiles et assentientes facinori supradicto, amicitiam et dilectionem vestram requirimus et rogamus instanter, quod vobis placeat diligenter inquirere de predictis, et talem ordinem apponere et apponi facere in locis et districtibus vestris, quod hec vel similis falsitas minime comunitatur. Et quod siquis repertus esset publice vel occulte, sic rigide puniatur, quod transeat omnibus ad exemplum. Nam sumus certi quod si voluntatem vestram publicari et notificari feceritis, et terrorem debitum feceritis hiis, qui talia presumerent, nemo erit tam temerarius, qui audeat vestris iussionibus contraire. Et vos, qui qanto vos estis nobis magis familiaris et carus, tanto gravius haberemus, si in vestris districtibus hec commiti vel tolerari contingent. Hoc valde gratum haberemus; secus autem si fieret, nullatenus sub disimulatione transire possemus, quin provideremus cum affectu remediis opportunis, sicut pro honore nostro et reparatione tam gravis iniurie videremus utilis convenire. Super quibus vestram velitis mittere responsivam.

Originalni koncept u mlet. arkivu, br. 1331. Ljubić: Listine II., 31.

12.

1339. Mletačko vijeće izdaje naredbu, da se unište u Slavoniji patvoreni novci po uzoru soldadina.

1339. die viij Maij.

Cum moneta falsa de soldadinis qui fiunt in partibus Slavonie multiplicet nimis in damnum nostris communis et alias fuerit missus ambaxiator ad comitem Bartholum[2]), in cuius terris predicta fieri dicuntur, et ipse responderit de cessando, et peius fiat;

[1]) T. j. današnja Rijeka.
[2]) Frangepan.

Capta fuit pars, quod mittatur alius ambaxiator ad dictas partes Slavonie cum illa commissione et verbis gravibus et opportunis, que videbuntur domino, consiliaribus, capitibus et provisoribus, vel maiori parti eorum, qui habeat libras tres grossorum pro sua provisione pro ista materia, et vadat ad expensas communis de grossis * XVIIj * in die. Jnsuper cum comes Duymus non venerit ad faciendum sacramentum fidelitatis dato ei termino usque ad pasca resurectionis elapsum, et ipse non videatur curare de veniendo, commitatus dicto comiti, quod veniat personaliter usque ad sanctum Michaelem proximum, et si non venerit quod nos faciemus fieri et mitti executioni secundum formam concessionis.

Capta: et ex nunc eligantur tres sapientes per dominum ducem, consiliarios et capita, qui examinent et faciant poni in scriptis de omni gravamine et remedio, quod eis videbitur contra dictum comitem et suos, et pro reparatione predictorum, et quod si dictus comes non fecerit, quod debebit, habeant libertatem veniendi ad consilium et ponendi partem sicut eis videbitur.

Electus ambaxator in Sclavoniam: ser Petrus Geno; plezius: ser Petrus Miani. Electi sapientes: ser Thomas Superantio, ser Petrus de Canali ser Petrus Lauredano.

Archivio di Stato, Senato, Misti. Reg. XVIII., cap. 33

13.

1339. 8. juni. Mletački poslanik, koji se šalje knezu Dujmu, upućuje se, što će zahtijevati, da se uklone slavonske patvorine mletačkih novaca.

1339. die VIII iunii, capta: quod rescribatur ser Michaeli Georgio ambaxatori, quod faciat preceptum comiti Doymo veniendi ad nostram presentiam usque ad sanctum Michaelem proximum pro faciendo iuramentum fidelitatis, et quod hoc facto, cum informatione aliorum negociorum Venecias revertatur, et elongetur terminus istorum negociorum per totum mensem futurum, et consiliarii teneantur tunc venire ad istud consilium, vel ante si videretur, pro factis predictis, et sapientes remaneant firmi cum libertate, quam habent usque ad dictum terminum. 67.

Quod scribatur comiti Bartolo, quod occasione monete, que ad similitudinem nostre in suis partibus cudebatur, misimus ad eum primo ser Johannem Victuri ambaxatorem nostrum ad hoc, ut ipsa falsatio cessaret omnino. Sed scimus, quod post discessum ipsius ambexatoris dicta moneta fuit etiam in dictis partibus cuniata, de qua re, in quantum plus possumus, conturbamur. Et secundo misimus ad cum in nostrum ambaxatorem ser

Michaelem Georgium, qui presentialiter est ibi, cui fecit talem responsionem, quod exinde gravamur plurimum et miramur. Et propterea sibi precipimus quod totam monetam confectam ad similitudinem nostre, que in suis partibus reperitur, faciat anichilari et destrui, et ordinare et scridari facere, quod omnes et singuli sue iurisdictioni submissi, debeant sub certis penis huiusmodi monetam incidere, cum ad manus eorum pervenerit. Jnsuper, quod actores fabricantes et suspectos falsificationis ipsius, qui in suis locis poterunt reperiri, capi facere debeat, et ad nostrum dominium sub bona custodia destinare. Et si non reperirentur in suis partibus, faciat eos banniri perpetuo de tota sua iurisdictione; et si aliquo tempore in suis partibus apparerent, ordinet et faciat eos capi et in forciam nostri dominii mittat eos. Quod si factum fuerit, id habebimus valde gratum, et fidelitatem eius per effectum operis cognoscemus; alioquin providebimus, sicut pro bono et honore nostro videbimus convenire.

Et scribatur comiti Doymo, quod circa predicta complenda det suam operam et favorem faciens incidi totam monetam falsam similem nostre, que in suis partibus poterit reperiri, et faciens scridari, quod similiter omnes sui subditi debeant talem monetam destruere, cum ad eorum manus pervenerint.

Et scribatur nostro ambaxatori, quod circa predicta solicitet, ut nostra intentio impleatur; et mittatur ei propterea exemplum litterarum, que comitibus transmittentur, et cum resposione quam ab eis habuerit, accepto comeatu, Venecias revertatur. De sic 13, de non 0, non sinceri 1.

Misti XVIII., 40. Ljubić: Listine II., 42.

14.

1339. 31. juli. Kao zadnji rok za dokinuće patvorenih mletačkih novaca ustanovljuje se sredina augusta 1339.

1339 die ultimo iulii, capta: quod terminus sapientum Sclavonie pro facto soldinorum falsorum, pro quibus illuc missus fuit pro ambaxatore ser Michael Georgio, elongetur in statu presenti ad medium mensis augusti proxime secuturi.

Misti XVIII. 54. Ljubić: Listine II., 52.

15.

1344. 11. novembar. Ban Nikola daje Jakovu i njegovim drugovima zagrebačku komoru u zakup a s njom i lukrum camerae i druge slavonske poreze.

Nos Nicolaus banus tocius Sclauonie. Memorie commendantes tenore presencium significamus quibus expedit universis, quod nos considerantes

et attendentes devocionis sincere item et fidelitatis constanciam Jacobi, filii Vlfardi, civis de civitate Grecensi, Nicolai, filii Pauli, Zuetk, filii Staulen, civium de Kapruncha, magistri Raphaelis et Mychaelis fratris eiusdem Nicolai, quibus nobis studuerunt complacere, de consensu et deliberatione universorum nobilium regni Sclauonie nobiscum existencium, cameram nostram per totam Sclauoniam cum omni plenitudine iuris et lucro eiusdem, ad honorem banatus spectantibus, a festo sancti Martini confessoris incipiens usque revolucionem eiusdem, pro trecentis marcis denariorum novorum monete nostre anno in presenti, cum quinque pensis computatis, et in quolibet mense viginti quinque marcis nobis persolvendis, eisdem Jacobo Nicolao, Zuetk, magistro Raphaelo et Mychaeli duximus collocandam; si quem terminum solucionis preterirent, cum iudicio decem marcarum solvere teneantur. Nam iidem comites camerarum nostrarum de una marca argenti, novem pensas et duodecim de(narios), denariorum integrorum, quarte combustionis, fabricabunt obulosque et parvos denarios camere nostre viginti pensas, videlicet decem pensas ad numerum integrorum denariorum fabricabunt et nona pars ipsorum obulorum fabricetur, scilicet de novem marcis ad unam marcam ipsos obulos, et non plus fabricandi habeant faculatem; de quibus septuaginta duo currunt et vadunt pro floreno, cambianturque novi denarii nostri pro tribus antiquis denariis, obuli autem antiqui in statera, vel quatuor pro uno novo denario camere nostre cambiantur; de quibus denariis quinque pense currunt, et de obulis decem pense pro una marca. Vienenses autem et Grecenses denarii, quia tercie et quarte combustionis existunt, duo de ipsis nostris monetis pro quatuor Vyenensibus et Grecensibus cambiantur. Statuimus etiam, quod si quis aurum, argentum vel denarios antiquos extra regnum in aliquibus sarcinis in diminicionem regni Sclauonie asportarent et comites camerarum nostrarum invenire possent, ex tunc omnibus rebus et bonis suis ipsis auro, argento de denariis antiquis inventis priventur et spolientur. Quos nostros denarios novos ad nostram monetam fabricatos, in locis puplicis et loca forum ad tabulas exponi commissimus cambiendos modo superius annotato; de quibus denariis nostris novis primo fabricatis unam marcam ad nos recipiendo, sub nostro sigillo, quod nos conservamus, ut si in aliqua falsitate in ampliandis denariis monete nostre in camera et in apponendis ad monetam ipsos comites camerarum nostrarum apprehendi invenire contingat, tunc eandem unam marcam contra ipsos in stateram imponemus. Quod si in aliqua nequicia comperiemus, solum quod in una marca casualiter, in duobus vel in quatuor aut in sex et non ultra denariis augmentari vel diminui in stateram budensem ponendo, contingeret, sed si ultra ipsis sex denariis, ipsam unam marcam in statera seu pondere

posita, falsitatem et diminucionem pateretur, tunc eosdem puniemus, ut exigit ordo iuris. Hoc expresso, quod quia in examinacione octo ponderum argenti duo pondus, saltem quartus, in carbone defalcatur et remanebit, ob hoc si ipsa sex pondera in tribus vel in quatuor denariis non ultra, casualiter diminucionem in statera predicta paterentur, huius ratione dicti comites camerarum nostrarum, absque aliqua vindicta habeantur, nisi in usum non attrahant. Si autem in pluribus infra quatuor denariis ipsa sex pondera diminucionem paterentur, extunc eis vindictam merito possent vendicare. Universi autem mercatores cum novis denariis nostre monete forum faciant in forizacione antiquorum denariorum, argentum emptores et aurum, si qui reperientur, per comites camerarum nostrarum in rebus inventis puniantur; mercatores autem de rebus consvetis lucrum camere solvant, prout est consvetudo regni; et si aliquis mercator res suas de iure amiserit, de eisdem duae partes nobis, tertiam partem comites camerarum percipiant. Volumus, ut famulos et servientes comitum camerarum nostrarum in quibusvis causarum articulis, nullus comes vel iudex noster, preter nostram personam, iudicare valeat. Item similiter anno in presenti collecciones marturinarum nostrarum inter fluvios Zaua et Draua cum omni plenitudine iuris earum, banoschinis, nezethis et ponderibus in nostro banatu constitutas, pro mille et trecentis ac quinquaginta marcis denariorum novorum nostre monete eisdem Jacobo, Nicolao, Zuetk, magistro Raphaelo et Mychaeli duximus collocandas, salvis strennis nostris; de collecturis marturinarnm et camere nostre volumus, ut de marturinis nostris pecuniam nostram in ducentis vel in pluribus marcis nobis portent vel mittant, salvo hoc, quod si alicui in minori quantitate de pecunia nostra dari faciemus; hoc non pretermisso, quod si collectas marturinarum nostrarum vel lucrum camere nostre solvere aut solvi facere non curarent homines possessionati, in possessionibus talium comites camerarum nostrarum descendendi liberam habeant facultatem. Homines autem nostri dignitates a nobis habentes, in eorum dignitatibus et redditibus priventur, donec vel quousque emenda ex parte talium, comitibus camerarum nostrarum fiat. Marturinas nostras autem inter Zauam et Drauam, ubi anno preterito nobis dicaverunt, dicandi et exigendi super tales, qui solvere tenentur, collectores marturinarum nostrarum habeant facultatem. Lucrum camere nostre comites camerarum nostrarum ultra Zauam de rebus consvetis, exigendi habeant potestatem. Nec hoc pretermittimus, quod si qui collectoribus maturinarum nostrarum in dicacione marturinarum contradixerint et se dicari non admiserint, prout alias honori banatus marturine fuissent dicate, in quibus termini assignati per comites camerarum nostrarum contra eosdem camerarios nostros et collec-

tores marturinarum nostrarum cum eorum instrumentis, quibus se excusarent a solucione marturinarum nostrarum, coram nobis vel vices nostras gerenti debeant comparere, reddituri racionem de eodem. Datum Zagrabiae, in festo sancti Martini confessoris. Anno domini millesimo CCCXL quarto.

Iz prepisa, što ga naredište Rafael „Latinus“ i Jakov, gragjanin zagrebački iste godine da im se načini. Taj prijepis je u kaptolskom arkivu u Zagrebu.

Zadnje potpuno izdanje u Tkalčića: „Spom. gr. Zagreba“, I., str. 174.—177.

16.

1364., 25. juli. Ljudevit I. želi, da se u Slavoniju unosi ugarski novac i naregjuje biskupu Stefanu, generalnom vikaru slavonskom, da se oko toga brine.

Lodoucius dei gracia rex Hungarie. Fideli suo venerabili in Christo patri, domino Stephano, zagrabiensi episcopo, regnique Sclauonie vicario generali salutem et gratiam. Noveritis, quod tam nobilium quam civitatensium in regno nostro Sclauonie iam dicto consistencium querimonia aures populsavit nostre maiestatis, quod illa moneta nova, quam in eodem regno exponere intenditis discurrendam, eis nimium fieret nociva, ymmo ex eiusdem exposicione cunctis ipsius regni incolis dampnum intollerabile et turbacionem non modicam presensissent evenire. Quare fidelitati vestre firmis damus in mandatis, quatenus, si cum eisdem nobilibus et civitatensibus poteritis ordinare, ut predicta moneta in eodem discurrat regno ipsius incolarum mutuis usibus exponendam iuxta vestram intencionem, bene quidem, alioquin factum ipsius monete taliter disponatis, ut eadem moneta nec nobilibus et civitatensibus predictis sit nociva et dampnosa, nec etiam nobis dampnum eveniat ex eadem. In casu autem, quo horum neutrum facere possetis, tunc nobis ea seriatim rescribatis, ut nos exinde deliberemus quid fuerit faciendum. Datum in villa Gerencher, in festo beati Jacobi apostoli. Anno domini millesino CCCLX quarto.

Original u arkivu jugoslavenske akademije u Zagrebu.

Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba.“ I., str. 231.

17.

1384. Marija naregjuje, da se u zagrebačkoj kovnici kuje kraljevski novac i šalje kao monetare Francuza Aczoma i Šimuna De Talentis.

Maria dei gratia, (maior, regina-Hungarie. Fidelibus) suis, iudici, iuratis et universis civibus ac hospitibus nostris Grechensibus (de) Zagrabia

salutem et (graciam). [Pro emolumento inc]olarum nostrorum unacum prelatis et baronibus nostris deliberantes ordinavimus, ut nova moneta nostra . . . (per [omnes] regni) nostri climata discurrat et ab omnibus patenter recipiatur, nostreque collecte . . . (tam) regales et reginales . . . . et tricesime nostre cum eadem solvantur; universi eciam ecclesiarum prelati . . . . et debita ac quosvis reditus . . . . et nobiles aliique cuiusvis status homines ipsorum proventus universos, tributa, terragia et quasvis (exacciones) . . . . et iobagionibus, tributariis et officialibus in ipsa nova moneta nostra, aut (in) florenis recipi et exigere teneantur . . . . . nove monete. Fidelibus nostris, magistris Simoni de Talentis, civi nostro Cassouiensi et Aczom Gallico, comiti . . . . duxerimus committendam . . . Fidelitati vestre firmiter mandamus, quatenus dictam monetam nostram regalem in prefata [civitate] . . . . videlicet regali ad hoc constituta, prefatam novam monetam nostram dictis magistris Simoni et Aczom ac eorum camerariis . . . . cudi facere permittatis, ipsamque novam monetam nostram in empcionibus et vendicionibus rerum vestrarum recipere et (percipi facere, labo)resque cusorum ipsius monete nostre fideliter conspicere ac ipsos cusores semper ad fideliter et sollerter laborandum . . . . necessariis, dum et quando oportunum fuerit vestris consiliis et favoribus ac auxiliis oportunis assistere debeatis. [Hanc autem ordinacionem debetis] . . . . . in foris et in aliis locis publicis ubique in regno nostro Sclauonie palam facere proclamari.

Datum B(ude) . . . . martiris. Anno domini MCCCLXXX quarto.

U prepisu banova Stefana i Ivana Lindve u gradskom arkivu u Zagrebu. Tkalčić: „Spom. gr. Zagreba". I., str. 301.

Налазиште из неолитичког доба на Краљевинама код Новога Шехера.

(Извјештај о покусном прекопавању у години 1896.)

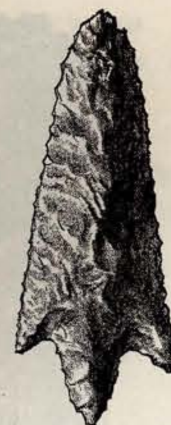
Приопћио

Томо Драгичевић.

Кад сам минуле године 1896. у званичном послу био на путу из Новога Шехера у Младошевицу, запну ми очи за иверје од кремена, које је лежало у једном јарку покрај цесте.

Покупим и разгледам те иверке и одмах помислим, да би ту могла бити какова насеобина из предхисторијског доба. Послије неколико дана отиђем опет на то мјесто па уз помоћ једнога сељака закопам ондје некијех 60 *cm* дубоко у земљу. Том пригодом опазим, да се ту налази много иверака од кремена и хрбина од иловастог посуђа, које је грађено простом руком. Нашао сам при том копању још и неколико комада покварене алатке од камена. Све нађене ствари послао сам у земаљски музеј у Сарајево, с том примједбом, да би се на овом мјесту, по мојем мнијењу, могле наћи којекакве ствари из каменог доба. Славно равнатељство бос.-херц. земаљског музеја послало ми је 20 фор., да их употребим за прекопавање овог мјеста.

Ја сам одмах дао прекопавати и посао је испао добро за руком, јер се на површини од 70 четворних метара нађоше ове ствари:

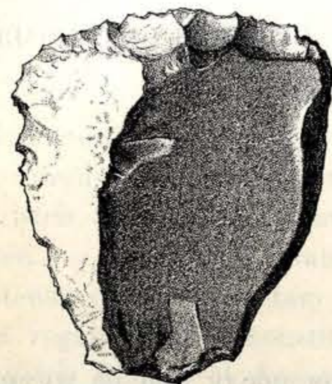
Слика 1.

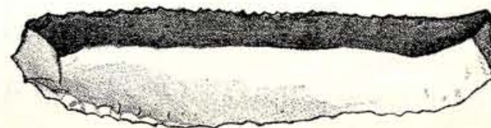
Слика 2.

Стрјелице, особито лијепо израђене; нашло их се 10 сасвијем читавих и 11 више мање незготовљених или покварених при радњи. Скоро све имају држак са кукама. *Слика 1.*, $^1/_1$ наравне величине, приказује већи тип од рожњака, *сл. 2.*, $^1/_1$ нар. вел., мањи тип од јасписа.

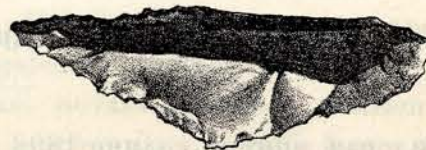
Стругалица нашло се нешто више; од широке врсте, *сл. 3.*, $^1/_1$ нар. вел., нашло се је 26 а од кратке само 5 комада. Начињене су од јасписа, рожњака и кремена.

Слика 3.

Слика 4.

Слика 5.

Најмање се је нашло пила, *сл. 4.*, $^1/_1$ нар. вел., и срдлића *сл. 5.*; од прве врсте се је нашло 4 а од друге 12 комада — већином су израђени од јасписа. Нашао сам једну једину сулицу од сивога рожњака, коју приказује *сл. 6.* у $^1/_1$ нар. вел.

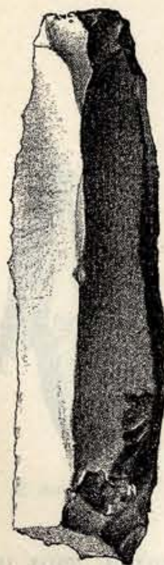

Слика 6.

Од нађених предмета приличан је број ножева, 48 комада. Не обазирући се на обичне троугласте облике, *сл. 7.*, $^1/_1$ нар. вел., нашло се је и заокружених и онаких у облику стругалице.

Особито је занимљив комад нађене алатке, коју приказује *сл. 8.*, у наравној величини. Иста је израђена од сивог рожњака у три брида и може да се употријеби као стругалица.

За нашу насеобину особито је карактеристично глађено (полирано) оруђе. Од облика, на које ваља да обратимо особиту пажњу, важни су ови:

Слика 7.

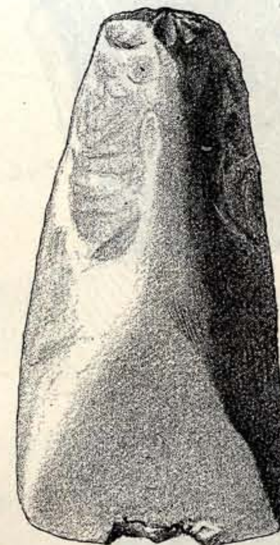

Слика 8.

плосната сјекира и длијето, *сл. 9.* и *10.*, $^2/_3$ нар. вел. Надаље се нађоше сјекирице и 19 комада длијета. Да се је то оруђе израђивало управо на овом мјесту, свједоче нам 20 комада незготовљених сјекира и 20 длијета.

Ови су комади на сасвијем прост начин исклесани те не показују никаква трага каковом глађењу (полирању). Оруђе је приготовљивано од вапненог и сивог шкриљевца (grauer Kieselschiefer). Већина зготовљеног оруђа показује трагове многе употребе. Од углађеног оруђа са рупом нашли су се комади једнога чекића и једног кесера (Hammeraxt). Од другог оруђа, које је већим дијелом могло служити за израђивање камена, нашло се је округлијех и шиљастијех тучака, исто тако и брусова и гладилица од разног материјала у великој множини.

На концу ваља да споменем, да се је у културном слоју нашло у приличној множини разнијех отпадака, иверја и разбијених комада од глађеног и неглађеног оруђа; нашло се такођер много такозванијех нуклеја у прилично великим екземпларима.

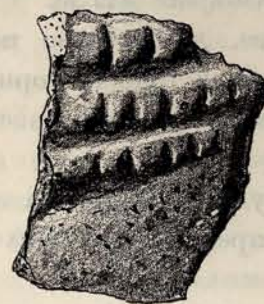

Слика 9.

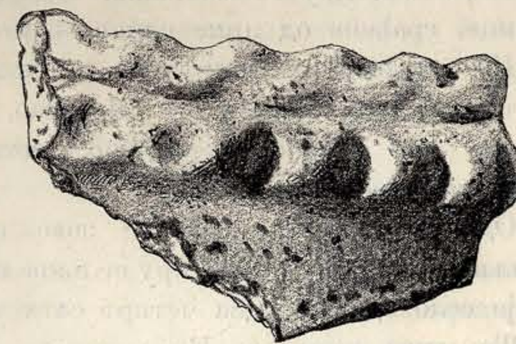

Слика 10.

Што се тиче хрбина од лонаца, могу да речем, да се на жалост није нашао ни један читав лонац. Али напротив било

Слика 11.

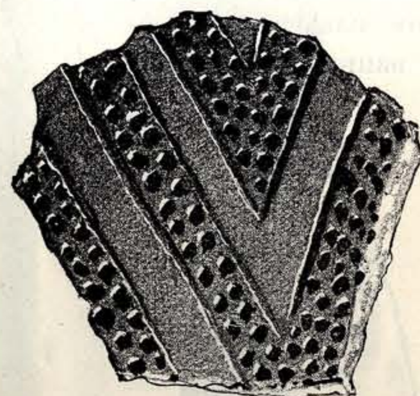

Слика 12.

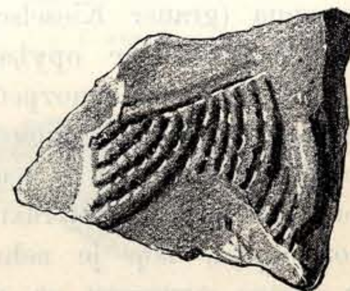
је много хрбина од здјела и лонаца, но само ријетко са дршцима. Од напаранијех хрбина нашло се је само 8 комада. *Сл. 11.* и *12.*,

$^1/_1$ нар. вел., показују пластички урес; на рубу виде се утисци од прста.

Сл. 13. до *16.*, $^1/_1$ нар. вел., показују орнаменат у облику врпце. Посуђе је грађено простом руком; у глини се налазе комадићи од

Слика 13.

Слика 14.

Слика 15.

Слика 16.

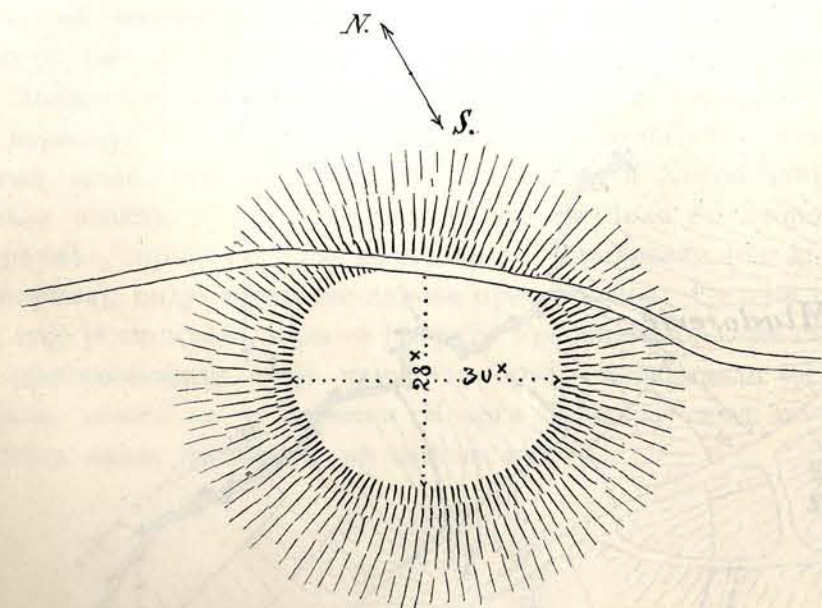
вапненца. Од другог земљаног посуђа нашло се је: једна нога од здјелице, грађене од црне глине, 4 утеге и 2 разбијене кугле.

Из приложених нацрта *сл. 17.* и *18.* види се, да је прво налазиште на једном бријегу, те би рекао, да је ту била предхисторијска утврда. Још се и сада, додуше, доста слабо распознаје насип земље у облику шарампова.

Од овог мјеста, које се зове просто „гувно" (неки га зову „Краљичино гувно") простиру се њиве низбрдице према Новом Шехеру, које је село одавле једва четврт сата удаљено.

Те њиве зову се „Краљевине". Идући путем покрај тих њива према Новом Шехеру, нашао сам на површини у граби и по њивама овдје ондје по коју камену алатку; а и људи су ми приповиједали, да се по „Краљевинама" изорава по која алатка и много кремење. С

„Краљичиног гувна" једно 6—700 корака према Новом Шехеру, дао сам на „Краљевинама", а у њиви Емина Мулабега Спахића, копати на

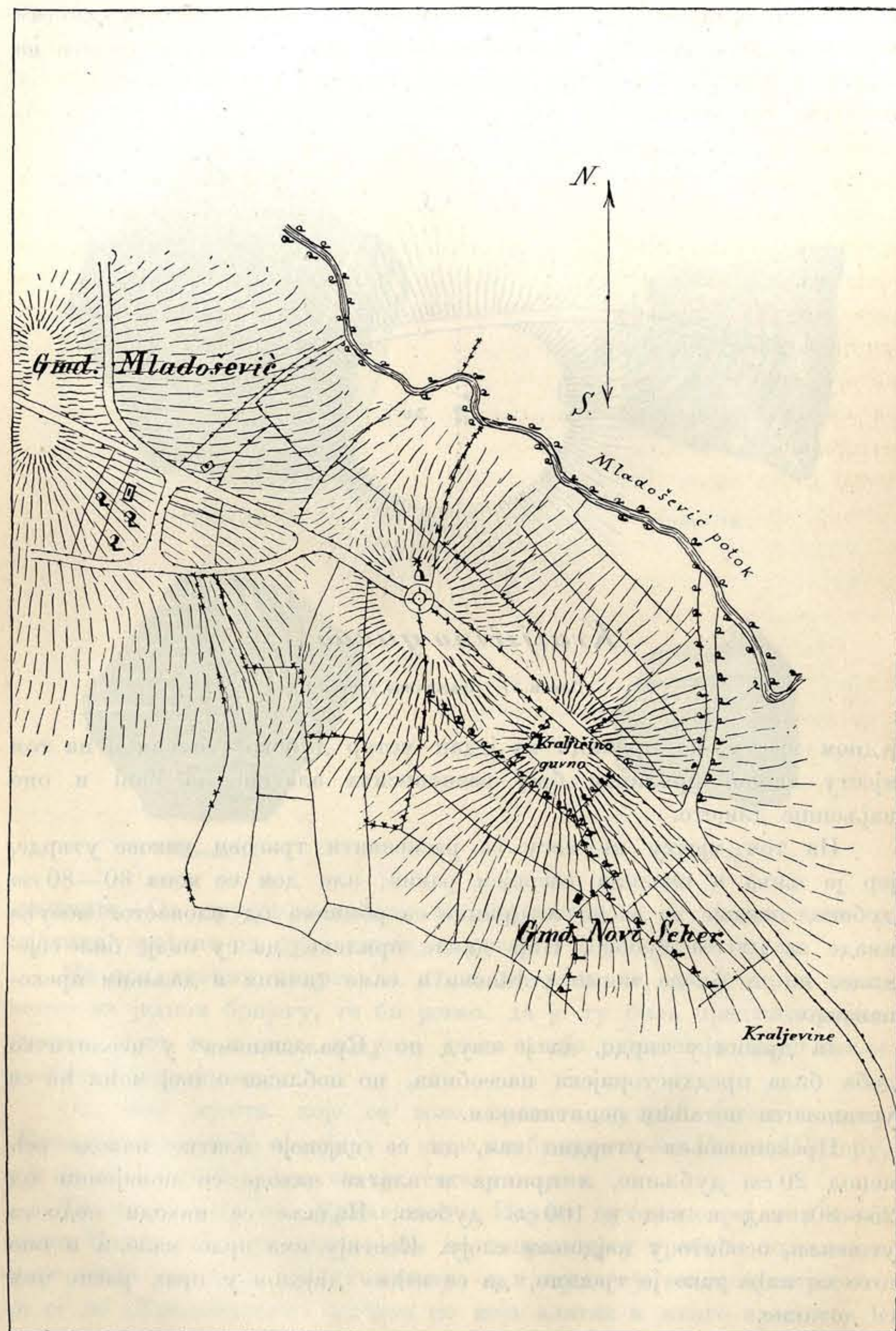
Слика 17. Краљичино гувно.

једном мјесту, по прилици за један метар дубоко, те сам и на том мјесту нашао приличан број разноврсних алатки, па баш и оно најљепше длијето.

На том мјесту не могу се распознати трагови какове утврде, јер је њива и околица сасвијем равна; али док се копа 60—80 *cm* дубоко, покаже се вода, а црнице са рбинама од иловастог посуђа имаде за 100 *cm* дубоко. Није дакле прилике, да су овдје биле соjенице, но то би се могло установити само тачним и даљњим прекопавањем.

Ја држим у тврдо, да је свуд по „Краљевинама" у неолитичко доба била предхисторијска насеобина, но поближе о њој моћи ће се установити потањим испитивањем.

Прекопавањем утврдио сам, да се гдјекоје алатке находе већ испод 20 *cm* дубљине, а црница и алатке находе се понајвише од 25—80, кад и кад и 100 *cm* дубоко. Надаље се находи подоста угљевља, особито у најдоњем слоју. Костију има врло мало, а и оно што се нађе тако је трошно, да се већим дијелом у прах распе чим се дотакне.

Слика 18. Положај „Краљичиног гувна".

У најдоњем слоју од каквих 10—15 *cm* дебљине, находи се врло мало сјекира и длијета, но доста угљена, хрбина од лонаца и гдјекоји нож и стрјелица од кремена. Ја сам ипак помњиво покупио све комадиће од кости, које сам нашао. Ковинама нема ни трага, па како скоро све алатке, које су нађене, немају рупе, то мислим, да би ово налазиште могло бити из прелаза од палеолитичке у неолитичку периоду. С тога држим, да је ово налазиште врло знаменито, и то тим више, што се је до сада у Босни и Херцеговини нашло врло мало оваких мјеста. По мом мишљењу било би добро, да се у рано прољеће, прије него се почну њиве обрађивати (од 1. марта до конца априла), овдје предузме даљње прекопавање. Судећи по многом иверју, које је отпадало, када се је оруђе приређивало, може се мислити, да су прастановници своје каменито оруђе израђивали од домаћега материјала, којега се у близини Новога Шехера свуд по потоцима може доста наћи, па баш и на самоме мјесту.

Prinos kronologiji slavonskih novaca[1].

Priopćio **C. F. Nuber** u Osijeku.

Zna se, da su se velike pogrješke činile skoro u svijem granama srednje-vjekovne numizmatike. Nije dakle čudo da se pogrješke počiniše takogjer onda, kad su se počeli odregjivati novci, što su poznati pod imenom slavonskih, koji su se kovali za tadanju cjelokupnu Slavoniju *(„tocius Sclavonia“)*, te od kojih je početkom ovoga stoljeća još veoma malo komada poznato bilo. Kod pisaca prije Ruppa, čije je djelo[2]) i danas još mjerodavno, te čije su mnijenje poprimili i naši povjesničari, — nailazimo na mišljenje, kao da su slavonski novci kovani izmegju konca XII. i druge polovice čak XVI. stoljeća, dočim su se ti novci, kao što ćemo vidjeti, kovali samo kroz jedno stoljeće, i to po prilici od polovice XIII. do polovice XIV. stoljeća.

No i u temeljitost Ruppovog opredjeljivanja posumnjalo se već više puta. Najprije je potaknut na to Römer sastavom nalazaka slavonskih novaca, a onda Réthy analogijom tipa kod suvremenih magjarskih novaca, od kojih su se mnogi komadi kovali u istim kovnicama, u kojima su se kovali i slavonski novci. U obojice nalazimo i označen put, kojim nam valja polaziti ispravljajući Ruppove pogrješke.

Po Ruppu naime, — koji opisuje samo one novce, što su ih po njegovom mnijenju kovali kraljevi, budući da oni, što potiču od banova „spadaju u red pokrajinskih novaca“, — bio bi kronološki red ovaj:

h — R = Emerik, 1196.—1204.
✠ — ✠ = Andrija II. Jerusolimski, 1205.—1235.
∘ — ∘ = Bela IV., 1235.—1270.
S — R = Stjepan V., 1270.—1272.
R — L = Vladislav IV. Kumanac, 1272.—1290.
R — A = Andrija III. Mlečanin, 1290.—1301.
🐦 — 🐦 = Karlo Roberto, 1300.(8.)—1342.

[1]) Ova je rasprava sasvijem samostalno postala kao i ona našeg kustosa, gosp. dr. Ć. Truhelke, koja je otštampana na stranama 1. do 160., te se opširnije bavi slavonskim banovcima. Pogledom na važnost predmeta rado iznosimo i ovu radnju, pri čemu svraćamo pažnju našijeh čitatelja naročito na pomnjivo izragjeni prijegled nalazaka slavonskih novaca. *Uredništvo.*

[2]) „Numi hungariae hactenus cogniti“, Buda 1841.

Da sigle S—R, R—L i R—A znače *Stephanus Rex*, *Rex Ladislaus* i *Rex Andreas* bilo je sasvijem vjerovatno, te se prema tome uzelo i da h—R znači *Henricus* ili *Hemericus-Rex* (pod kojim se imenom u listinama navagja kralj Emerik), akoprem i nema slavonskih novaca sa siglama A—R i B—R, koji bi na isti način naznačili i kovanja pod kraljevima Andrija II. i Bela IV., koji su vladali izmegju Emerika i Stjepana V., uzevši pri tome da od kralja Vladislava III., radi njegove kratke vladavine, 1204.—1205., nema posebnog novca ni za Slavoniju. Ovijem preskočenim vladarima kao i kralju Karlu Robertu (za kog se iz listina znade, da su se pod njim slavonski novci još kovali), pripisivali su preostale komade, što su naznačeni ljiljanima, krugljicama i pticama, jer (po Ruppu) tih znakova ima i na magjarskim novcima spomenutih vladara, što se megjutijem obistinilo samo u obim zadnjim slučajevima.

Ovo opredjeljivanje krivo je iz ovih razloga:

I. Razlika u tipu slavonskih novaca sa siglama h—R i magjarskih novaca, što se pripisuju kralju Emeriku, tako je velika, da se na istodobnost ni pomisliti ne da.

II. Iz megjusobnog isporegjivanja slavonskih novaca izlazi, da su se po razvoju tipa počeli kovati najprije komadi, naznačeni sa krugljicama, a ne sa siglama h—R.

III. Najstariji slavonski novci, po analogiji tipa sa magjarskim novcima, kovani su sasvijem pouzdano istom pod Belom IV. (Réthy.)

IV. O drugom kronološkom redu svjedoči sastav novčanih nalazaka (Römer), o kojima ću još docnije pobliže govoriti.

V. Podatke o ovim novcima nalazimo takogjer u listinama istom iz doba Bele IV.

VI. Slavonski novci, kako je to već Schönvisner[1]) dobro tumačio, ne mogu biti kovani prije god. 1217., jer po listini kralja Andrije II., kojom je te godine potvrdio povlastice zagrebačke crkve, **nikada nije prije njega kovan kraljevski novac** *„in regno banatus sive ducatus“* [2]).

Za tečaja višegodišnjeg sabiranja slavonskih novaca — od kojih sada imam jednu od najvažnijih zbiraka — osvjedočio sam se, da se **po sistematičnoj promjeni nekojih znakova** najbolje može postaviti novi kronološki red, za čiju sam temeljitost tražio i našao dokaze u **sastavu novčanih nalazaka**. Promjena tih znakova najjasnije će se razabrati iz ovog prijegleda, u kome sam osim krivotvorenih, uvažio sve meni poznate slavonske novce glavnoga tipa sa kunom i dvostrukim

[1]) „Notitia Hungaricae Rei Numariae“, Buda 1801., str. 166.

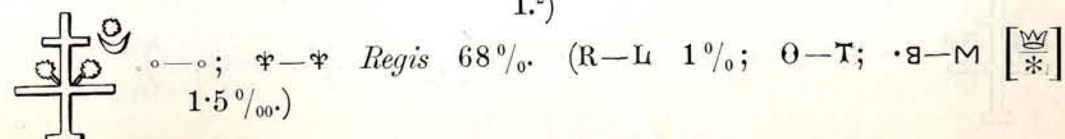
[2]) Tkalčić: „Povjesni spomenici biskupije zagrebačke“, Zagreb 1873., str. 45.

krstom[1]). (Gdje nema broja od postotaka, imaju se razumjeti **svi** komadi dotične vrste.)

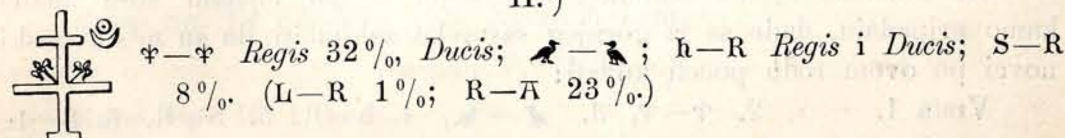
Tip *A*.

Kuna sa **lijeve** strane, obično megju zvijezdama.

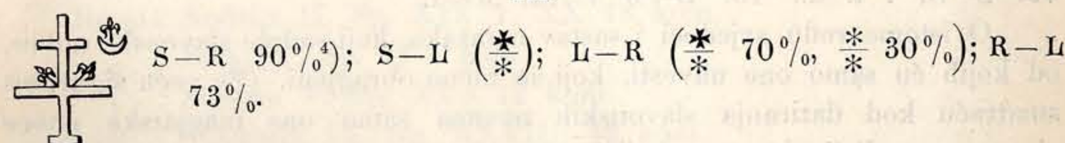
I.[2])

∘—∘; Ψ—Ψ *Regis* 68 %. (R—L 1 %; O—T; ·B—M [♕/✱] 1·5 ‰.)

II.[3])

Ψ—Ψ *Regis* 32 %, *Ducis*; ptica—ptica; h—R *Regis* i *Ducis*; S—R 8 %. (L—R 1 %; R—A 23 %.)

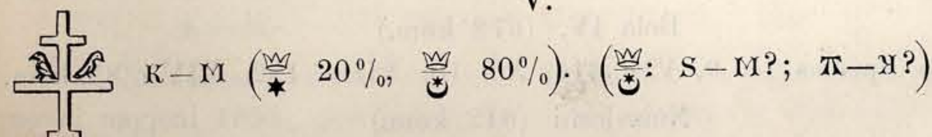
III.

S—R 90 %[4]); S—L (✱/✱); L—R (✱/✱ 70 %, ✱/✱ 30 %); R—L 73 %.

IV.

R—L (običnih 11 %, R R|Ψ L 8 %, R R|Ψ L); R—A (R—A) 69 %; K—S (✱/Ψ 2 %, ✶/✶ 98 %); K—I (I—Я i t. d.). (M—I?)

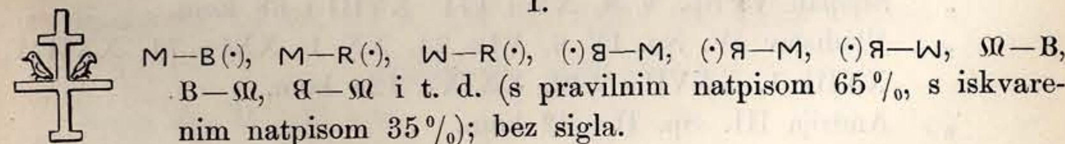
V.

K—M (♕/✶ 20 %, ♕/☪ 80 %). (♕/☪: S—M?; A—Я?)

Tip *B*.

Kuna sa **desne** strane, obično megju krunom i ☪.

I.

M—B(·), M—R(·), W—R(·), (·)B—M, (·)Я—M, (·)Я—W, M—B, B—M, Я—M i t. d. (s pravilnim natpisom 65 %, s iskvarenim natpisom 35 %); bez sigla.

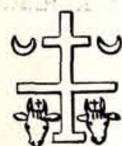
[1]) Neka je gosp. dr. Truhelki ovijem osobita zahvalnost, što mi je ljubazno stavio na raspoloženje popis veoma važnoga nalaska slavonskih novaca od **Brdara**, i dozvolio mi da se mogu poslužiti njime.

[2]) Iznimke za ◡ (bez krugljice): 2 obola ∘—∘ (2 ‰) i jedan obol R—A (8 %).

[3]) Iznimke sa ☪|✶ (✱/✶): dva denara sa A — ptica (u nar. muz. u Zagrebu) i jedan denar sa R — ptica (u nar. muz. u Budimpešti).

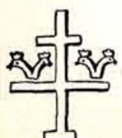
[4]) Iznimke sa ◡ 1 % i ◡ 1 %.

II.

B — N ili B — N (♛/⚘, natpis „*Moneta Nicolai Ban*“ 40 %, natpis iskvaren 40 %, obol bez natpisa 20 %).

III.

N—I, N—I, A—I ili I—N (♆/✶, natpis iskvaren).

Ne obzirući se na iznimke, kod kojih se po cijelom štilu znade kamo pripadaju, dade se iz gornjeg sastavka zaključiti, da su se slavonski novci po ovom redu počeli kovati:

Vrsta 1. ∘—∘, 2. ♆—♆, 3. 🐦—🐦, 4. h—R, 5. S—R, 6. S—L, 7.*a* L—R, 7.*b* R—L, 8. R—A, 9. K—S, 10. K—I, 11. K—M, 12. B—M i t. d., 13. B—N i 14. N—I.

O istome redu svjedoči i sastav nalazaka, koji sadrže slavonske novce, od kojih ću samo one navesti, koji su tačno obragjeni. (Za veću sigurnost smatraću kod datiranja slavonskih novaca samo one magjarske novce sigurno opredjeljenima, na kojima se nalazi ime kralja.)

A. Nalazište: nepoznato (u Magjarskoj), god. 1883. popisano u nar. muzeju u Budimpešti.

Kolonjski novci	. . . .	5 kom.
Frisački „	. . . .	165 „
Magjarski „	. . . .	1484 „

Bela IV. (672 kom.)

Rupp Species I*a* 9, VI*a* 416, X*a* 10, XIII*a* 152, XIV*a* 85 kom.

Neizvjesni (812 kom.)

Rupp: Andrija II. Sp. XX 19, XXIII 2 kom.
„ Bela IV. Sp. II 4, IV*a* 13, XV 12, XVI 1, — (nova vrsta) 48 kom.
„ Stjepan V. Sp. V 8, XV*a* 171, XVIII*a* 68 kom.
„ Vladislav IV. Sp. IV 6, VI*a* 24, XX 1, XXI*a* 71, XXII 1, XXIII 1, XXVII*a* 142, XXIX*a* 128 kom.
„ Andrija III. Sp. II*a* 92 kom.

Slavonski novci . . . . 97 kom.

∘ — ∘	Rupp:	Bela IV.	68 kom.
♆ — ♆	„	Andrija II.	10 „
🐦 — 🐦	„	Karlo Roberto . . .	15 „
h — R	„	Emerik	4 „

B. Nalazište: Felső-Besnyő (Magjarska, županija Fehér). Ovi su novci nagjeni 1895. Jedan je dio dospio u nar. muzej u Budimpeštu a drugi, navodno sa nalazišta Ocsa (županija Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún), u moju zbirku.

Luksemburški novac	1 kom.
Njemački novci, car Friedrich II., 1212.(20.)—40. . . .	3 „
Kolonjski novci, biskup Konrad von Hochstetten, 1237.—61.	2 „
Frisački novci	10 „
Magjarski novci	300 „

Bela IV. (255 kom.)

Rupp Sp. I*a* 87, VI*a* 163, XIII*a* 5 kom.

Stjepan V. (1 kom.)

Rupp Sp. II 1 kom.

Neizvjesni (44 kom.).

Rupp: Andrija II. Sp. XIX 1, XX 18 kom.
„ Bela IV. Sp. II 1 kom.
„ Stjepan V. Sp. XV*a* 12 kom.
„ Vladislav IV. Sp. XXVII*a* 12 kom.

Slavonski novci . . . . 1036 kom.

∘ — ∘	Rupp:	Bela IV.	297 kom.
♆ — ♆	„	Andrija II.	106 „
🐦 — 🐦	„	Karlo Roberto . .	193 „
h — R	„	Emerik	254 „
S — R	„	Stjepan V.	186 „

C. Nalazište: Duna-Szekcső (Magjarska, županija Baranya). Ovi su novci nagjeni 1896., pobilježeni su u nar. muzeju u Budimpešti, a nabavljeni od zem. muzeja u Sarajevu.

Magjarski novci . . . . 357 kom.

Bela IV. (121 kom.)

Rupp Sp. I*a* 12, III 5, XII 62, XIII*a* 30, XVII 12 kom.

Stjepan V. (150 kom.)

Rupp Sp. II 150 kom.

Neizvjesni (86 kom.).

Rupp: Bela IV. Sp. XVI 8 kom.
„ Stjepan V. Sp. XV*a* 29, XVIII*a* 1 kom.
„ Vladislav IV. Sp. XXI*a* 20, XXVII*a* 1 kom.
„ Andrija III. Sp. II*a* 17 kom.

Slavonski novci . . . . 597 kom.

∘ — ∘	Rupp:	Bela IV.	102 kom.
✠ — ✠	„	Andrija II.	43 „
? — ?	„	Karlo Roberto . . .	106 „
h — R	„	Emerik	120 „
S — R	„	Stjepan V.	220 „ [1]
L — R	„	Vladislav IV. . . .	1 „
R — L	„	„ „ . . .	5 „

D. Nalazište: Német-Csanád (Magjarska, županija Torontal). Novac, nagjen oko god. 1880., došao je u nar. muzej u Budimpeštu.

Mletački novci . . . . 3 kom.

Lorenzo Tiepoli, 1268.—1275. (1 kom.).
Giovanni Dandolo, 1180.—1289. (2 kom.).

Srpski novci . . . . 51 kom.

Stjepan Uroš, 1237.—1272. (3 kom.).
Stjepan Dragutin, 1272.—1316. (48 kom.).

Slavonski novci . . . . 76 kom.

h — R	Rupp:	Emerik	1 kom.
S — R	„	Stjepan VI. (V.) . .	5 „
S — L	„	„ „ . . .	1 „
L — R	„	Vladislav III. (IV.) . . .	3 „
R — L	„	„ „ . .	65 „
R — A	„	Andrija II. (III.) . . .	1 „

E. Nalazište: nepoznato. Ovaj je novac god. 1878. nabavio nar. muzej u Budimpešti.

Slavonski novci . . . . 166 kom.

K — M	Rupp: Karlo Roberto . . .	4 kom.
M — B, B — M	i t. d. Rupp	162 „

F. Nalazište: Brdari (Bosna, banjalučki kotar). Novac nagjen 1894., nabavljen od zem. muzeja u Sarajevu.

Slavonski novci . . . . 1192 kom.

(Tip *A*. IV.)

R — A?	4 kom.
K — S	89 „
K — I, I — M i t. d.	85 „
M — I?	5 „

[1]) Megju ovima 2 falsifikata sa R — S.

(Tip *A*. V.)

K — M	24 kom.
S — M?	2 „
A — M?	6 „

(Tip *B*. I.)

M — B, B — M i t. d.	976 „

Tip *B*. II.)

B — R	1 „

G. Nalazište: Metlika (Kranjska). Novac nagjen 1889., sada djelomično u mojoj zbirci.

Paduanski novci . . . . 33 kom.

Jacopino da Carrara, 1350.—1355.

Mletački novci . . . . 1056 kom.

Francesco Dandolo, 1329.—1339.	4 kom.
Andrea Dandolo, 1343.—1354.	39 „
Giovanni Gradenigo, 1355.—1356. . . .	22 „
Giovanni Dolfin, 1356.—1361.	66 „
Lorenzo Celsi, 1361.—1365.	34 „
Marco Cornaro, 1365.—1368.	20 „
Andrea Contarini, 1368.—1382.	871 „

Oglajski novci . . . . 2 kom.

Lodovico della Torre, 1359.—1365.

Tirolski novci . . . . 5 kom.

Meinhard I. ili II.

Bečki novci . . . . 3 kom.

Magjarski novci . . . . 54 kom.

Ljudevit I., 1342.—1382., Rupp Sp. XXI.

Slavonski novci . . . . 174 kom.

K — M	1 kom.
M — B, B — M i t. d.	172 „
R — I	1 „

Ovi nalasci sadrže po navedenom novom kronološkom redu ove vrste slavonskih novaca:

A. 1, 2, 3, 4.
B. 1, 2, 3, 4, 5.
C. 1, 2, 3, 4, 5, —, 7*a*, 7*b*.
D. —, —, —, 4, 5, 6, 7*a*, 7*b*, 8.
E. —, —, —, —, —, —, —, —, —, —, —, 11, 12.
F. —, —, —, —, —, —, —, —, —, 9, 10, 11, 12, 13.
G. —, —, —, —, —, —, —, —, —, —, —, 11, 12, —, 14.

No osim što ovi nalasci potvrgjuju novi kronološki red, do koga smo došli sistematskom promjenom raznih tipova, oni nam svojim sastavom pomažu i pri datiranju pojedinih vrsta slavonskih novaca. Tako se iz njih daje zaključiti, da Rupp nije falio, dodjeljujući slavonske novce Stjepanu V., Vladislavu IV. i Andriji III., nadalje, da su se vrste 1—4 kovale pod Belom IV. a vrste od 9—14 pod Karlom Robertom i Ljudevitom I.

Da bi sigla ᴋ kod vrsta 9, 10 i 11 mogla značiti kralja Karla Roberta, smatrao sam uvijek za vjerovatno, te mi je pošlo za rukom naći tumačenje i za sigle S, I i ᴍ[1]) u imenima banova Stjepana Babonića, 1310.—1318., sina mu Ivana Babonića, 1313.—1323. i Mladena Šubića, 1312.—1322. Ovo su mi dodjeljenje kasnije djelomice potvrdili pečati grofova Babonić (i to Stjepana od god. 1308., Ivana od god. 1316. i Pavla od god. 1336.), što se nalaze u c. i. kr. kućnom, dvorskom i državnom arkivu u Beču. U grbu njihovom nalazimo istog uspravljenog lava[2]), kao i na dva komada novca sa siglama ᴋ S u nalasku od Brdara i na komadima sa siglama ᴀ — ptica i ʀ — ptica. No ova zadnja podudaraju se po štilu sasvim sa novcima kralja Andrije III., pod kojim ih je i vjerovatno jedan član ove porodice (kao *ban* ili *comes camerae*) kovati dao. Na sličan se način daju dodijeliti po grbu: vrsta 13. sa glavom bika i krstićem megju rogovima[3]) i siglama B*(anus)* ɴ*(icolaus)*, banu Nikoli de genere Buzad, 1343.—1346. i 1353.—1355., od kojega nam je sačuvan prevažni ugovor[4]), kojim je god. 1344. dao u zakup zagrebačku kovnicu; dalje vrsta 14. sa okrunjenom dvostrukom orlovom glavom[5]) i biljegom ɴ I*(colaus)* banu Nikoli Seć-u N. de Zech), 1346.—1348. i 1355.—1366. A prema tome je jasno da i vrsta 12. (sa

[1]) Sigle ᴍ—ᴋ obola, kojega Rupp dodjeljuje Karlu Robertu, krivo je čitano mjesto M—B.

[2]) pl. Bojničić nije još poznavao ovog najstarijeg grba kod izdavanja „Der Adel von Kroatien und Slavonien". „Siebmacher's Wappenbuch", knj. IV., sv. 13. I. Nürnberg 1896. Isporedi tab. 5. „Babonić-Blagay *a)*".

[3]) pl. Bojničić, l. c., IV., 13., 2., tab. 19. „Buzat-Haholt".

[4]) Tkalčić: „Povjestni spomen. slob. gr. Zagreba", Zagreb 1889, str. 174.

[5]) pl. Bojničić, l. c., IV., 13., 2., tab. 27. „Derecsenji" koji su jednoga porijekla kao „Séchy de Rimaszech" te su se služili istim grbom. (Dosada je objavljeno plemstvo samo od A do G.)

siglama M—B, B—M i t. d.), koja po tipu i sastavu nalazaka stoji megju vrstama 11., 13. i 14., može biti kovana jedino od bana Mikca Prodanića (Mykch de genere Akos), 1323.—1342.; najmlagji komadi od njega biće sa iskvarenom legendom, koju imaju i skoro sve kasnije vrste, te koji u nalasku **F** sačinjavaju $^{3}/_{10}$ a u **G** pak već $^{3}/_{4}$ svijeh njegovih novaca.

Po mome mnijenju naznačuju ∘—∘, ♆—♆ i [illegible] kovnice, od kojih za sada mogu odrediti samo ∘—∘ kao znak zagrebačke kovnice. Po više ili manje finom štilu, mogu se kod novaca sa ∘—∘ razlikovati 3 vrste, od kojih su dvije prve zastupane u nalasku **B**, te su prema tome kovane pod Belom IV. (eventualno i pod njegovim sinom Stjepanom V.) Kada se treća (najlošija) vrsta kovala, za sada još ne znam, jer nijesam imao još nijednoga nalaska u rukama, gdje bi bila zastupana. Po štilu se pak ova vrsta potpuno slaže sa nekim novcima bana Mikca Prodanića, za koju svezu najjasnije svijedoči samo u dva primjera poznati prelazni komad sa ·B—M, naveden u prijegledu o promjeni znakova pod *A* I. Dočim je naime na komadima sa ∘—∘ kuna predstavljena sa lijeve strane megju zvijezdama, imadu je novci bana Mikca Prodanića (osim gornja 2 komada) uvijek sa desne strane i to megju krunom i [illegible], prelazni komadi pak još sa lijeve strane i zvijezdom pod kunom, ali već sa krunom nad njom. Na drugoj strani imadu komadi sa ∘—∘ zvijezdu, [illegible] i [illegible], oni Mikca Prodanića pak mjesto toga ptice, samo prelazni komadi osim ·B—M sve drugo kao oni sa ∘—∘. U računima sabirača papske desetine nalazimo megju god. 1332. i 1342. vrstu 12. kao *„denarii monete Zagrabiensis Mykzbani"* ili *„Misbani"*[1]); prema tome je po štilu vjerovatno, da su se i novci sa ∘—∘ u Zagrebu kovali, čime se slažu i listinski podaci, po kojima se najprije navagjaju *„denarii* (svakako: *banales) Zagrabiensis"*, jer se vrsta sa ∘—∘ (kako iz prijegleda o značenju znakova možemo razabrati) takogjer počela najprije kovati. No sa štilom tih navedenih najmlagjih novaca sa ∘—∘ slaže se i jedini dosad poznati komad sa O—T nar. muzeja u Budimpešti, koji bi mogao biti novac magjarskog kralja Ottona Bavarskoga, 1305.—1308., ali je svakako čudnovato, da onda nije kovan u jednoj od magjarskih kovnica (za koje iz listinskih podataka znamo, da se veliki dio slavonskih novaca u njima kovao), već upravo u zagrebačkoj, pošto Otto ovdje nije nikada bio priznat kraljem. Stoji li pak ovo opredjeljenje, onda je pouzdano, da se i najmlagji novci sa ∘—∘ imaju istom dobu pripisati.

U listinama XIV. vijeka razlikuju se slavonski novci kao *„banales antiqui"* i *„novi"*; po mome mnijenju pripadaju prvima vrste 1—9, poto-

[1]) „Monumenta Vaticana", Budapest 1887., Ser. I., T. I., str. 403. i dalje.

njima pak sve ostale. Ali se iz jedne listine od god. 1308.[1]) po *„antiqua banalis moneta“* zaključiti dade, da se te godine već počelo bilo sa kovanjem nove vrste, prema tome da su Babonići ili prije svoga banovanja počeli već kovati vrste 9 i 10, ili pak da u najmlagjim novcima sa ∘ — ∘ imademo nazrijevati prvu vrstu novih banovaca, čemu bi u prilog govorila ta okolnost, da je razlika u tipu njihovom prama drugim vrstama novaca sa oznakom ∘ — ∘ dovoljno velika.

Da se osim 1., 2. i 3. vrste i 4. vrsta sa h — R kovala pod Belom IV. vjerovatno je i s toga, što od Stjepana V. imamo već novaca sa oznakom njegovog imena; h—R ne može s toga nikako biti skraćivanje kraljevskog imena, već je samo prelazna vrsta označivanja, koje bi po mnijenju vrlog poznavaoca sredovječnih novaca, prof. Luschina, moglo značiti: h*(ungariae)* R*(ex)* ili R*(egnum)*.

Pošto je tako učinjen pokušaj datiranja pojedinih komada, neka u slijedećem prijegledu bude iskazan kronološki red i opredjeljenje sviju slavonskih novaca. (Str. 179.)

Zadnja vrsta sa NI — BA, od koje je dosada poznat samo jedan komad, što se nalazi u muzeju slob. kr. grada Osijeka, odudara sasvim od običnog tipa slavonskih novaca (veliki liljan, M*[oneta]* R*[egi]*S P*[er]* SCLAVONIAM *; kaciga, NI—BA) isto tako kao jedina još vrsta, koja se pouzdano daje opredjeliti kao slavonska: polumjesec i zvijezda, NICKACBA retrogradno; prednja polovica kune („Cat. Montenuovo“, br. 214.). Obe te vrste jesu najmlagje od slavonskih novaca, i dao ih je vjerojatno kovati još ban Nikola Seć.

Po zadaći, koju smo sebi za ovaj put stavili, preostao bi jošte samo pokušaj datiranja početka i svršetka kovanja slavonskih novaca.

Akoprem se *denarii banales* prvi put spominju istom god. 1272.[2]), to znademo po *denarii zagrabienses*, od kojih iz godine 1265. imademo najstariju vijest[3]), da su se slavonski novci ipak prije počeli kovati, — po zadnjoj vrsti, koju za najstariju držimo, te koja je navedena i u listinama od god. 1266., 1268., 1269., 1270., 1271. i t. d.[4]), po svoj prilici oko god. 1265. Po jednoj listini pak od god. 1323., imali bi premetnuti početak kovanja u malo ranije doba, 1245.—1259., pošto je tamo govora o starim banskim novcima, koje je ban Stjepan pod kraljem Belom IV. kovati dao[5]). Iz istog nešto ranijeg doba, iz god. 1256., imamo i vijest

[1]) Kerchelich: „De regnis Dalmat., Croat., Slav. notitiae praeliminares“, Zagrabia (1770.). str. 128.

[2]) Tkalčić: „Povjestni spomenici biskupije zagrebačke“, Zagreb 1873., I., str. 161.

[3]) Fejér: „Codex diplomaticus“, Buda 1829., IV., 3., str. 261.

[4]) Tkalčić: „Povjestni spomenici biskupije zagrebačke“, Zagreb 1873., I., str. 134. i dalje.

[5]) „Catalogus Széchényi“, Pest 1807., Appendix, str. 164.

Oznaka	Znamenje	Doba	
∘ — ∘ *a* i *b*	Zagrebačka kovnica.	Bela IV., (1235.)—1270.	poslije god. 1245.
Ψ — Ψ	? „[1])	*Regis:* kao gore. *Ducis:* [Stjepan, (1245.)—1262. ili] Bela ml., (1262.)—1269.	
🐦 — 🐦	? „	Bela IV., (1235.)—1270.	
h — R	h*(ungariae)* — R*(ex)*?	*Regis:* } kao kod Ψ — Ψ. *Ducis:* }	
S — R	S*(tephanus)* — R*(ex)*.	Stjepan V., 1270.—1272.	
S — L	S*(tephanus)*—L*(adislaus)*.	Isti i Vladislav (do 1272.).	
L—R i R—L	L*(adislaus)* — R*(ex)* i obratno.	Vladislav IV. Kumanac, 1272.—1290.	
R — A	R*(ex)* — A*(ndreas)*.	Andrija III. Mlečanin, 1290.—1301.	
A — 🐦 i R — 🐦	A i R = ? 🐦 = ? kovnica.	Kao gore. (. . . . . Babonić, ban ili *comes camerae*, ...).	
∘ — ∘ *c*	Zagrebačka „	Oko 1305. (?).	
O — T	O — T*(to)*.	Otto Bavarski (1305.—1308.).	
K — S	K*(arolus)* — S*(tephanus)*.	Stjepan Babonić, ban 1310.—1318.	
K—I, I—K i t. d.	K*(arolus)* — I*(ohannes)*.	Ivan Babonić, ban 1313.—1323.	
M — I?	(M*[oneta]* — I*[ohanni]*).	Kao gore.	
K — M	K*(arolus)* — M*(ladenus)*.	Mladen Šubić, ban 1312.—1322.	
S — M?	?	Kao gore.	
A — K?	?	Kao gore.	
M—B, B—M i t. d.	M*(ykch)* — B*(anus)*.	Mikac Prodanić, ban 1323.—1342.	
B—N, B—N	B*(anus)* — N*(icolaus)*.	Nikola (de genere Buzad), ban 1343. do 1346. (i 1353.—1355.).	
N—I, I—N	N — I*(colaus)*.	Nikola Seć, ban 1346.—1348. (i 1355. do 1366.).	
NI — BA	NI*(colaus)* — BA*(nus)*.	Kao gore (?).	

[1]) Čini se da je ova kovnica najprije prestala sa kovanjem slavonskih novaca, te da su njeni kalupi (matrice) razdijeljene megju kovnice ∘ i 🐦, pošto imamo od obih zadnjih kovnica komada, kod kojih je strâna sa kunom jednim i istim gvozdjem kovana kao na nekim komadima sa oznakom Ψ — Ψ.

o kovnici u Pakracu *(camera de Pucruch)*[1], za koju megjutim sigurno ne znamo, da li su se u njoj slavonski novci kovali.

Svakako se slažu ovi podaci sa rezultatom, do kojega smo na drugi način došli: da naime najstariji slavonski novci nijesu pod Emerikom, 1196.—1204., već pod Belom IV., 1235.—1270., kovani, o čemu svjedoči i natpis MONETA B*(ele)* REGIS P*(ro)* SCLAVONIA na nekim komadima najstarije vrste sa ◦ — ◦.

Zadnji će pak slavonski novci biti oni od bana Nikole Seća i to moguće samo iz doba njegovog prvog banovanja 1346.—1348., pošto je god. 1248.—1253. bio banom Stjepan de Starchy, od kojega megjutim dosada ne poznajemo slavonskih novaca; svakako pak nijesu se više kovali god. 1364., jer znamo, da je kralj Ljudevit I. tada već protiv volje plemstva i gragjanstva uveo bio kolanje novoga, magjarskoga[2]) novca po Slavoniji[3]).

Kod opredjeljenja kronološkog reda slavonskih novaca, hotimice nijesam se obazreo na njihovu vrijednost (težinu i finoću), pošto bi to eventualno lako moglo pogrješke prouzročiti, već sam htio, — prije nego li počnem i sa ovim istraživanjem, imati kao sigurnu podlogu tačno opredjeljenje doba, za koje bi onda nagjene vrijednosti valjati imale.

I ako sam osvjedočen, da se od nalazaka u budućnosti imamo pouzdano nadati još nekojim razjašnjenjima, mislim da je prvi uvjet, u koliko je bilo moguće, ipak već ispunjen. S vremenom ja ću raspravljati i drugo važno, no komplicirano pitanje, koju su vrijednost imali slavonski novci u trgovačkom prometu onog doba. Da je pak povjest slavonskih novaca veoma komplicirana, dokaz je i u tome, što su nam dva izvrsna poznavaoca istih, Ignjat pl. Doboczky[4]) i naš Sime Ljubić[5]) ostali dužni obećanim rezultatima svojih istraživanja slavonskih novaca uopće i po njihovom mnijenju krivo opredjeljenih slavonskih novaca ponaosob. Za to će bez sumnje svi, koji su do istoga mnijenja došli (a tih imade mnogo) zajedno sa mnom s radošću pozdraviti, što se gosp. dr. Truhelka latio istog posla, tako, da se možemo nadati, da će na polju jugoslavenske numizmatike uskoro za jednu veliku anomaliju i opet manje biti.

Osijek, koncem godine 1896.

---

1) Knauz: „Monumenta ecclesiae Strigoniensis“ I., str. 438.

2) Tkalčić: „Povjestni spomenici kr. slob. grada Zagreba“, Zagreb 1889., I., str. 231.

3) Po mome mnijenju bila je to vrsta, opisana kod Ruppa pod Spec. XXII., koja se je oko 1362. u Pečuhu i Sirmiumu počela kovati.

4) Ignj. pl. Doboczky bijaše jedan od najvećih sabirača jugoslavenskih novaca. Istom nabavkom njegove zbirke je nar. muzej u Budimpešti u istinu postao na tome polju jedan od najvažnijih.

5) U djelu o ovim novcima, koje od god. 1891. u rukopisu dovršeno leži, ostao je kod nekih pogrješaka (n. pr. da su se pod Emerikom počeli kovati), no novce banova djelomice dobro je opredijelio.

Књижевност. — Književnost.

„Materialien zu einer Ornis balcanica, IV. Montenegro“. (Прилози к изучавању птичијег свијета балканских земаља, IV. Црна Гора.) Велика 8°, стр. 149, са двије табле у бојама и једном картом књажевине Црне Горе. Беч 1896. Издање бос.-херц. земаљског музеја у Сарајеву. Написали Отмар Рајсер (Reiser) и Људевит пл. Фирер (Führer). У накладн књижаре Карла Герολда син у Бечу. Цијена 5 фор.

Кад је прије двије године угледала свијет прва свеска овог, на широкој подлози заснованог дјела о птичијем свијету балканских земаља, у којој је госп. кустос Рајсер изложио резултате орнитолошког проучавања књажевине Бугарске укључиво Источне Румелије и Добруче[1]), поздравише учени кругови природњачке струке овај подхват нашег музеја живим радовањем и највећим симпатијама, о чему је у своје вријеме поведена ријеч и у овом листу[2]).

Свеска, која је сада изишла из штампе, бави се орнитолошким проучавањем сусједне нам књажевине Црне Горе. Поштованим читаоцима „Гласника“ познате су орнитолошке прилике ове државе из расправа, које је музејски колектор госп. Људевит пл. Фирер објавио у овом листу[3]). Марљивом овом раденику пала је у дио срећа, да је његово вишегодишње проучавање птичијег свијета Црне Горе нашло дјелотворног промицатеља у узвишеној особи Његовог Височанства, књажевића нашљедника Данила.

Али радом госп. Фирера не бијаше још довршено ово научно истраживање, те је с тога у његовом друштву госп. кустос Рајсер љети године 1895. кренуо у Црну Гору, да лично проучи тамошњу фауну и да у много чему попуни дотадашњи рад на овом пољу природне науке.

Далеко би нас одвело, кад бисмо стали набрајати све крајеве, којима су пролазили Фирер, па онда такођер Рајсер у његовом друштву широм Црне Горе; тек ћемо истакнути, да су обадвојица своја проматрања чинили од Улциња до Рудина, од Ловћена до Колашина и Андријевице, посвуда уз албанешку границу, нарочито пак на Скадарском језеру, за тим усред Никшићког поља и Пиве, уопће у сваком крају Црне Горе.

Свак, ко љуби крилате становнике ваздуха поздравиће радосно ово дјело те ће заблагодарити обим писцима на њиховому труду. Нас овамо у Херцег-Босни поготово ће занимати ова књига, јер наша отаџбина показује у геолошком погледу исту грађу као и Црна Гора. Формација крша: његове поникве и расјелине, воде понорнице, дивљи раскидани гребени и зупци, па међу њима положене долине

---

1) „Гласник зем. музеја“, год. VI. (1894.), стр. 795. и 796.

2) Ibidem год. VII. (1895.), стр. 159. и 160.

3) Ibidem год. VI. (1894.), стр. 543.—604. и год. VII. (1895.), стр. 241.—258.

обилне вегетацијом и разноврсном фауном, испрекидане голим косама високих планина — све то, почињући у Крањској провлачи се Далмацијом, Босном и Херцеговином и захвата у сусједну Црну Гору.

Међу остало ваља изложити још један моменат, који побуђује занимање спрам ове кршне земље. Овамо се јате многи заступници средњоевропске фауне и фауне средоземнога мора, као: жутокљуна чолица (чавка, голица, Alpendohle), бијела кока (мисирски сип, ägyptischer Aasgeier), црни гавран (Kolkrabe), дјетлићи средње Европе (mitteleuropäische Spechte) и пјевице у јужним својим врстама, као: краварица (лончар, Felsenspechtmeise, *Sitta syriaca*), црноуха бјелгуза (Ohrensteinschmätzer, *Saxicola aurila*), маслинска вртљарка (Oelbaumspötter, *Hypolais pallida*), надаље кратконоги кобац (Zwerghabicht, *Astur brevipes*), африкански соко (Feldeggfalke, *Falco feldeggi*), коначно на Скадарском језеру поносан несит (гем, пањац, пеликан). Ово језеро и околина му управо су прави елдорадо по пријатеља птичијег свијета. Ондје се у свако доба године купе крилатице сваковрсних фамилија, ту падају заморени путници на починак, путујући к сјеверу или к југу, а многи сјеверњаци долазе амо на топлија зимовишта.

Наши истраживачи претражили су за пет година све ове занимљиве стране; не жалећи силног напора провлачише се они кроз оне расједнуте литице, да приберу потпуно градиво за ову публикацију. Свуда су им црногорске области ишле на руку, нарочито пак књажевић — нашљедник, о коме се знаде, да је велик пријатељ и одушевљени промицатељ сваког знанственог рада.

У свему сабраше Рајсер и Фирер 516 мјешиница и 360 птичија легла (гнијезда). Све то чува се ко нарочита црногорска збирка у просторијама нашег музеја.

Сваки читалац овог дјела, чија укусна опрема служи бечкој штампарији Адолфа Холцхаузена на част, биће благодаран списатељима, што су у опис својих путних резултата уплели и многу згодну о кршној земљи и кршним јој становницима. Дјело је с овијем угодно зачињено, а и читалац се боље сналази.

Уз књигу су приложене двије укусно израђене табле у бојама: африкански соко *(Falco feldeggi)* и кратконоги кобац *(Astur brevipes)*, па такођер земљописна карта књажевине Црне Горе, која је управо мајсторски израђена те нам показује путеве, којима су оба истраживача кроз оно пет година пролазили. Све то умножава вриједност ове књиге, којој ће, ако Бог да, већ до године слиједити свеска о птичијем животу краљевине Грчке, гдје управо сада по други пут борави наш кустос Рајсер, да проучава прилике тамошње фауне.

Poziv.

Molimo sve one naše čitatelje, koji imadu na pretek **pojedine sveske ili čitava godišta** *ovog „Glasnika" od 1889. i 1890. god., da nam je ustupiti izvole ili besplatno ili uz primjerenu odštetu u novcu.*

Ko se misli odazvati ovoj našoj molbi, neka nam izvoli svoju ponudu što prije pismom priopćiti.

Sarajevo, mjeseca marta 1897.

Uredništvo

„Glasnika bos.-herceg. zem. muzeja".

Позив.

Молимо све оне наше читатеље, који имаду на претек **поједине свеске или читава годишта** *овог „Гласника" од 1889. и 1890. год., да нам је уступити изволе или бесплатно или уз примјерену одштету у новцу.*

Ко се мисли одазвати овој нашој молби, нека нам изволи своју понуду што прије писмом приопћити.

Сарајево, мјесеца марта 1897.

Уредништво

„Гласника бос.-херцег. зем. музеја".

Zemaljska štamparija u Sarajevu. — Земаљска штампарија у Сарајеву.